REŞAT NURİ GÜNTEKİN

BÜTÜN ESERLERİ 7

Değirmen

İNKILÂP

DEĞİRMEN, Reşat Nuri Güntekin'in kısa romanlarından biri. Bir kasabada yaşanan acı tatlı olaylar, kasabanın ileri gelenlerinin ruh dünyası, Sarıpınar'daki depremin açtığı yaralar ile çıkarcı, entrikacı tiplerin acımasız davranışları, ibret verici bir biçimde başarıyla işleniyor. Toplumun gerçekleriyle bir kez daha yüz yüze gelerek irkildiğiniz çarpıcı bir roman.

REŞAT NURİ GÜNTEKİN

1889'da İstanbul'da doğdu. Edebiyat Fakültesi'ni bitirdi. Liselerde öğretmenlik, müdürlük, Milli Eğitim Müfettişliği, Paris Kültür Ataşeliği yaptı. UNESCO'da Türkiye'yi temsil etti. Romanları, hikâyeleri, tiyatro eserlerinin yanı sıra çeşitli çevirileri de vardır.

ISBN 978-975-10-0182-5

DEĞİRMEN

Değirmen / *Reşat Nuri Güntekin*

Yayıncı ve Matbaa Sertifika No: 10614

Genel yayın yönetmeni Ahmet Bozkurt
Dizgi Meline Pamukçuoğlu
Kapak tasarım Ümit Kıvanç

ISBN: 978-975-10-0182-5

17 18 19 20   30 29 28 27
İstanbul, 2017

Baskı ve Cilt
İnkılâp Kitabevi Yayın Sanayi ve Ticaret AŞ
Çobançeşme Mah. Sanayi Cad. Altay Sk. No. 8
34196 Yenibosna – İstanbul
Tel : (0212) 496 11 11 (Pbx)

İNKILÂP Kitabevi Yayın Sanayi ve Ticaret AŞ
Çobançeşme Mah. Sanayi Cad. Altay Sk. No. 8
34196 Yenibosna – İstanbul
Tel : (0212) 496 11 11 (Pbx)
Faks : (0212) 496 11 12
posta@inkilap.com
www.inkilap.com

REŞAT NURİ GÜNTEKİN DİZİSİ: 7

DEĞİRMEN

ROMAN

Yazan:
Reşat Nuri Güntekin

REŞAT NURİ GÜNTEKİN'in ESERLERİ

Çalıkuşu
Dudaktan Kalbe
Akşam Güneşi
Acımak
Damga
Kızılcık Dalları
Eski Hastalık
Miskinler Tekkesi
Anadolu Notları I-II
Yaprak Dökümü
Ateş Gecesi
Bir Kadın Düşmanı
Gökyüzü
Değirmen
Yeşil Gece
Olağan İşler
Gizli El
Harabelerin Çiçeği
Sönmüş Yıldızlar
Tanrı Misafiri
Kan Davası
Kavak Yelleri
Leylâ ile Mecnun
Son Sığınak

Piyesleri

Hançer
Hülleci
Çalıkuşu (N.Cumalı)
Bir Köy Öğretmeni
Balıkesir Muhasebecisi
Eski Şarkı
Tanrı Dağı Ziyafeti
Yaprak Dökümü

Tercümeleri

Hz.Muhammed'in Hayatı
(Emil Dergmenheim'den)
Kahramanlar (Carlyl)
Don Kişot
(Cervantes)
Yabancı
Atlı Adam
Bir Fakir Delikanlı
La Dam O Kamelya
(A. Dumas Fils)
Evham
Hakikat (Emil Zola)
İtiraflar (J.J. Rousseau)

I

ZELZELE

Malmüdürü Cevdet Efendi birdenbire ayağa kalkarak:

— Zelzele oluyor arkadaşlar, dedi.

Yeni bir çiftetelliye başlamış olan keman, ud, darbuka durdu; yalnız, yerde, çalgıcıların ayakları dibinde iki büklüm oturan Arap Ziver hiçbir şeyin farkında olmadı, yanındakilerin biri kollarını tutuncaya kadar iki yana sallanarak zilli maşasını vurmaya devam etti.

Eğlentinin en kızıştığı zamandı. Sırmalı cepkeninden sonra tül bluzunu da çıkarmaya razı olan Bulgar kızı ayakta, çıplak omuzlarıyla ev sahibi Ömer Beyin göğsüne dayanmış, dudaklarının kırmızısını bozmamak için onun elinden bir bağa hoşaf kaşığı ile konyak içiyor, parmaklarında düzelttiği zilleri hafif hafif titreterek tekrar oynamaya hazırlanıyordu.

Cemaatin bir kısmı isyan etti: Ne zelzelesi? Müdür Bey rüya mı görüyordu. Zelzeleyi yerin altındaki koca öküz değil, Arap Ziver'in zilli maşası yapıyordu.

Asıl fenası, panik yandaki karanlık oda kapılarının budak deliklerinden sofayı seyreden kadınlara da sirayet etmişti. O zamana kadar Ömer Beyin korkusundan çıt

çıkmadığı halde şimdi, orada da hafif çığlıklar, itişip kakışmalar oluyor, bir hiç yüzünden hakikaten bir zelzele gürültüsü kopacağa benziyordu.

Malmüdürü, saçkırandan başında ve yüzünde tek tüy kalmamış uzun ve kuru bir adamdı. İri camlı siyah gözlükleriyle çökük avurtlarının karanlığı arasında parlayan sarı elmacık kemikleri, renksiz bir çizgiden ibaret dudaklarına sığmayan dişleri ve hafifçe eğrilmiş omuzlarından öne doğru sarkan uzun kolları ile bir iskeleti hatırlatırdı. Üstelik kasaba fakir ve kendisi formaliteye çok bağlı bir memur olduğu için para isteyenleri daima fena bir çehre ile karşılaması, görünüşteki uğursuzluğu büsbütün artırmıştı.

Onun bir türlü yerine oturmaya razı olmayarak tavanları dinlemeye devam etmesine karşı, bazıları kaymakam Halil Hilmi Efendi'den yardım istediler.

Kaymakam, zelzeleyi inkâr edenlerle beraber değildi. Malmüdürünü ürküten sarsıntının başkalığını o da, sırtında soğuk bir ürperme ile hissetmişti. Yalnız biraz evvelki çiftetellide Bulgar kızı dizlerinin üstünde arkaya kaykıldığı, çıplak göğsünü titreterek başını dizlerine dayadığı zaman da bu sarsıntının bir aynını duyduğunu hatırlıyor, bir türlü işin içinden çıkamıyordu. Evet, bu sarsıntı, Malmüdürünün haber verdiği zelzele miydi, yoksa ötekinin devamı mı?

Kaymakam, meseleler üzerinde uzun, derin konuşmaktan zevk alan bir adamdı. Yalnız, sonunda bunların bir hükme bağlanmasını istemeseler! O, uzaktan insana bir hiç gibi görünen ve çok kere bir tek kelime kırtıpil bir "evet" veya "hayır"a kadar inen hüküm, ne demir leblebiydi yarabbi! Fakat dünyanın aksiliğine bakın ki, büyük, küçük herkes her gün ondan sade bunu istiyordu. Yirmi beş yıla yaklaşan idarecilik hayatında onu perişan eden bu idi. Ne yazık ki bu gecesinde de, baş köşedeki

koltuğunda her zamanki gibi akıllı uslu oturuyor görünmekle beraber, içinden çılgıncasına eğlendiği bu tek sefahat gecesinde de onu rahat bırakmıyorlar, kendisini —resmî vazifesi ile hiçbir alâkası olmayan— bu zelzele meselesinde de karar vermeye, otoritesini kullanmaya davet ediyorlardı.

Halil Hilmi Efendi, böyle sıkı zamanlarda daima yaptığı gibi mendiliyle, burnunu, dudaklarını silerek vakit kazanmaya, her tarafa bakıyor görünmekle beraber kimse ile göz göze gelmemeye çalışıyordu.

Çalgı tekrar başlamak üzere idi. Fakat zelzele, bu sefer artık hiçbir şüpheye meydan bırakmayacak bir şiddetle evi bir kere daha zorladı.

Zelzeleye karşı cesaret yoktur; o, son dayanılacak yerin ayaklar altından kaçmasıdır.

Konak bir anda, fırtınada sığır yüklü bir gemi haline geldi. Yeni iş'ara kadar sıra, saygı, ar, hâyâ, gurur, ihtiyara hürmet, çocuk ve kadına merhamet vesaire vesaire mülga idi. Ürkmüş sığır sürüsü korkunç böğürtülerle birbirini devirip çiğneyerek ambarda tek selâmet deliği gibi görünen merdiven ağzına saldırıyordu.

Halil Hilmi Efendi, kalabalığın ortasında idi. Dalgalı bir denizde çabalar gibi kol ve bacak hareketleriyle bir zaman ileri geri bocaladı. Sonra, ayağı bir şeye takıldı. Bu, büyük bir hamur tahtası üstüne kurulmuş bir yer sofrası idi. Kaymakam, yana dümen kırmaya savaştı; yapamayınca var kuvvetiyle arkaya kaykıldı. Fakat bir an arkasında yığılıyor gibi olan kalabalığın korkunç bir tosla kendisini tekrar ileri attığını görünce, sofrayı atlayarak geçmekten başka çare göremedi. Yalnız, bunun için ayaklarını yere vurarak hız almak lâzımdı. Bunu yapamayınca havaya kalkan ayakları sofranın karşı kenarına indi. Hamur tahtası bir anda boşanmış bir zemberek yayı haline gelerek üstündeki kap kacağı korkunç

bir şangırtı ile havaya savururken kendi de bir atlama tahtasına basmış gibi, hemen hemen balıklama vaziyetinde ileri fırladı, sol kolu önündekilerden birinin omuzuna sarıldı, sağ eli merdiven başındaki trabzan babasını yakaladı ve kopardı. Ondan ötesi karanlık, haykırışma, sesler, uğultu... ve bunların üstünde Bulgar kızının uzakta bülbül gibi şakırdayan zilleri...

II

KAYMAKAM VE JANDARMA

Kaymakam, gözlerini açtığı zaman kendini Hükûmet Konağının arka bahçesinde portatif bir asker karyolasında yatıyor gördü. Ova, sis içinde idi. Havada yıldızlar görünmekle beraber karşı tepelerin üstünde bulanık bir sabah aydınlığı titriyordu.

Halil Hilmi Efendi, sakalının kırağıdan ıslanmış olduğunu hissederek elini battaniyesinin altından çıkarmak istedi. Fakat kolunun vücuduna bağlı olduğunu anlayarak birdenbire dehşet içinde kaldı. Daha garibi bacağı da aynı halde idi. Üstelik yaz, kış kulaklarına kadar geçirmeden yatmadığı gecelik yün takkesi yerine başında sargı bezlerinden bir de acayip Yeniçeri kavuğu farkedince kendini tutamayarak ''aman'' diye bağırdı.

Bu ses, karyolanın biraz ilerisindeki bir hasır üstünde oturduğu yerde uyuyakalmış bir adam, kendi jandarması Hurşit'i uyandırdı.

Bu saatte başka bir adamın bağırmış olmasına imkân olmamakla beraber Hurşit: ''Sen min bey?'' diye sordu... Sonra, uyurken yere düşürdüğü fesini bulup başına geçirerek ilâve etti:

— Noldu bey?

Kaymakam, zayıf bir sesle:

— Ne olduğumu sen bana söyle Hurşit; dedi. Ne oldum ben?

— Hiç, bey... Sanki biraz yaralandın da...

Bu söz, Kaymakama yaralarının cinsi ve derecesi hakkında bir fikir veremezdi. Çünkü Hurşit, en ağırına kadar, her türlü vukuatı daima bu "az" sıfatıyla tasvir ederdi: — Az yangın oldu, az dişimi çektirdim, çocuklar az birbirlerini bıçaklayıverdiler...

Halil Hilmi Efendi, uyandığı zaman vücudunda ağrıya, sızıya benzer bir şey duymamıştı. Şimdi de yine kendini derinden derine dinlediği halde bir ağırlık ve uyuşukluktan başka bir şey hissetmiyor, fakat küçük bir hareket yaparsa birdenbire ağrılar içinde kalmaktan korkarak kımıldanmağa cesaret edemiyordu:

— Neremden yaralıyım Hurşit?

— Başından, kolundan, bacağından, boynundan... Edep söylemesi, kuyruk sokumundan...

Jandarma, şakağını kaşıyarak unutulmuş daha başka yerleri ararken, Kaymakam hazin hazin göğüs geçirdi:

— Hakikaten az yaralanmışım oğlum!

Çoluk çocuğu birkaç aylığına İsparta'daki kayınbabasına misafir gönderdiğinden yirmi günden beri Hükümet Konağı'nda yatıyordu.

Hurşit'in anlattığına göre, yukarı katlarda zelzeleden "az bir sakatlık" olduğu için jandarma kumandanı kendisinin buraya yatırılmasını münasip görmüştü. Yaraları Hükümet Doktoru ile Eczacı Ohannes Efendi tarafından sarılmıştı.

Yine Hurşit'in hikâyesine göre, "Beylerin kendi telâşeleri" de çok olduğu halde Belediye Reisi, "Evkaf Müdürü, Malmüdürü, Mühendis" vesaire "bir, iki, üç" saat başında beklemişler, sabaha doğru evlerine çekilmişlerdi.

Doktor Arif Bey, bütün gece Çinili Mescit avlusunda yatan öteki yaralılarla kendisi arasında mekik dokumuştu. Beyin kendine gelememesini, "lokman ruhu" koklattıkça "az ayılır gibi" olduktan sonra tekrar gözlerini kapayıp dalmasını evvelâ beğenmiyormuş. Fakat son gelişinde onun horladığını görerek "az ferahlamış" ve "bir, iki, üç saat" yatmak üzere evine gitmişti.

Hurşit:

— Emredersen doktoru kaldırıp getireyim bey, dedi.

Ne halde olduğunu öğrenebilmesi için, bu lâzımdı. Fakat ihtiyar ve hastalıklı bir kaymakam mütekaidi olan Arif Bey, gecenin heyecanlarından sonra herhalde turşu gibi yatıyor olmalıydı.

Halil Hilmi Efendi, doktora acımaktan ziyade onun uyku sersemliğiyle aksi bir şey söyleyerek kendisini korkutmasından çekindiği için buna cesaret edemezdi. Eczacıya gelince, onun çağırtılması da bir mesele idi. Vaktiyle iki sene Tıbbiyede okumuş olan Ohannes, kendini tam bir doktor sayar, fırsat buldukça değil zavallı dünyasından geçmiş Arif Beyi, sancağın belli başlı doktorlarını bile beğenmez ve acı acı çekiştirirdi. Üstelik bir sene evvel piyasaya çıkardığı "Gazozlu Ohannes müshili" adlı bir ilâcı Arif Beyin kabul etmemesi, eczacıyı can evinden yaralamıştı. Bu saatte çağırtılarak bir şey sorulacak olursa doktoru kötülemek için münasebetsiz bir şey yumurtlayacağı, yahut hiç değilse hoşnutsuz göz ve burun hareketleriyle kendisini kıvrandıracağı muhakkaktı. Şu halde "Tevekkületü alallah" deyip sabahı beklemekten başka çare yoktu.

*

Halil Hilmi Efendi, bir yerinde bir ağrısı, sızısı bulunmamasına mukabil hararetten yanıyordu. Hurşit'ten

su istedi. Fakat o, çatık ve ciddi bir çehre ile yaralıya su verilmeyeceğini söyledi.

Kaymakam:

— Oğlum, benim yaram senin bildiğin yaralardan değil, dedi ve aradaki farkı anlatmak için daha birçok izahat verdi.

Fakat Hurşit, şimdiye kadar öğrendiği tek sıhhat kaidesinin yanlış olmasına tahammül edemiyor, başını inatla bir yandan bir yana çevirerek:

— Edemem bey... Seni bana ısmarlayıp gittiler, başımdan korkarım, diyordu.

Jandarma, buna mukabil az sabrederse ona sıcak bir çay vereceğini va'detti.

Kaymakamı bekleyenler Hurşit'e çay kaynattırmışlar, hatta köşedeki bakkalı açtırarak öteberi getirip yemişlerdi. Kuyunun yanındaki masanın üstü ekmek kırıkları ile dolu idi.

Jandarma, öteden beriden çalı, çırpı toplayarak ibriği kaynatmaya uğraşırken, Halil Hilmi Efendi tekrar yalvardı:

— Kuzum evlâdım... Pek kaynamasını beklemeden çayı at. Yahu, sıcak sudan birkaç yudum ver, dilim damağıma yapıştı.

Hurşit, yine dayandı. Su kaynamış da olsa yine su idi; çay atılmadan verilemezdi.

Bu kadar kuvvetli bir imana karşı rica gibi hiddet ve tehdidin de bir tesiri olmayacağını anlayan Kaymakam, artık sesini çıkarmadı.

Ateşi son bir kere parlatmak için yine odun tedarikine çıkan Hurşit, portatifin ayaklarından birine bağlı bir ip parçasını karanlıkta değnek sanarak birdenbire çekmişti. Karyola hızlı sarsılınca Kaymakam "ay..." diye bağırdı ve bir hareket yaptı. Fakat gariptir ki, vücudunun hemen her tarafı oynadığı halde hiçbir şey duymamıştı.

Adamcağız, bundan aldığı cesaretle kollarını, bacaklarını hareket ettirdi, vücudunu hafifçe sağa, sola çevirdi; sonra, bağlı olmayan kolunu battaniyenin içinde oradan oraya dolaştırarak dizlerini, dizkapaklarını, belini ve vücudunun bütün oynak yerlerini muayeneden geçirdi; kaburga kemiklerine birer birer vurdu, bastı. Daha sonra elini dışarı çıkararak sargıların üstünden kafatasını, alnını, çenesini yokladı. Çok şükür, her şey yerli yerinde idi. Gerçi bazı âzalarında ufak tefek ağrılar, sızılar duymuştu. Fakat bunların hiçbiri merak edilecek gibi değildi.

Nihayet, Bulgar kızının o geceki hareketlerini tekrar eder gibi, yattığı yerde omuzlarını, sırtını, göğsünü ve kalçalarını kımıldatarak, vücudunu hareket halinde, bir umum provadan geçirdikten sonra yüreği büsbütün rahat etti. Artık yatağında doğrulmaktan korkmayarak, çayını içerken jandarmayı ikinci bir istintaktan geçiriyor ve epeyce şeyler öğreniyordu.

Hemen bütün sıkı zamanlarda olduğu gibi, doktor bu gece de gözlüğünü kaybetmişti. Bir yandan yaralılar muayene ve tedavi edilirken, bir yandan da fenerlerle doktorun gözlüğü aranıyor, akşamdan beri uğradığı yerlere —eve, kahveye, eczaneye— adamlar koşturuluyordu.

Ohannes'in gözlüğü kendisine uymadığı için doktor dehşetli kızıyor: "Be herif, senin de hiçbir şeye benzemez," diye eczacıyı durmadan haşlıyordu.

Jandarmanın bu izahatı, tedavi sahnesini aşağı yukarı olduğu gibi kaymakamın gözü önünde canlandırdı. Sokak ortasında Hurşit'in tuttuğu fenerin ışığında, Ohannes'in gözlüğü ile yapılan bu muayenede doktor, nerede bir çizgi, kana benzer bir şey gördü ise tentürdiyotu boca etmiş, hepsinin üstünü pamuklarla örterek sımsıkı sarmıştı.

Kaymakam, kenarına basar basmaz bir zemberek haline gelen hamur tahtasından havaya fırlayışını, önündekilerin üstünden aşarak trabzan babasına sarılışındaki dehşeti bir kere daha gördü; "Beni doktordan sen korudun yarabbi!" diye mırıldandı.

Çayı içtikten ve hayatı için bir tehlike olmadığını anladıktan sonra Kaymakam, memleketi düşündü ve yüreğinin başı acı acı yandı.

— Söyle Hurşit, kasaba ne halde? Çok yaralı var mı?

— İyi, şükür... Eh, olmalı bir sekiz, on, onbeş tane...

— Ölen?

— Hayır! Yalnız, sekiz, on, on beş yaralı!..

Hurşit, bütün gece kendisiyle meşgul olduğu için fazla bir şey bilmiyordu.

Zaten, onun bahsettiği (sekiz, on, on beş) yaralının hemen hepsi Ömer Beyin evindeki merdiven kazasında, iskambil kâğıdı gibi üstüste kapanarak ötesinden, berisinden sakatlananlardı. Bunlardan birazı yaralarını "Çinili Medrese" avlusunda sardırarak yerlerine gitmişlerdir. Gidemeyecek gibi olanlar medresede yatıyorlardı.

Memlekette çok yıkıntı var mı acaba?

Hurşit, bunu da bilemiyordu. Gelip geçenlerden ötede, beride "az bir zarar" olduğunu işitmişti.

Daha garibi Hurşit'in asıl zelzeleden de doğrudan doğruya haberi yoktu. Kendisi, onu sonradan konu komşudan öğrenmişti. Sebebine gelince, Hurşit'in adam olmaz bir kayınbiraderi vardı. Aynı zamanda da işgüzar olduğu için bir, iki, üç ay bir yerde çalışıp sekiz, on, on beş mecidiye yaptı mı sancağa kaçar; üç, dört, beş haftada vur patlasın, çal oynasın bu paraların hepsini erittikten sonra Hurşit'in başına ekşirdi.

Kayınbirader, o gece domuz gibi içtikten sonra eve gelmiş, ablasıyla maraza çıkarmış. Böyle olunca Hurşit'in de serseriye "az bir terbiye" vermesi vacip olmuştu.

Onun zelzeleyi sonradan komşulardan haber almış olmasına göre bu az terbiyenin oldukça ehemmiyetli bir dayak olduğu anlaşılıyordu. Yine bu yüzden Hurşit, evdeki ufak tefek bazı sakatlıkları zelzeleye mi, yoksa terbiyeye mi yüklemek lâzım geleceğini bir türlü kestiremiyordu.

Hurşit, Halil Hilmi Efendiye memleket hakkında fazla bir şey öğretememiş olmasına karşılık Hükümet Konağı'nın hali hakkında epeyce tafsilât verdi: Yukarı sofanın tavanı olduğu gibi göçmüş; makam odasının önü moloz yığınlarından geçilmez hale gelmişti. Kaymakam, buna hayret etmedi; hatta içinden bir parça da memnun oldu. Dam, artık tamir tutmaz hale geldiği için yıllardan beri sızan yağmur ve kar suları tavana çamur rengi titrek damarlarla her tarafından işlemiş; yer yer kabartmış, kıta ve dağları, çökmüş nehir ve denizleriyle bir acayip dünya haritasına benzemişti. Bu dünyada da zaman zaman (bu geceki zelzele gibi Tanrıdan gayri kimseye malûm olmayan sebeplerle) bazı âfetler olur; denizlerin ortasından kıtalar fırladığı, saman çöpleri ucunda yalçın ada parçaları sallandığı görülürdü.

Hurşit, birkaç günde bir (iki yıl önce İstanbul'dan gönderilmiş bir yangıncı miğferi numunesini başına geçirerek) uzun bir sırıkla bu parçaları yere indirir; kopmak istidadı gösteren daha başka kabartıları muayene ederdi. Böyleyken iki hafta evvel Kaymakamın huzuruna girmek için sofada sıra bekleyen bir kocakarının kafasına bir kerpiç düşmüş, bir kaza çıkarmasına bıçak sırtı kalmıştı. O zamandan beri kalabalıkça zamanlarda ve hele köylülerin toplu olarak Çarşamba pazarına in-

dikleri gün, Hurşit makam kapısının siperine bir sandalye atarak elindeki değnekle karşıdan halka, geçecekleri yolları işaret ediyor, bazılarının "adam gibi yürümek varken yaban domuzu gibi seğirtip," tavanı sarsmalarını önlüyordu.

Halil Hilmi Efendi, Hurşit'i dinlerken düşünüyordu: "Hadi bakalım hayırlısı. Bu olmasaydı tamir tahsisatını daha kimbilir kaç yıl bekleyecektik?"

O esnada Kaymakamın aklından daha başka bir şey de geçti:

Ömer Beyin evinde Bulgar kızını seyre gitmemiş olsaydı zelzele zamanında hükümetteki odasında yatmış bulunacak, belki de —belki değil muhakkak— ölümden kaçtığını sanarak kendi ayaklarıyla sofaya koşacaktı. Şimdi, bu saatte —ötesi, berisi biraz berelenmiş de olsa— yattığı yerden bu güzel sabahı seyredeceği yerde, yukarıdaki molozların altında upuzun, yahut yamyassı yatıyor olmaması sırf bir talih ve tesadüf meselesiydi.

III

KAYMAKAM VE KARISI

Kaymakam, açık havadan çok korkardı. En bunaltıcı yaz gecelerinde bile, pencereleri kapamadan, başına takkesini geçirmeden, pazen entarisinin beline yün kuşağını sarmadan yatağa girmez, bunlardan birini ihmal ederse günlerce öksürüp aksırırdı.

Bu huy, ona rutubet, sıtma, sivrisinek vesaireli kasabalarda geçmiş yirmi beş yıllık memuriyet hayatının bir yadigârı idi. Sonra, karısının yirmi seneye yakın bir zamandan beri hasta olmasının da bunda çok tesiri vardı.

Fakat gariptir ki, geceyi âdeta sokak ortasında geçirdiği, üstelik yaraları sarılırken bir müddet de çıplak

kaldığı halde hiçbir rahatsızlık duymuyor, bilâkis vücudunda garip bir canlanma ve tazelenme alâmeti hissediyordu.

Kasaba, hâlâ uykuda idi; sokaklarda in, cin yoktu. Ortalık açıldıkça ovadaki sis çekiliyor, yaklaşmış gibi görünen manzaralar bunun altında ıslak ve parlak çıkartma resimleri, boyalarıyla meydana çıkmağa başlıyorlardı.

Halil Hilmi Efendi, Beykozlu idi. On beş, on altı yaşlarında iken arkadaşlarıyla Abraham Paşa Korosuna gittiği sabahları hatırlıyordu. Bir mehtap gecesini de Yûşa Tepesi'nde geçirmişler, ortalık ağarırken hep bir ağızdan sevdikleri kızları anlatarak dağdan inmişlerdi. İkide birde birbirlerinin ellerini tutuyorlar, bu Yûşa Tepesi'ne her zaman döneceklerine ağlayarak yemin ediyorlardı. Çocukluk şüphesiz, fakat Halil Hilmi Efendi bu çocukluğa gülümserken biraz evvel kırağıdan ıslanmış sakalının şimdi de yine o çocukluk yaşları ile ıslandığını hissediyordu. Hay Allah belâsını versin!

Kaymakama çaydan sonra biraz da peynir, ekmek teklif eden Hurşit, onun cevap vermeyerek tekrar gözlerini kapadığını gördü ve çekildi.

*

Meydanın sol köşesindeki evlerden birinin bahçesinde arasıra bir bülbül ötüyordu. Bu ses, ona Bulgar kızının zillerini hatırlattı.

Halil Hilmi Efendi, onun çiftetelli esnasında bazı duruşlarına dikkat etmişti. Bu, büyük kuşların havaya kanatlarını gererek bir zaman kımıldamadan boşlukta dinlenmelerine benzeyen bir acayip duruştu. Bulgar kızı bu zamanlarda çıplak kollarını yanına bırakarak ve uzaktan kendini çağıran bir ses dinliyor gibi gözlerini yumarak olduğu yerde hareketsiz kalıyordu. Vücudu-

nun hiçbir yerinde en küçük bir kıpırdama alâmeti yoktu. Yalnız, omuzlarından bileklerine doğru âdeta derinin üzerinden —çeşme mermerleri üzerinden sızan suya benzeyen bir şeyin— ağır ağır kaynayıp aktığı seziliyor; hareketsiz parmaklarının ucundaki ziller hemen hemen kendiliklerinden titreşip ses çıkarıyorlardı.

Komşu bahçedeki bülbül herhalde geceleyin de birkaç kere bu münasebetsizliği yapmış olacaktı. Yoksa Halil Hilmi Efendinin uzun baygınlığından hatırında kalan uğultu ve karanlığa hâkim olan bu zil sesi başka nasıl izah edilirdi?

Baygınlık mı? Ne baygınlığı? Etrafındakilerin baygınlık sandıkları, yahut da sanmadıkları şey bal gibi sarhoşluktu. Merdivenden uçarken bayıldığı ve bunun bir zaman devam da ettiği muhakkaktı. Fakat sonradan, ayılmaya vakit bulamadan derin bir uyku haline geçtiği, daha açıkçası küp gibi sızdığı aynı derecede şüphesizdi.

Onun içtiği birkaç kadeh rakı başkalarının, meselâ ev sahibi Ömer Beyin içtiğine oranla neydi? Hiç. Fakat kendisinin ihtiyar ve yıprak vücudu için bu birkaç kadeh rakı ve... Bulgar kızının zilleri öyle bir şeydi ki yalnız bu gece değil, türlü türlü şekillere bürünerek kimbilir daha kaç geceler, hatta aylar sarhoş yaşayacaktı. Daha beter olsun. O, bu âkıbete çanak tutmuştu.

Ataların dediği gibi, ancak teneşir temizlerdi ihtiyarlıkta azanı... (Halil Hilmi Efendide yine bir sarsıntı oldu). Fakat ne ihtiyarlığı? Daha kırk beşini bulamış adama ihtiyar denir miydi?

Ne bakıyorsun onun kırlaşmış saç, sakalına; basacağı yeri görmüyormuş gibi sırtını kamburlaştırarak yürümesine; elbiselerinin omuzlarından, bileklerinden, paçalarından dökülmesine... Mihnet onu vaktinden evvel çökertmişti. Mihnet ve karısı. Karısına hiçbir diyeceği yok; fakat yirmi seneden beridir hasta... Arasıra

yeni bir çocuk doğurmak için bir parça davranır gibi olur, sonra tekrar yatağa düşer.

Daha doğrusu yatağa da düşmüyor; yirmi senedir ortada sürünüyor. Kuşakla karnına bağlı bir tuğla parçası ile iki büklüm yemek pişiriyor, çocuk bezi yıkıyor. Böyle bir kadına fena demek için insanda Allah korkusu olmamalı. Evet, yer, gök razı olsun. Melek gibi kadın. Fakat kaşık kadar kalan yüzü irin rengi bağlamış, dişleri dökülmüş bir melek. Yanında konuşmak, gülmek yasak olan, vara, yoğa ağlayan, daha fenası haykıran bir melek... Karı kocalık hayatlarının en tatlı hatıraları sıcak yaz günlerinde beraber tarasaya çıktıkları, meleğin güneşten kızmış çinkolar üzerine bir kertenkele gibi yatıp uyuştuğu zamanlardır. Ya meleğin kılık kıyafeti? Tepesinde kıtık haline gelmiş, tarak işlemez saçlar, ayaklarında yaz, kış kalın yünden kenarları düşük, köylü çorapları; entarisinin üstünde kendisinin delik deşik bir eski abası... Sonra bütün gayretine rağmen bakımsız kalmış bir alay hırpani çocuk...

Halil Hilmi Efendi, buna karşı ihtiyarlamaktan, ihtiyarlığına inanmaktan başka ne yapabilirdi? Büyük bir makamın şerefini korumak gayreti ve kılık kıyafeti için kuyruğundan tutulup atılmak korkusu olmasa belki daha da kendini bırakırdı.

Karısı Isparta'da kaldığı müddetçe ev tamir edilecek, kendisi hükümette yatacaktı. Hurşit, Halil Hilmi Efendiye geceleri makam odasında bir yer yatağı yapmayı teklif etmiş, fakat o, bitişik depo odasını temizleterek bir köşesine kendi karyolasını taşıtmayı daha doğru bulmuştu.

İlk gece, kendini bu odada yalnız bulunca şaşaladı; birkaç kere karısının iniltisine benzer bir sesle uyanıp onun yanındaki yerini boş görünce âdeta ürktü. Fakat gün geçtikçe (değirmen birdenbire durduğu zaman uya-

nan değirmenci gibi) onda garip uyanmalar oluyordu. Uyanmalar ve hatta değişiklikler.

Akşamları deponun bir tarafını dolduran donanma fenerleri, bayraklar, henüz imha mazbataları yapılmamış kırık eşya karşısında, Hurşit'in köşe başındaki aşçıdan getirttiği yemeği yedikten sonra kahveye çıkıyor, Ohannes'in eczanesinde saatlerce oturuyordu.

Bu, onun için değişik ve yepyeni bir hayattı. Sonra, odasına dönünce hemen uyuyamayarak, Ohannes'in hararetle kendisine tavsiye ettiği "Ihlamur Altı" adlı bir aşk romanını okuyordu. Edebiyat meraklısı eczacının bu kitabı, o yakınlarda öldürülmüş olan Mahmut Şevket Paşa'nın Harbiye talebesi iken tercüme etmiş olduğunu söylemesi, Kaymakamın merakını büsbütün arttırmıştı. Bazı ateşli aşk tasvirlerine rast geldikçe: "Bak hele... Demek sen de bunlardan anlardın ha! Ah zavallı!" diyor ve gözlerinden sakalına yaşlar akıyordu.

IV

BULGAR KIZI, YAHUT KIZANLIKLI NACİYE

Kendinden evvelki kaymakamın Bulgar kızı ile bazı rezaletleri olmuştu. Hatta Nusret adındaki bu haşarı oğlanın başının yenmesine bir parça da bu dedikodu sebepti: Yalnız Nusret'in bıraktığı belâdan, Bulgar kızından kurtulmak bir türlü mümkün olmamıştı.

Çok çekingen bir idare adamı olan Halil Hilmi Efendi, Mutasarrıflığa yazdığı bir tahriratta: "Mumaileyh Nusret Beyin makamında ipka kılınıp mezbure Bulgar kızı Nadya, nam-ı diğer Kızanlıklı Naciye'nin mahall-i âhara teb'idi kazamız hakkında daha hayırlı olurdu" yolunda bazı cümleler yazmak cesaretini göstermişti. Fakat Mutasarrıf, ona hususî bir mektupla Nadya'nın, Dahiliye Nezaret-i Celilesi emri ile "Sarı-

pınar''da ikamete memur olduğunu hatırlatarak başından büyük işlere burnunu sokmamasını ihtar etmiş; fakat aynı zamanda da ''Sizin gibi hüsnü ahlâk ve fikr-i ciddiyet sahibi bir zatın nezareti altında bulunduğu müddetçe bizce hiçbir yolsuzluk mutasevver değildir,'' diye onu pohpohlamıştı.

Bulgar kızından o günlerde hiçbir şikâyet gelmiyordu. Fakat bu onun uslu yaşadığına delâlet etmezdi.

Kazada birçok belli başlı kimselerle yatıp kalktığı halde kendisinin şimdiye kadar yüzünü bile görmediği bu maskarayı bir kere makamına çağırması ve hükümet kuvvetini hissettirmesi fena mı olurdu?

Kızın geleceği günün sabahı Halil Hilmi Efendi, karbonatla dişlerini ovdu; pantolonunun pürüzlenmiş paçalarını makasla düzeltti, sonra, çarşıya çıkarak fesini kalıplattı; sakalını düzelttirdi. Maksadı ona babaca nasihat vermekle başlamak, bir yüzsüzlük yapmaya kalktığı halde, şiddetle çıkışarak ne adam olduğunu anlatmaktı.

Bulgar kızı, arkasında yeldirmeye benzeyen bir eski manto, başı siyah bir örtü ile sımsıkı kundaklanmış, odanın en karanlık köşesinde ayakta duruyor, nereye sokacağını bilemediği ellerinin —titremesini önlemek ister gibi— parmaklarını kilitliyordu.

Parmaklarındaki incecik eldivenler müstesna, bu kılık kıyafete, bu ''müeddep'' duruşa diyecek bir şey olmamak lâzımdı. Fakat o Nusret ahlâksız zamanında buraya geldiği ve daire kapandıktan sonra karanlıklara kadar kaldığı günlerde muhakkak ki böyle durmamıştı. O zamanlar, üzerinde ne bu külüstür ebe kadın mantosu, ne bu çatkı, ne bu eldivenler ve daha kimbilir neler elbette yoktu.

Halil Hilmi Efendi, Bulgar kızının makam koltuğunda Nusret'in kucağına oturduğunu, bacaklarını ma-

kam masasının üstüne uzatarak —çorapları ile kısa etekleri arasında açık kalan çıplak etini— resmi kâğıtlara sürdüğünü, elleriyle Kaymakamın dudaklarını, burnunu sıktığını gördü. Şimdi, her oturuşta kırık bir armonika gibi çeşit çeşit sesler vererek çöken bu makam koltuğunun yayları tevekkeli mi bu hale gelmişti?

Bütün bu rezaletler, kendisini geceleri bir yer yatağı serdirip yatmaktan bile ürktüğü bir makam odasında, Sultan Mehmet'in karşı duvardaki çevresinden hayretle bakan büyük gözleri karşısında olmuştu, öyle mi? Bu düşünce, Halil Hilmi Efendiyi âdeta kudurtmuştu. Gözlerinde gaddar bakışlar, sesinde mavzer kurşunu çatlayışları ile belki iki üç dakika esti, savurdu; Bulgar kızına şimdiye kadar hiç kimseye söylemediği kelimelerle başladı. Şimdiye kadar hiç kimseye söylemediği sözler sarfetti. Ah, bu ses ve bakışları idarecilik hayatının daha başka saatlerinde de bulmak mümkün olsaydı? Şimdiye kadar Mutasarrıf hatta Vali idi. Ancak bu bakışların okları Bulgar kızının etrafını tarıyor; duvardaki Asya haritasını, "Ah minel aşk" levhasını delik deşik ediyor; çatlaklar ve budak delikleri arasından geçip gidiyor, fakat bir türlü asıl hedef, kızın yüzüne rastlamıyordu. Ne yapsın, yirmi beş senelik idare hayatında bir kere bile gözlerini bir kadın yüzüne dikmemişti. Bu masanın önünden birçok çarşaflı (hemşire hanımlar), meramlarını burnunun altından iğnelenmiş peçelerinin altından anlatan birçok köylü ablalar geçmemiş değildi. Fakat o, hiçbir zaman bunların yüzüne bakmamış, bakışının tesirini sesine verdiği dargın bir hayvan homurtusu ile telâfiye çalışmıştı.

Fakat Bulgar kızının, ince eldivenleri arasında belirmiş bir mendil ile gözlerini silmesinden istifade ederek o gün buna da cesaret etti. Kız ağlıyordu! Fakat ne ağlayış, Yarabbi! Garip karıcığının da gerçi yirmi beş

seneden beri bundan başka yaptığı yoktu ama...

Bulgar kızı, daha sonra aynı mendille burnunu silmeye başladı. Burun silmek oldukça uygunsuz manzaralardan biridir. Hatta fazla nezaketli insanlar bunu yaparken başlarını öte tarafa döndürürler. Ne yazık ki karı kocalar arasında böyle bir şey âdet olmamıştır; çünkü aile samimiyetine sığmaz. Hele biraz eskimiş karı kocalar arasında mubah olmayan ne kalabilir ki! Evet, kendi karısı da, yüzündeki irin sarılığına mukabil nezleden daima kabarık ve kırmızı olan burnunun örselenmekten hafifçe nasır bağlamış kanallarını durmadan siler. Fakat Bulgar kızınınki!...

Halil Hilmi Efendi, Bulgar kızına artık korkmadan bakıyordu. Fakat o, korkuyordu. Hem ne kadar! Kaymakam bir aralık elini kaldırmıştı. Bulgar kızı, tokat yiyeceğini zannederek ürktü, başını hızla geri atarak dirseğini yüzüne siper etti.

Ne ürkek, ne biçare bir hali vardı bu kızın! Kendisi de Nusret gibi namussuz bir idare adamı olsaydı neler yapamazdı ona? Bir kelime söylemeden, daldan armut koparır gibi sadece elini uzatması kâfi idi. Evet, o, istese Bulgar kızını bir eliyle belinden, tekiyle çenesinden yakalayarak, şu koltuğun üzerinde dizlerinde oturtabilirdi; eldivenli elinden o küçücük mendili alıp, bu sefer kendisi onun burnunu silebilirdi. Hem de gaddarcasına burarak ve hırpalayarak... Kızın bunlara ses çıkarmadan razı olacağına, hatta tehlikeyi bu kadar kolay geçiştirdiğine sevineceğine şüphe mi vardı?

Sadece bu imkân, Halil Hilmi Efendinin hiddet ve şiddetini geçirmeye ve onu çılgın bir visal gecesinden çıkmış kadar harap, koltuğuna çökertmeye kâfi gelmişti. O zaman, biraz evvelki öfkesine hiç uymayan bir yumuşaklıkla kızı çağırdı; masasının önünde, odanın en güneşli yerine dikti ve nasihatler, nasihatler, nasihatler

verdi; baba nasihatleri, kardeş nasihatleri, kaymakam nasihatleri.

İlk karar evvelâ nasihat vermek, sonra onu hoşlayarak hükümet kuvvetini hissettirmekti. Tatbikatta gerçi program tersine döndü. Fakat esas maddelerinde haşlamanın başa, nasihatin sona geçmesinden başka da bir aksaklık olmadı.

Derken bir hafta sonra bu ziyafet meselesi çıktı. Ömer Bey, bir akşamüstü Ohannes'in eczanesinde yakaladığı Halil Hilmi Efendiyi iğnelemek için evinde bir eğlenti yapacağını, bunda Bulgar kızının da bulunacağını haber verdikten sonra "reddetmeyeceğini bilsek zat-ı âlinizden de rica ederdik. Huzurunuz bize şeref verir," diye eğlenmiş, onun kabul ettiğini görünce de şaşırmıştı.

Kaymakam'ın, Ömer Beyin evinde, Bulgar kızının da bulunacağı bir saz âlemine gitmeğe razı olması hakikaten meseleydi. Fakat bunca yıllık imsakten sonra o da "felekten bir gece" çalsa kıyamet mi kopacaktı.

Halil Hilmi Efendi, kendisi için yumuşak yastıklarla beslenmiş bir büyük koltukta her zamandan daha ağır ve mahçup üç kadeh rakısını içerken ne esip savurmuştu Yarabbi!

Bu da Yûşa Tepesi'ndeki gece gibi hayatta bir daha geri dönmesine imkân olmayan bir geceydi. Farkı, bunun artık bir son olduğunu acı acı bilmesinde idi.

Havadaki bunaltıcı sıcağa karşı, pencereler fora edilmiş, ilkönce ondan çekiniyor gibi görünen Bulgar kızı, biraz sonra sırmalı cepkeninden başlayarak, hemen büsbütün soyunmuştu. Kız, oyun esnasında iki kere Kaymakamın önüne gelmiş, bir keresinde ona sırtını çevirerek dizlerini yere koymuş, sonra yavaş yavaş vücudunu arkaya kaykıltarak, başını Halil Hilmi Efendinin dizlerine yaslamıştı.

Tavandaki lüksün mavimsi ışığına karşı, kucağında yatan çehre, —yanak ve dudaklarının ıslak boyaları ile, sürmeli kirpikleri arasından eritilmiş altın gibi sızan bakışları ile— Hükümette gördüğü çehreden ne kadar başka idi. Diz kapaklarından çenesine kadar genç vücudunun bütün adaleleri yay gibi gerilmiş, tül göğüslüğünün altında meme uçları dimdik, çıplak omuzlarını hafif hafif dalgalandırıyor, parmaklarının ucunda ziller âdeta insan gibi konuşuyor.

Meslek hayatında bunca yıl "Çıplak kadın oynatıyorlar," diye dehşetle dinlediği hikâyeler bundan başka bir şey miydi.

Halil Hilmi Efendi, gittikçe açılan sabaha karşı gözlerini sımsıkı yumarak Bulgar kızının böyle tepeden aşağı bakıldığı zaman tanınmayacak kadar başkalaşan çehresini, kabarmış, gerilmiş, tül göğüslüğünün altında meme uçları dimdik, çıplak olan kısmı bir kere daha gördü. Bu gecenin bir zelzele ile bitmesinden daha tabiî ne olabilirdi?

*

Bulgar kızı!.. Bu da ayrı bir mesele idi.

"Sarıpınar"ın dağ köylerinden birinde Çerkez Murat diye bir at hırsızı yaşardı. Birinci Yunan muharebesi zamanlarında bu serseri, birkaç sene ortadan kaybolmuş, sonra günün birinde yanında Kızanlıklı bir Bulgar kadını ve iki üç yaşında bir kız çocuğu ile tekrar çıkagelmişti. Bulgar kızı işte o iki üç yaşındaki kız çocuğuydu. Anası Çerkez Murat'la evlenirken güya Müslüman olmuştu. Çarşafla geziyor, namaz kılıyor ve Naciye diye çağırdığı kızına namaz sureleri belletiyordu.

Eski at hırsızı birkaç sene at alıp satarak namusu ile yaşamaya savaşmış, nihayet kolcular bir yerde sıkıştırıp alnına kurşunu veriştirdikleri gibi...

Su testisinin su yolunda kırılmasından sonra kaza merkezinde bekâr çamaşırı yıkamakla yaşayan anası da birkaç yıl sonra gözlerini kapayınca Naciye, büsbütün sokakta kalmış...

O vakit, on, on iki yaşlarında arsız bir kız çocuğu imiş. Erkek çocuklarla beraber bahçelerden yemiş ve zerzevat çalarak sokaklarda satıyor, düğün evlerinde oynuyor, nerede yatıp nerede kalktığı belli olmuyormuş.

Derken günün birinde, Kızanlıktaki dayılarından, hükümete bir mektup gelmiş. Bulgar yeğenlerinin kendilerine gönderilmesini istiyorlarmış; yeğenlerinin (yani bir Müslüman kızının) kendilerine (yani Bulgaristan'a) gönderilmesini... Yağma mı var?

Bu haber duyulunca kasabada bir fırtınadır kopmuş: Sarıpınar kazası parmak kadar çocuğa bakmaktan âciz mi? Her Müslüman yılda bir yumurta ile yarım somun verse kasabadan bir değil, on Naciye geçinir.

Nazariye güzel! Fakat ne çare ki, tatbiki mümkün olmamış ve kız evlâtlık olarak alındığı bir evde on dört yaşını bitirmeden bir kazaya uğramış...

Aradan bu kadar yıl geçtiği halde ne polis, ne de mahkeme bu kızı kimin baştan çıkardığını anlayamamış; işin içinden çıkamamıştır. Bir rivayete göre evin oğludur; başka bir rivayete göre de genç bir jandarma neferi. Hatta ortada akla gelmeyecek daha başka isimler de vardır.

Bir kere kızın kendisinden bir şey öğrenmek imkân dışındadır. Babalığının oğlu, yani kardeşliği için söylese inanılmaz; çünkü sığıntı olarak kapılandığı eve gelin olmak için bir iftirada bulunmadığı ne malûm? Jandarmayı söylese belki köylüsünü korumak için bunu yapmıştır; köylü için söylese jandarmanın tehdit etmiş olması akla gelebilir. Yahut belki bunların üçü de doğrudur. Hatta kazanın, kazadan çok evvel irili, ufaklı bir

sürü serseri ile bahçelerden yemiş ve zerzevat çalmaya gittiği, düğün evlerinde oynadığı, tarlalarda, viranelerde yatıp kalktığı günlerde olmadığını kim temin edebilir?

En doğrusu kasabayı birbirine katmaktansa babalığının, baş göz sadakası, daha bir beş on lirayı gözden çıkarması, hükümetin de yardımıyla kızı İstanbul'da bir yere aşırmasıdır.

İstanbul, ona göre neleri kaldırmamıştır ki...

Fikir güzel olduğu gibi tatbikinde de güçlüğe rastlanmamıştır. Fakat üç sene sonra İstanbul bir fazilet krizi geçiriyor: İttihhatçılar Müslüman kokotların pek kalbur üstü olanlarını öteye, beriye sürüyorlar; bu arada Naciye de kendi memleketine, yani talihsiz Sarıpınar'a geri çevriliyor.

Yalnız, Naciye şimdi artık eski Naciye değildir. İstanbul mekteplerinde okumaya gönderilmiş en kabiliyetli memleket çocuklarından birçoğunun fena doktor, fena avukat, fena mühendis olarak geri dönmüş olmalarına mukabil, o sanatının tam eri bir kokottur. Şık çarşafları, elmas yüzükleri, hatta biraz hazır parası vardır ve marifetlerinin hepsi bundan ibaret değildir...

Çehresi gibi hareketleri ve konuşması da inanılmaz derecede başkalaşmıştır.

Sancak merkezinde ve kazada nüfuzlu hâmiler buluyor, onları aralarında hır çıkarmadan idare ediyor. 31 Mart'ta Sarıpınarlı birkaç softa asıldıktan sonra yenilik cereyanı adamakıllı kuvvetlendiği için, memleket kendisine pek açıktan açığa ses çıkaramıyor. Zaten onun asıl mahareti her türlü taşkınlıktan çekinerek kendine tahammül ettirmeyi bilmesinde, kına gecelerinde oynamayı hemen hemen bir resmî meslek yapmış olmasındadır. Gerçi Naciye'nin zaman zaman erkek meclislerinde de oynadığı oluyor. Fakat oynatanlar sen, ben değil! Hem zaten bu kızın Müslüman kızı olmadığı da artık

anlaşılmıştır. Murat serserisi Necmiye'yi köy kütüğüne kendi kızı diye kaydettirivermiştir amma, o, karısının ilk kocasından olma bir Bulgar çocuğudur.

Kim oldukları gerçi şimdi bilinmiyor, fakat sözüne inanılır birtakım ihtiyarlar, bunu Murat'ın kendi ağzından işittiklerini yeminle söylemişlerdir. Yine bu adı sanı bilinmeyen ihtiyarların söylediklerine göre kızın adı aslında Naciye değil, Nadya'dır. Zaten dayılarının onu vaktiyle Kızanlığa çağırmış olmaları da bunu göstermez mi? Böyle olunca bir Bulgar kızının erkek meclislerinde oynamasından Sarıpınar'a ne?

Halil Hilmi Efendi, birkaç sene evvel bir heyetin hükümete müracaat ederek Naciye'nin sicilini bu şekilde değiştirmek istediğini; fakat çapkın Nusret'in bile buna cesaret edemediğini eski bir dosyadan öğrenmişti. Evet , Naciye resmî kütükte hâlâ Naciye idi. Fakat erkek meclislerinde oynadığı zaman ona Kızanlıklı Nadya, hatta daha sadece Bulgar kızı demek âdet olmuştu.

V

JANDARMA KUMANDANI

Uzaktan ayak sesleri belirmişti. Biraz sonra iki kişinin meydanı geçtiği ve bahçe kapısından girdiği görüldü.

Bunlardan biri Jandarma Kumandanı İştipli Niyazi Efendi idi.

Kumandan, beş adım arkasında uzun bir jandarma neferi, sekiz on adım önünde boz renkli bir kurt köpeği ile kasaba sokaklarını devirden dönüyordu. Fakat dolakları, tabancaları, fişekleriyle bir şekavet veya isyan bölgesinden döner gibi bir hali vardı.

İştipli Niyazi Efendi, hürriyet kahramanı Niyazi Beye bir parça benzerdi. O, Meşrutiyet'in ilk senesinde

bir gün Gümülcine'de bir sokaktan geçerken halkın kendisini Niyazi Bey sanarak alkışlaması üzerine bunun farkında olmuştu.

Hemen her gece, kahramanın duvarda asılı bir resmini indirerek ayna karşısında kendi çehresiyle karşılaştırır, Allah'ın hikmetine hayran olurdu. Hatta bir ara bir geyik satın alarak alıştırmayı düşünmüş, fakat resmî vazifede bunun pek pratik olmayacağını anlayarak ucuz bir kurt köpeği tedarik etmişti. Hele Niyazi Beyin öldürülmesinden sonra Gümülcine ahalisi gibi, kendi de kendini onunla karıştırır olmuş, teklifsiz ahbapları yanında Enver Paşa'dan "Bizim Enver" diye bahse başlamıştı.

Kumandan, bütün geceyi ayakta geçirmiş olduğu halde dinç ve pırıl pırıldı. Kaymakamın portatifi önünde kunduralarını birbirine vurup bir asker selâmı çakarak tekmil haberi verdi. Sabaha kadar kasabayı dolaşmış, bir bir kapılar çalarak tahkikat yapmıştı. Çok şükür zayiat yoktu. Yalnız... Yalnız gece yarısından sonra merkeze verdiği telgrafla bunun aksini söylemiş, hatta Kaymakamın ağır yaralılar arasında bulunduğunu bildirmişti.

Kaymakam yaralı yerlerinden birine basılmış gibi yatağından hoplayarak:

— Aman, be birader, ne yaptın? diye bağırdı.

O, klasik bir idare adamıydı; meslek hayatında vakaları daima olduklarından hafif göstermeyi bir idare kaidesi olarak bellemişti. Dolu, zelzele, orman yangını, su baskını gibi insan mesuliyetini aşan gök afetleri karşısında da, ne olur ne olmaz bu kaideyi değiştirmezdi. Onun için kumandanın bu havadisi adamcağızı deliye döndürdü. Sargı bezlerini bozmaktan korkmayarak yumruğu ile kafasına vuruyor:

— Vallahi billâhi karışmam, temizlersin yaptığını, diye söyleniyordu.

Zaten yaptığından pek memnun olmayan Kumandan da Halil Hilmi Efendi'nin bu telâşı karşısında şaşırdı. Dili, damağı kuruyarak izahat verdi: Kaymakamın yaralı olduğunu ve daha birçok kimselerin kan revan içinde Çinili Medrese avlusuna taşındığını görünce şaşırmıştı. Tahrirat Kâtibi bir aydan beri izinli olduğu için ortada hükümet yok demekti. Belediye Başkâtibi Rıfat'ın havadisi telgrafla İstanbul'daki gazetesine gönderdiğini duyunca, o da merkeze bir telgraf uçurmaya mecbur olmuştu.

Kaymakamın ısrarı üzerine Niyazi Efendi yan cebinin düğmesini çözdü, meşin kaplı bir defter çıkararak telgrafın suretini okudu: "Şedit hareketi arz vuku bulup ehemmiyetli hasar ve zayiat bulunduğu maruzdur. Kaymakam ağır mecruhlar arasındadır."

Artık yara, bere düşünülecek zaman değildi. Kaymakam, yatağının üzerinde mukabele hafızları gibi diz çöküp sallanarak söyleniyor. Kumandana çıkışıyordu:

— Berbad ettin bir çuval inciri kumandan bey... Ne diye böyle işlere karışırsın be birader.

Kumandan, yavaş yavaş kendini toplamağa ve kızmağa başlamıştı. Kaymakama karşı koymamakla beraber, daha ileri gidilmesine tahammül edemeyeceğini anlatan donuk bir resmiyetle:

— Müsaadelerine mağruren görürüm Kaymakam Bey. Doktor resmen der ki: "Ağır mecruhtur; belki ölmüştür nefz-i dimagiden, hâfızallah!" Anladın mı efendim, başsız kalır mı ya bu memleket? "Sen eşekbaşı mı idin?" derlerse ben ne cevap veririm? Ben askerim: Bilmem ne der sizin karakaplı?

İşin fenası Halil Hilmi Efendi, bu işte bir yolsuzluk hissediyor, fakat böyle sıkı bir vaziyette mutasarrıflıkla muhabere salâhiyetinin kime ait olacağına dair kendi karakaplısında da bir sarahat hatırlamıyordu.

Kumandan, bu noktaya bir kere daha bastı:

— Bendeniz bilmem öyle pek ince idare-i mülkiye ahkâmını... Amma iki paralık gazeteci çarşaf gibi telgrafı döşenince, doğru bulmam bendeniz mâfevk makamı haberdar etmemeyi affınıza mağruren kaymakam bey.

Kaymakam, asker memurlara karşı daima biraz çekingen durur, hele bu Niyazi Efendi gibi akıllı, uslu konuşurken durup dururken sırıtmasından âdeta korkardı. Onun için gittikçe artan öfkesinin oklarını hiç tehlikesiz çevirebileceği bir başka hedef bulmuş olmaktan memnun, avaz avaz bağırmağa başladı.

— Demek bunu o Rıfat teresi yaptı ha... Bak keratanın yediği halta. Memur iken gazetecilik etmek ve üstelik gazetesine tedhiş-i ezhanı mucip telgraf çekmek ha! İyi ki haber verdiniz kumandan bey...

Alimallah kuyruğunu tava sapına çeviririm o teresin. Sormadan hudut harici ederim. İstanbul'daki hâmisini hiçe sayarım vallahi... Hemen şimdi getirin o teresi bana... Ne öküz gibi yüzüme bakıyorsun Hurşit... O herifi getir diyorum sana... Şimdi yatağımdan kaldıracaksın!

Kaymakam, bu tehdide rağmen Hurşit'in ağır alacağını ve kumandanın araya girerek Rıfat'a şefaat edeceğini umuyordu. Fakat onun karanlık ve sakin bir çehre ile bir kelime söylemeden dimdik ayakta durduğunu ve Hurşit'in köşeyi dönmek üzere bulunduğunu görünce tekrar seslendi:

— Geeel!..

Zayıf adamların çoğunda olduğu gibi, onun hiddetleri birdenbire parlamakla beraber ancak tamir edilmez bir vaziyetin başlayacağı ana kadar sürerdi. Evet, o, ne Rıfat'tan, ne onun bugün süngüsü düşük olmakla beraber yarın ne olacağı bilinmeyen Gümülcineli İsmail'lerinden ve Şaban ağalarından perva edecek adam de-

ğildi. Fakat onunla hesabını görmek için daha çok zaman vardı. Yatağında yaralı da olsa şimdi onu vazife bekliyordu. Bu dakikada, ne halde olduğu bilinmeyen koskoca bir kazanın mesuliyeti onun boynunda idi.

— Gel Kumandan bey... gel, otur da şu işi bana etraflıca anlat!..

Jandarma Kumandanı, elinde not defteri ile karşısında duruyordu. Ancak, bu defterde biraz evvel Kaymakama okuduğu telgrafın suretinden başka dile dokunur bir şey yok gibiydi. Onları okumak, ihtiyarın tekrar merakını kaldırarak kavgayı tazelemekten başka bir netice vermeyecekti.

Niyazi Efendi, kasabayı devre çıkarken her mahallede kaç yıkık ev, kaç ölü, kaç yaralı bulunduğunu kaydetmek için defterine bir istatistik şeması çizmişti. Fakat imamlar, muhtarlar, "Halekallahül bakar fi suret-ilbeşer" mahlûklardı. Kumandan kapılarını çaldığı zaman bu hissiz herifler horul horul uyuyorlardı. Mahallede ne zayiat olduğunu bilmek şöyle dursun, bazıları zelzeleyi bile ondan öğreniyorlardı.

Hasılı, Kumandanın getirdiği haberler de biraz evvel Hurşit'in verdiği malûmattan pek farklı değildi. Ancak "az" sıfatı ile "bir miktar" arasındaki fark kadar.

Kumandan, Hurşit'in bu sefer de kendisi için demlediği çayı içmek için ve masada kalan simit kırıkları ile zeytin, peyniri yemek üzere masa başına oturmuştu. O, tav etmeye kalkan köpeği Bolatin'i döverek kahvaltısını ederken, Kaymakam da çatık ve gamlı bir çehre ile yatağında düşünüyordu. Kavga etmek korkusu ile ikisi de zelzele lâkırdısını bırakmışlardı.

Niyazi Efendi, biraz sonra bu seferi vaziyetin uyandırdığı hatıralarla Makedonya dağlarında geçirdiği geceleri, Bulgar, Sırp ve Malisor çetelerine yıllarca nasıl

duman attırdığını anlatmağa başladı. Fakat Kaymakam, bu hikâyelere her zamanki gibi hayran görünmemek suretiyle hoşnutsuzluğunu gösteriyor ve büsbütün susmuş görünmemek için arasıra "Hu... yaaa... oo..." gibi nidalarla mukabele ediyordu.

Halil Hilmi Efendinin kumandana bu kadar içerlemesine sebep yalnız Mutasarrıflığa giden tehlikeli telgraf değildi. Arasıra onun ötede, beride; "Burada ben olmasan yer ahali birbirini... Bereket yılar benden... Kaymakam bana dua etsin!" gibi palavralar sarfettiğini haber alıyor, bu adamın kendisine karşı bir hâmi tavrı takınmasına tahammül edemiyordu. Kendisi bazen hükümette, yahut sokakta ahaliden birinin şikâyetini dinlerken Niyazi Efendi söze karışır, havada kamçısını şaklatarak: "Utanmaz mısın Kaymakam beyimizi rahatsız etmeye be haramzadeler. Ben bilirim sizin ciğerinizin içini... Hâlâ da söyler. Dökerim dişlerini," diye şikâyetçiye çıkışırdı.

Halil Hilmi Efendi, birkaç kere: "Müsaade edin Kumandan bey, müsaade edin!" diye söylenip Niyazi Efendinin bir madenî düdük gibi öten sesini bastıramayacağını görünce, çaresiz, kendisi de bağırmaya başlar; fakat bu, Kumandana karşı olamayacağı için arada şikâyetçi yanardı.

*

Biraz sonra epeyce ışıyan meydanın karşı köşesinde, bir köylü kafilesi görünmüştü. Bunlar dağ köyleri ahalisindendi. Çarşamba pazarında satılacak mahsulleri ve hayvanları ile beraber —hatta bir kısmı bir gün evvelden— yola çıkarak sabaha doğru Pınarbaşı'nda toplanırlar, bir kervan halinde kasabaya girmek için ortalığın aydınlanmasını beklerdi.

Jandarma Kumandanı onları görünce acele ile ça-

yını bitirdi ve defterini çıkararak zelzelenin civar köylerde meydana getirdiği zararların tahkiki için yanlarına koştu.

Köylülerden hemen hiç birisi hangi saatte yola çıktığını bilmediği için, köylerde ne olup bittiğini tabiî haber veremiyordu. Yürürken, yahut katır sırtında da bir şeyin farkında olamayacakları aşikârdı. Yalnız, bir tanesi altındaki katırın bir ara ayaklarından birini kaldırarak titrediğini söyledi. Bir başkası da eşekten düşmüştü. Ancak bunun yer sarsıntısından mı, yoksa farkında olmadan eşeğin üstünde uyuklamasından mı ileri geldiğini bilemiyordu. Hasılı, kumandanın karnesi yine boş olarak cebine girdi.

O: — Bre namertler!.. Allah'ın zulmü olur da siz nasıl farkında olmazsınız? diye bağırmaya, üstelik Bolatin de köylülerin şalvar ve poturlarına burnunu sürerek havlamağa başlayınca bazıları hakikaten böyle bir şeyi hatırladıklarını söylediler: Bir tanesi, hattâ yanındaki testisinin devrildiğini anlattı.

Hükümetin arka bahçesi bir tel ile sokaktan ayrılmıştı. Birinin burada yattığını görenler yaklaşıyorlar, bunun Kaymakam olduğunu öğrenince hayretle telin önünde duruyorlardı.

Halil Hilmi Efendi, bu vaziyetten sıkıldı. Gerçi makamın mutlaka makam odasında bulunması lâzım gelmezdi. Askerî kumandan gibi, sivil devlet amiri de sıkı zamanda açıkta, yahut bir ağaç altında vazife görebilirdi.

Fakat bir kaymakamın, ahaliye karşı başında acayip bir sarıkla sokakta yatması da oldukça gülünçtü.

Halil Hilmi Efendi, telin önünde gittikçe kalabalıklaşan ahaliyi kovmaya giden ve "yahu işiniz yok mu, Karagöz mü oynuyor burada!" diye bağıran Hurşit'i çağırdı ve yatağın içeriye naklini emretti.

Yukarı çıkılamayacağı için en münasip yer bahçe kapısı yanındaki muhasebe odası idi. Hudanekerde, yeni bir sarsıntı olursa, bahçe iki adımlık yerdi.

Portatif, kolayca yeni makama taşındı. Fakat Kaymakamın kendisinin götürülmesi biraz daha güçtü. Kumandan onu Hurşit'in sırtına yüklemeyi teklif ediyordu. Kendi de arkadan tutarak yardım edecekti. Fakat bu büyük idare adamının, daha da ağır olsa, bu eziyete razı olmayacağı muhakkaktı. Halil Hilmi Efendi, vakar ile ayağa kalkarak:

— Biz siviller de yaralı olduğumuz halde yürümeyi biliriz Kumandan Bey, dedi ve fazla bir şey duymadığı halde derin ağrılarla dişini sıkıyormuş gibi hareketlerle Kumandanın kolunda ağır ağır yürüdü.

VI

DOKTOR, BELEDİYE REİSİ, BELEDİYE BAŞTABİBİ

Halil Hilmi Efendi, Doktor Arif Beyi öğleden evvel göreceğini ummamakla beraber yeni makamında kendisini ilk ziyaret eden yine o oldu. Doğrusu aranırsa doktor, albüminden şişmiş çehresi, iki mor halka ortasında boncuk kadar kalmış gözleriyle Kaymakamdan daha acınacak halde idi. Fakat ne de olsa ordu terbiyesi.

Adamcağız, sabaha doğru evine gider gitmez külçe halinde yatağına yığılmış olduğu halde vizite saati gelince —kafasında bir uyarıcı saat çalmış gibi— yerinden kalkmış ve arasıra bastonuna dayanıp tutuk bacaklarını silkeleyerek hükümet konağının yolunu tutmuştu.

Hemen onun arkası sıra da, bir elinde çantası, öbür elinde bastonu ile, Eczacı Ohannes kapıdan giriyordu.

Arif Bey, Halil Hilmi Efendinin nabzına baktıktan ve elini alnına koyarak ateşini yokladıktan sonra:

— Büyük geçmiş olsun, diye söze başlamıştı. Bizi telâşa düşürdünüz. Çok şükür, şimdi tehlikeyi atlattık.

Fakat onun sevineceği yerde meydan okur gibi bir tavırla yatağında doğrulduğunu ve sarılı kol ve bacağını görünce ağzını değiştirdi:

— Maamafih, ihtiyatı elden bırakmamak lâzım... Öyle arızalar olur ki, yirmi dört saat geçmeden koku vermez. Şimdi, gündüz gözü ile yaralarınızı bir muayeneden geçirelim.

Sargılar kat kat açılıyor, altlarından ufak tefek birkaç sıyrıktan ve tentürdiyot lekesinden başka hiçbir şey çıkmıyordu.

Doktorun akşamki muamelesine canı sıkılmış olan Ohannes, birkaç adım geride ayakta duruyor, onunla konuşmamağa ve artık hiçbir şeye karışmamağa karar vermiş görünüyordu.

Halil Hilmi Efendi:

— Telâşınız beyhude olmuş doktor bey, dedi. Boş yere ortalık birbirine girdi.

Bu manâlarla dolu ağır bir lâkırdı idi. Arif Bey, birdenbire durdu, arkasına baktı ve kaymakamın bu cesareti Ohannes'in tavana dikilmiş iri gözlerinden, burnuna değecek kadar uzamış büyük dudaklarından aldığını sezer gibi oldu:

— Hangi beyinsiz halt etti onu beyim, dedi.

Aynı zamanda Halil Hilmi Efendinin dizkapağındaki yaraya yapışmış olan sargı bezini de biraz hızlıca çekmişti. Kaymakam: "Aman!" diye bağırınca o, âdeta sevinçle ilâve etti.

— Görüyorsunuz ya. Yaralar söyledikleri kadar hafif değil. Ötesini de şimdi göreceğiz.

O esnada Belediye Reise Reşit Bey'in kapıda gö-

rünmesi sahneyi birdenbire değiştirir gibi olmuştu. Kaymakam, onu da aynı bozuk çehreyle karşıladı ve Reisin, "oh, oh, maşallah," diye başladığı bir cümleyi ağzına tıkayarak:

— Beğendiniz mi sizin o başkâtibin yediği herzeyi? dedi.

Belediye Reisi, Kaymakamın Rıfat'a kızdığını haber almıştı. Bu sözlerden onun kendisine de bir pay çıkarmak niyetinde olduğunu sezerek hemen mukabele etti:

— Duydum beyefendi. Çapkın hakikaten edepsizlik etmiş. Yalnız affınıza mağruren sorayım; Rıfat, neden hassaten "benim başkâtip" oluyor?

Kaymakam, Reşit Beyin ne söylemek istediğini derhal anladı ve bu bahsi kesmek için tekrar:

— Aman doktor, diye bağırdı. O elinizi sürdüğünüz yer de acıyor.

Doktor, bu sefer âdeta bir intikam acılığı ile:

— Elbette beyefendi, dedi, boş yere telaş etmem ben. Ben ne halt ettiğini bilen bir fen adamıyım.

Belediye Başkâtibi Rıfat, Sarıpınar yerlilerinden bir çocuktu. Meşrutiyet senesi belediyenin yardımıyla İstanbul'da Hukuk tahsiline gitmişti. Bir hemşerisi ile beraber Tavukpazarı'nda bir odada oturuyordu. Her ay memleketten gönderilen iki yüz kuruşla yaşamakta güçlük çektiği için bir muhalif gazeteye kapılanmış. Evvelâ patronuna yaranmak için, Ittihatçıların aleyhinde bulunurken sonradan hakikaten onlara düşman olmuş ve Mahmut Şevket Paşa vakasında birkaç gün Bekirağa Bölüğüne misafir edilmişti. Gazete mensupları ehemmiyetleri derecesine göre, darağacına, hapse veya Sinop'a gönderilirken o da sadece kendi memleketine geri çevrilmişti.

Rıfat, Hukuk tahsilini başa çıkaramamış olmasına

mukabil Meserret Kıraathanesi'ndeki muhabir toplantılarında fırka politikacılığı fennini bir hayli ilerletmişti. Meseret'te lâkırdıya karışmağa cesaret edemeyerek sadece dinlediği halde, Sarıpınar'daki Meşrutiyet Kıraathanesi'nde yürekli konuşuyor, gazetesinde tanımış olduğu Gümülcineli İsmail Şaban Ağa vesaireden yakın ahbaplar gibi bahsederken küçük memurlar ve eşrafı şaşırtıyordu.

Bu sefer de İstanbul'daki bir ittihatçı gazetesinin fahrî Sarıpınar muhabirliğini almış olması onun kasabadaki kredisini artırmıştı. Sarıpınar gibi bir kasaba için bir gazeteci, yatak odasına akrep kaçmasına benzer huylandırıcı bir şeydi. En beklenmedik bir saatte kimi neresinden sokup yanık yanık bağırtacağı bilinmezdi. Nitekim, bu uğursuz zelzele vakasında piyango Halil Hilmi Efendiye vurmuştu.

Bir İtilâfçı gazetesinde çalışmış ve siyasî suikastta az çok lekelenmiş olan bir adamı kaymakamın kayırmış olması sırf bu neviden bir tehlikeyi önlemek içindi. Rıfat'ı Belediye Reisine tavsiye eden oydu. Ne de olsa kasabanın münevver bir çocuğu olan bu adamı boş ve aç bırakmanın doğru olmayacağını birçok defalar Reşit Beye tekrar etmiş ve beş yüz elli kuruş aylıklı Belediye Başkâtipliğini koparmadan onun yakasını bırakmamıştı.

Reşit Beye gelince, o, idare işlerine çok aklı eren, fakat konuşmasını ve hele yazı yazmasını beceremeyen bir adamdı. Zaman zaman büyüklere gönderilen tebrik mektuplarını ve millî bayramlarda söylenecek nutukları yazacak bir gazeteci başkâtip kendisinin de işine geliyordu. Fakat Reşit Bey'in asıl kuvveti yerli büyük ailelerden olan bir Belediye Reisi sıfatıyla çok nezaketli bir politikası daha vardı. Kasabaca pek tutulmayan bir fakir ailenin çocuğunu birdenbire yükselterek dostları gücendirmekten korkuyordu. Bunun için Belediye Re-

isi, Halil Hilmi Efendiye uzun zaman nazlanıyor görünmüş ve Rıfat'ın tayini işini bir hayli savsaklamıştı.

*

Muayene ilerledikçe Kaymakam, arasıra yine "Aman doktor," diye bağırmaya devam ediyordu. Fakat bu seferki bağrışı siyasî değildi. Doktorun bastığı yerlerden bazıları hakikaten acıyordu.

Arif Bey, telâşının beyhude olmadığını ispat eden bu şikâyetlerden sonra ağır ağır yumuşayan parmakları ile Halil Hilmi Efendinin ötesini, berisini tekrar sarıp sarmaladı. Yalnız, bu defa sargılar incelmişti. Bir de baştaki o korkunç Yeniçeri kavuğu gitmiş, yerine Hareket Ordusu başlıklarındaki "ya hürriyet, ya ölüm" şeridine benzer ince bir band takılmıştı.

Kaymakam, doktor emri ile şimdilik yirmi dört saat yatağında vazife görecekti.

VII

İSTANBUL'DA

İstanbul'un vakasız bir zamanına rastladığı için Sarıpınar fırtınasının oraya da bazı serpintileri olmuştu.

Aşağı yukarı Halil Hilmi Efendinin muayenesi saatinde çehre ve vücutça ona benzeyen başka bir adam da Boğaz vapuru güvertesinde sinirli adımlarla dolaşıyor, arasıra durarak "Nida-yı Hak" gazetesinin ilk sayfasındaki "Sarıpınar zelzelesi" havadisinin korkunç tafsilâtını okuyordu. Bu, "Millet Sesi" sahip ve başmuharriri Hüseyin Rüsuhi idi. O da Halil Hilmi Efendi gibi Kandilli'de bir sünnet düğününde gecelemiş, sabaha karşı Kantocu Blanc ile karşı karşıya çiftetelli oynamıştı.

Bitik bir haldeydi. Niyeti, ikindiye kadar Beşiktaş'

taki evinde uyumak, ancak akşam üstü başmakalelesini çırpıştırmak için gazeteye gitmekti. Fakat vapurun alt kamarasında bu uykunun küçük bir mukkaddemesini yapmaya hazırlandığı sırada Nida-yı Hak'ta gözüne çarpan bu havadis, birdebire kanını beynine çıkarmış, onu, fesini ve bastonunu kaparak güverteye fırlamaya mecbur etmişti.

Sarıpınar'ın bir enkaz yığını haline geldiği doğru muydu acaba? Herhalde Nida-yı Hak'kın yazdığı kadar olamazdı. Hüseyin Rüsuhî Efendi, Sarıpınar telgrafına gazete idarehanesinde yapılan ilâvelerin ek yerlerini bile, eski bir gazeteci gözü ile görür gibi oluyordu. Fakat esasın doğru olmaması için sebep yoktu. Mahmut Şevket Paşa vakasından sonra, İttihatçılar İstanbul matbuatını suyu çekilmiş değirmene çevirmişlerdi. Gazeteciler tanrısının onlara bir soluk aldırmak için Sarıpınar'ı bir parça hırpalamış olmasından daha tabiî bir şey olamazdı. Ancak ne çare ki, bundan başkaları (sade başkaları olsa öpüp başına koysun) can düşmanı Nida-yı Hak faydalanıyordu.

Hüseyin Rüsuhi, matbaada mütercimler masası üzerinde serili yatağında henüz uyanmış olan musahhih ve gece sekreteri Ali Ferdi ile uzun bir kavgaya tutuştu. Her birkaç günde bir yaptıkları gibi, iki ahbap birbirlerini dövecek hale geldikten sonra barıştılar ve başbaşa düşündüler.

Feci surette atlamışlardı. Fakat bunda tesadüfen başka kimsenin suçu yoktu. Sarıpınar gerçi yıkılmıştı. Fakat enkaz halinde de olsa, açıkgöz bir gazeteciyi birkaç gün geçindirebilirdi.

Kahvecinin getirdiği suyun yarısı ile yüzünü yıkayan ve bir Acem yapağısı gibi kabarmış saçlarını tarayan Ali Ferdi, hafif öksürüklerle sesini ayarlayarak konuşmaya başladı:

— Vakit kaybetmemeliyiz. Bir şeyler düşünmeliyiz.

— Ben niçin geldim ya?

— Sen, şimdiden facianın edebiyatını yapmaya başlamalısın.

— İş ona kalsın. Evvelâ mesele hakkında bir miktar tafsilât edinmek lâzım.

— Valiye, yahut daha iyisi Mutasarrıfa bir cevaplı telgraf çeksek acaba?

— Belki de bu saatte kendilerinin de haberi yoktur. Cevabını üç günde alırız.

— Doğru. Hem ister misin sayei şahanede bir şey yoktur diye cevap versinler.

— Ona ne şüphe! Benim edebiyat da gümler o vakit!..

— O halde ne yapacağız?

Hüseyin Rüsuhi, Çopur Resmi isminde bir arkadaşını hatırladı. O, zehir gibi kalemi olan bir şantaj üstadı idi. Fakat nedense memurluğu gazeteciliğe üstün tutardı. Arasıra azledilerek İstanbul'a geldikçe gazetelerden birine kapılanır, birkaç ay şantaj yaparak yeni bir memuriyet koparıp giderdi. Şimdi bir seneden beri Sancak idadisinde Fransızca ve Tarih muallimi idi. Ali Ferdi:

— İyi düşündün, dedi. Çopur Resmî, biçilmiş kaftandır. Telgraf havalesiyle biraz para gönderirsek akşama kadar mutlaka dişe dokunacak bir şeyler gönderir. Biz de bir parça şişirdiğimiz gibi... Maamafih, sen ihtiyatlı bulun: Geç vakit aksi bir haber gelirse şaşırmayalım. Sarıpınar'da bir şey yoksa tahdiş-i ezhanı mucip yazı yazan "Nida-yı Hak"'a güzel bir kötek atmalıyız.

*

"Millet Sesi" idarehanesinde Çopur Resmî'nin telgrafı yazılırken şair Selim Şevket de evinin Kalamış

koyuna bakan penceresi önünde "Nida-yı Hak"ı okuyor ve kendi kendisiyle konuşuyordu:

"Yarabbi, bu milletin felâketi ne zamana kadar devam edecek? İtalyan Muharebesi, Balkan Muharebesi, kolera... sıra sıra yangınlar... Biçare Anadolu'nun rahat bir nefes alacağı sırada da bu zelzele âfeti."

Gözlerini kapadı, baştan başa yıkılmış bir köy gördü ve Fikret'in "Verin Zavallılara" manzumesinin ilk mısrasını okudu:

"Harab-ı zelzele bir köy
Şu anda bir çatının"

İkinci mısraı bir türlü bulamıyor, teessürünü güzel bir şiirle gideremediği için rahatsız oluyordu. Çaresizlikten:

"Girid'in çok yaşamış yırtıcı bir kartalına
"Sorunuz kaç kişinin beynini bel' etmiştir."

diye bir başka şiire başladı. Bunun gerçi zelzele ile bir alış verişi yoktu. Girit Müslümanlarının sadece siyasî olan felâketlerinden bahsetmesine göre başka bir gök zulmü ile de alâkalı farzedilemezdi. Fakat ne de olsa "muzdarip insanlığın elemini terennüm eden" bir feryat idi.

Selim Şevket, küskün bir "Edebiyat-ı Cedide" şairi idi. Küskün; çünkü ötekilerden aşağı kalır bir yeri olmadığı halde tutmamıştı. Meşrutiyetin ilk senesinde "Tahassüs Minyatürleri" adı altında neşrettiği Sonne' ler denize atılmış birer minimini taş kadar gürültü ve kırışık yapmadan kaybolup gitmişlerdi. Politika kavgalarından dese değil. Çünkü bir yanda kan gövdeyi götürür, Ahmet Samim, Şehrahçı Zeki gibi muharrirler sokak ortalarında öldürülürlerken öte yandan şairler pekâlâ hazan ve akşam şiirleri yazıyorlar ve bunların

etrafında kıyametler kopuyordu. Sükût, yalnız kendi etrafında idi; hem de Frenklerin dediği gibi kahpe bir sükût suikastı.

O, her yerde her vesile ile göklere çıkardığı, yeni yetişme gençlere karşı söz ve yazı ile müdafaa ettiği, bazılarının hattâ "üstadım" diye ellerini öptüğü yakın arkadaşlarından (yani Edebiyat-ı Cedide'cilerden) bile nankörlük görmüştü: Şevket, arasıra masraflı davetler yaparak bu adamları evine toplar, yemekten sonra onlara en güzel şiirlerini heyecandan titreyip tıkanarak okurdu. Fakat bu nankörler, aralarında ağız birliği etmişler gibi bu şiirleri sükût içinde dinlerler; kendisi de çaresiz, aynı donuk tavrı alarak: "İşte, bu da böyle bir şey!" diye kâğıtları cebine koyardı.

Bununla beraber çok geç, hatta ölümünden sonra bile olsa kendi gününün de nihayet gelmesinden ümidini kesmiş değildi. Suyun yüzüne düşmesiyle kaybolması bir olan taşın üzerinden zaman denizi elbette bir gün çekilecekti. Hele kendisi gibi ay başlarında babadan kalma bir han ile birkaç dükkânın aylıklarını toplamakla ve tamirlerini yaptırmaktan başka işi, gücü olmayan bir şair için bunun biraz erken veya geç olmasında ne fark vardı.

Selim Şevket, kabahati bir zaman aruza yüklemeye çalışmıştı. Zaman değişiyor, eşsiz ve ilâhî ahengine rağmen aruz gümlüyordu. Bunu hazin bir realite olarak kabul etmek lâzımdı. Fikret'in münakaşa edildiği, Cenap haşmetinde bir heykelin şurasından, burasından çatladığı bir zamanda, aruz ve Edebiyat-ı Cedide arasında temel tutturmaya çalışmak boşuna bir gayret değil miydi? Düşmesini istemeyen; zamana ayak uydurmasını bilmeliydi.

Şair, bu düşünce ile Minyatürlerin henüz basılmamış olanlarını tiksine tiksine heceye çevirdi. Fakat pi-

yanodan sonra davula başlayıp bunu da başaramadığını gören biri gibi kendini kendine karşı küçük düşürmekten başka bir netice elde edemediğini görünce...

Selim Şevket, birkaç aydan beri bazı yeni şeyler düşünüyordu. Sanat sanat içindi; bu, muhakkak! Fakat ne çare ki, pratik hayatta bu, kunduracının sırf kendi ayağına göre kunduralar yapmasına benzer bir şeydi. Kendini halka tanıtmak isteyen şair, aktüaliteye dair şiirler yazmalıydı. Keyfine karışamazsın ya, halk bu! Meselâ edebî kıymet bakımından hiç iğrabda mahalli olmayan biri, meşhur Aksaray yangını üzerine yazılmış bir şiirle birdenbire meşhurlar sırasına girivermişti. Eliza Binemeciyan, Donanma Cemiyeti tiyatrosunda baştan başa siyah tüllere sarınarak:

"Aaah ey zulmet içinde sürünen aileler
"Kahrolsun şekl-i harika bürünen hâinler"

nakaratını tekrar ederken Yağcı Şefik Bey, yumruklarını göğsüne vurarak ağlıyor, onunla beraber birçok saçlı sakallı adamlardan ayaktaki seyyar fıstıkçılar ve gazozculara varıncaya kadar bütün tiyatro hıçkırıyordu. Dünyanın hangi tiyatrosunda, hangi yüksek sanat eseri bu kadar göz yaşı akıttırmıştı? "Kendi cevvi, kendi eflâkinde kendi tair" olan Fikret gibi, şöhretinin büyük kısmını Balıkesir zelzelesi şiirine borçlu idi. Ellerinde daha iyi bir şey bulunmayan gazeteler belki yarın yine onun "Verin Zavallılara"sını kullanacaklardı. Fukara tabutlarına örtülen iğreti bir şal gibi. Şu halde?

Şu halde yapılacak şey sade idi. Enkaz haline gelen halkın kendi sesi demek olan hece vezniyle. Bunun "Verin Zavallılara"nın pabucunu dama attıracağına şüphe var mı? Mademki zelzele bu bedbaht topraktan kıyamete kadar el çekmeyecek bir gök zulmüdür. Şu halde bu şiir, istikbalin de şiiri olabilir. Her kasaba sar-

sılıp yıkıldıkça göz yaşlarıyla tekrar edilecek ve ebedlerle yaşayacak bir şiir; ancak bunun şartları vardır. Acele etmek, lokmayı başka açıkgözlere kaptırmadan akşama kadar şiiri tamamlamak ve ne pahasına olursa olsun sabahki gazetelerin hattâ birkaçında çıkmasını temin etmek. Hele şairin, samimiyeti yalnız lâkırdıda bırakmayarak, çamsakızı, çoban armağanı kabilinden yirmi beş liracık bir yardımda bulunduğu da aynı gazetenin bir köşesinde ilân ediliverirse...

Selim Şevket, ev halkını sofaya toplayarak sıkı bir emir verdi:

— Buraya bakın... Ben bugün milletimin derdiyle meşgulüm. Gelenlere yok denecek. Dırıltı, gürültü edenin belini kırarım... İşte bu kadar...

VIII

MÜDERRİS VE MÜHENDİS

Kaymakamın yeni odası o gün akşama kadar geçmiş olsuncularla dolup dolup boşaldı.

Kimler yoktu: Halil Hilmi Efendiye karşı daima biraz ağır alan eşraf, büyük küçük bütün memurlar ve bütün çarşı esnafı, hacılar, hocalar, dervişler, simsar ve konturatçılar, hükümette işi olan ve Kaymakamla yatak başında tanışmak veya dargın olup da barışmaktan bir fayda umanlar; sonra Çarşamba pazarına inmiş köylüler...

Yaşlı ve hatırlı olanların sıra sıra sandalyelere dizilmelerine karşılık ötekiler sadece karyolanın önünde bir geçit töreni yapıp çıkıyorlardı. Şimdiye kadar ne hiçbir On Temmuz şenliğinde, ne başka bir bayramda hükümete böyle bir kalabalık akını olmamıştı. Bir muhasebe kâtibi bu kadar ziyaretçiye kahve dayanmayacağını akıl ederek Hurşit'e iki kova dolusu koruk şerbeti

yaptırmamış olsaydı Kaymakam o gün mutlaka iflâs ederdi.

Halil Hilmi Efendi, kendini tamamıyla vukuata bırakmış, takkesinde altın nazarlığı eksik bir sünnet çocuğu gibi, yatağında oturuyor, yaralarını soranlara gitgide kısalarak bir hekim raporu kuruluğu alan sözlerle cevap veriyor ve etrafında konuşulanları dinliyordu...

On beş, yirmi dakikada bir, belli başlı bazı kimselerin kalkıp yerlerine yenilerinin oturması ile başlayan her yeni seansta evvelâ geceki zelzele konuşuluyordu. Felâket olmasına bunun hakiki bir felâket olduğundan şüphe yoktu. Zarar da herhalde büyüktü. Fakat hâlâ Ömer Beyin merdiveninden başka hiçbir yıkıntıdan bahsedilmediği gibi, bu merdivende kazaya uğrayanlara da hiçbir yeni yaralı ismi ilâve edilmiyordu. Bir de Aşağı Mahallede bir kasabın anasının öldüğü muhakkak olarak söyleniyordu. Sonra, yavaş yavaş tarihe geçilerek takımı ile yerin dibine batmış bazı eski şehirlere ait korkunç zelzele vakaları anlatılıyor ve keramet hikâyelerinde karar kılınıyordu.

*

O günkü ziyaretlerin en ehemmiyetlisi Müderris Hacı Fikri Efendi'ninki oldu.

Hoca, her manâsıyla büyük adamdı. Soyunda birçok meşhur ulema, müderrisler, kazaskerler, bir şeyhülislâm ve hele Evliya vardı ki, yeşil teneke kaplı sandukası, bez parçaları ile dolu parmaklığı ve feneriyle Sarıpınar sokaklarından birinin ta ortasında yanar ve gelip geçen insanlara arabaları etrafında bir yarım daire çevirmeye mecbur ederdi.

Kendisi vaktiyle Yıldız Sarayı'nda Abdülhamit şehzadelerinin hocası idi. Bir gün bunlardan birini "domuz oğlu domuz" diye azarladığı için gazaba uğramış

ve 1908 inkılâbına kadar Bağdat'ta sürgün kalmıştı.

Müderris Hacı Fikri Efendi senelerden beri İttihatçılara dargındı. Bayram ve donanma günlerinde bile hükümete uğramaz ve medrese dışında kimse ile görüşmezdi. İttihatçılar da ona arasıra kızmakla beraber ufak tefek münasebetsizliklerini hoş görmeye meylederlerdi. Sebebine gelince, Müderris son derece huysuz bir adamdı. Hele ulema sınıfı ile hiç uzlaşmazdı. İttihatçıların zayıf bir zamanında 31 Mart'ın bütün kılıç artıkları kafile kafile İtilâf ve Hürriyet'e geçerlerken, Hoca —sırf onlara inat— kaya gibi yerinde durmuştu. Sonra büyük kabine zamanında da —yine sırf akıntının tersine kürek çekmiş olmak için— olanca aksiliğiyle İttihatçıları tutmuştu.

Müderrisin bu ziyaretindeki ehemmiyeti gayet iyi takdir eden Kaymakam, pek keyiflenmişti. Efendi Hazretleri arasıra sigara içeceği zaman hemen Hilmi Efendi, kibritini yakmak için yatağından doğruluyor ve ona uzanmaya çalışınca da, beriki Kaymakamın bu hareketine mani olmak için yaptığı hareket üzerine birbirleri ile âdeta kucaklaşmalar, öpüşmeler oluyordu. Hülâsa her şey yolunda gidiyordu ve gidecekti. Fakat aksi bir tesadüf her şeyi bir anda altüst etti. Halil Hilmi Efendi, medrese avlusuna taşınan yaralılara **talebe-i ulûmun** gösterdiği şefkati methederek Müderrisi memnun etmeye çalışırken kapı açılmış ve belediye mühendisi Deli Kâzım, arkasında Muallim Ahmet Mâsum ile içeri girmiştir.

Deli Kâzım, tarihin bütün felâketlerini softalık ve softa kafasıyla izah eden coşkun ve ölçüsüz bir yenilik âşıkıydı. Daha bir ay evvel Meşrutiyet Gazinosu'nda: "Medreseleri yıkmadıkça, softaların sarığını hayvanların boynuna yular yapmadıkça bu memleket kurtulamaz!" diye bağırarak kasaba ahalisini birbirine düşür-

müştü. Deli Kâzım, Meşrutiyet mektebi başmuallimi Ahmet Mâsum'u da kendine uydurmuştu. Nereye gitse onu da —cılız ve minimini vücudu ile— peşinde sürüklerdi.

Kasabanın ileri gelenleri bu sessiz ve çekingen çocuğa acırlar, bazıları hâttâ nasihat verirlerdi:

— Yavrucuğum, bu Kâzım, hakikaten çok zeki, çok okumuş adam, hattâ temiz kalpli olduğuna da şüphe yoktur. Fakat ne yapalım ki tımarhanelik deli. Uluorta herkese, her şeye saldırıyor. Bu gidişle başına bir şey geleceği muhakkak. Sen, yeni mektepten çıkmış bir genç çocuksun... Ona uyarsan sen de onunla beraber yanarsın... Son pişmanlık fayda vermez...

Nene lâzım, sen mektepli çocuklarınla meşgul ol. Ona uyma!...

Mühendisin kulağına gitmesinden korktuğu için Ahmet Mâsum'a bir şey söylememişti amma, Halil Hilmi Efendi de bir zaman tıpkı onlar gibi düşünmüştü. Fakat, şimdi büsbütün başka fikirde idi. Onun yanılmaz bazı alâmetlere dayanan derin kanaatine göre, asıl masum zavallı Deli Kâzım'ın kendisiydi ve bu bacaksız münafık oğlan, onun habis ruhu idi. Görünüşte bir gölge gibi ezile büzüle arkasından gidiyor göründüğü halde, hakikatte onu her türlü çılgınlığa ve pisliğe sürükleyen bu frengi karhasına benzeyen Ahmet Mâsum'du. Bu, Ahmet Mâsum adı gibi, yüzü de ilk bakışta insanı aldatıyordu: Çıkık alnın altından daima yere doğru bakan yarı kapalı gözler, mahcupluktan titriyor ve terliyor gibi görünen masum bir ağız. Bunların arkasında ne sakladığını, bu ağzın üstünde zaman zaman ne kadar şeni iki burun deliğinin açıldığını görmek için âdeta pusu kurmak lâzımdı.

Kaymakamın onların odaya girdiklerini görünce, gözleri kararmıştı. Müderris ile Deli Kâzım o gün belki

ilk defa karşılaşıyorlardı. Fakat birbirlerini iki can düşmanı gibi uzaktan takip ettiklerine şüphe mi vardı? İki dakika geçmeden Deli Kâzım bir şey yumurtlayacak, Hacı Fikri malûm şiddetiyle derhal azacak ve makam odasında bir kızılca kıyamettir kopacaktı.

Hakikaten de iki dakika geçmeden Deli Kâzım; kollarını, bacaklarını sallayarak gülmeye ve deli dolu söylenmeye başladı:

— Eh, ufak bir zelzele oldu ya... Dinleyin siz şimdi rivayetleri... "Efendim, ne olacak? Ahlâk bozuldu, kadınlar açıldı... Mekteplerde ilâhi yerine marş okutuluyor... Allah bu zelzele afetiyle şehri cezalandırıyor." İyi ama, bu nasıl adalet, ortada suçlular varsa Allah onları cezalandırsın... Bütün şehirden ne ister?.. Kurunun yanında yaşı yakmak yakışır mı Tanrı adaletine...

Halil Hilmi Efendi, Hacı Fikri'nin gözlüklerini düzelttiğini ve dizlerinin üstündeki kutudan bir tutam enfiye aldığını gördü:

— Telâş buyurmayın beyefendi oğlum... Çok şükür, büyük bir felâket yok ortada. Yaralananlar Ömer Beyin misafirlerinden ibaret gibi bir şey...

Ömer Beyin misafirleri! Kaymakam, işin nereye doğru gittiğini gördü, ne pahasına olursa olsun münakaşayı burada durdurmak için incelemeye başladı:

— Doktor bir şey yok diyor. Fakat diz kapağım mutlaka kırılmış olacak... Yoksa bu kadar sancı yapmayacaktı.

Bu ıstırap karşısında iki taraf da davasını unuttu ve Deli Kâzım ile Müderris hemen hemen aynı sözlerle Halil Hilmi Efendiyi teselli ettiler:

— Allah'a emanet beyefendi, Allah'a emanet... Değildir inşallah... Telaş buyurmayın.

IX

NAZİK BİR MESELE

Nihayet akşam... Pazar bozulmuş... Eşek ve katır kafileleri çoktan dağın yolunu tutmuş... Meydan bomboş... Hacı Hâfız, tükenmez bir can sıkıntısına benzeyen sesiyle her akşamki ezanını okuyor... Kadın sesleri çocukları çağırıyor. Birçok çocuk, bir ağızdan "evli evine, köylü köyüne, evi olmayan sıçan deliğine..." tekerlemesini tekrar ediyor.

Koşar gibi meydanı geçenler, hep geç kalanlardır. Büyük camide sıvalar döküldüğü ve minarenin külâhında biraz çarpıklık iddia edildiği için Hacı Hâfız, öğle ve ikindi ezanlarını cami önündeki musalla taşı üzerinde okumuştur. Fakat bu, ona bir mevkiinden düşme hüznü verdiği için akşama tekrar minareye çıktıktan alıkoyamamışlardı. Allah kimseyi gördüğünden yadetmesin. Yetmişlik Hacı Hâfız'ın ezanı artık zelzelenin sonunu, tabiî hayatın döndüğünü ilân etmektedir. Bir akşam evvelki vakadan, yalnız etrafa giden telgraflardan başka bir iz kalmamıştı.

Kaymakam yeni odasında nihayet yalnızdır: hamamdan çıkmış gibi vücudu ezgin, kafası uğultular içindedir. Belediye Reisinin evinden gelen tavuklu hasta çorbasını içerken gözleri yanmaktadır. Akşam ve yalnızlıktan cesaret alarak odanın karanlık köşelerinde dolaşmaya ve hafiften zilleri öttürmeye başlayan Bulgar kızı da ona uyurken belki bir parça arkadaşlık edecektir.

Fakat aksiliğe bakın ki, tavuklu çorbasından biraz sonra Belediye Reisinin kendisi de tekrar geliyor: elinde mutasarrıflığın uzun ve acele bir telgrafı var...

Zelzele haberi bütün vilâyette derin bir teessür uyandırmıştır. Bir sıhhî imdat heyeti yola çıkarılmak üzeredir. Telgraf havalesiyle para gönderilmiş ve icabı

kadar avans vermesi için Malmüdürlüğüne de ayrıca emir verilmiştir. Açıkta kalan halka yardım edilecek, yaralılara bakılacak, fakir kazazedeler hükümet hesabına hastanelere kaldırılacaktır. Ayrıca Kaymakamın sıhhati de sorulmaktadır.

Halil Hilmi Efendinin zihni yeniden allak bullak olmuştu. Vilâyet telâş ve heyecan içinde. Acele bir imdat heyeti geliyor. Neye ve kime imdat için!.. Ya gönderilen paralar! Sonra niçin telgraf kendisine değil de belediyeye. Tutalım ki, kendi şahsı yaralı farzediliyor. Fakat makam da cevap vermeyecek kadar yaralı mıdır? Ah, o Rıfat serserisi ile et kafalı Niyazi Efendi... Bu işi başına onlar açtılar. Tevekkeli dememişler, deli bir kuyuya taş atar, kırk akıllı çıkaramaz diye...

Belediye Reisi çatkın bir çehre ile cevap beklemekte. Halil Hilmi Efendinin gırtlağı inip çıkıyor; ağzı açılıp kapanıyor, fakat ses yok; çünkü söylenecek şey yok.

Nihayet, yükü üstünden atmak ister gibi bir tavırla:

— Telgraf makamınızadır, diyor, ne münasipse bildirirsiniz.

Bunun çıkar yol olmadığını ikisi de bildikleri için susuyorlar ve Hurşit'in, fitilini temizlemeye uğraştığı lambadan bir ilham bekliyorlar.

Daha sonra Kaymakam canlanıyor ve evvelki cümlesini tamamlar gibi;

— Ben de tabiî ayrı bir telgrafla hakikat-i hali bildireceğim, diyor.

Bu, kendi kendisine işin içinden çıkamayacağını bildiği Belediye Reisine karşı bir nevi tehdittir. Eline bir kâğıt alıyor, bir şeyler karalıyor: Sıhhatine gösterilen alâka için teşekkür... Kendisi çok şükür sapasağlamdır... Kasaba da öyle...

Telgrafın bu ilk şekli ile gitmeyeceğini, Belediye

Reisine karşı bir gösterişten ibaret kalacağını bildiği için yüksek sesle okuduğu kelimeler sert ve cesurdur. Fakat biraz sonra bunun reiste umduğu tesiri yapmadığını görerek, yine kendi cevap veriyor:

— O halde yirmi dört saatten beri neden sustun, ortalığı telâşa verdin derlerse. Belki bu saatte yolda olan heyet; devlet tarihinde bir misli daha görülmemiş bir süratle gönderilen para... Ah, o Rıfat melûnu, koyunlarında besledikleri yılan...

Belediye Reisinin arasıra kalkmaya hazırlanır gibi hareketler yapması da Halil Hilmi Efendiyi ayrıca kuşkulandırmaktadır. Bu adamın kendiliğinden bir telgraf sureti yazamayacağı muhakkak. Şu halde buradan çıkar çıkmaz kendisini yine o Rıfat habîsinin kucağına atacak. Dün akşam muhabir telgrafı olarak İstanbul'a giden o abuk sabuk yazılar, bu akşam da belediye mührü ile damgalanarak ve bir resmî tahrirat şekli alarak merkeze gidecek. Ayıkla bakalım pirincin taşını!

Nihayet yumuşayarak:

— Birader, biz yine seninle başbaşa verelim, diyor, evvelâ senin telgrafa cevap vermek lâzım. Benimki sonra çıkar. Hurşit bize kahve yapsın da salim kafa ile esas metni hazırlayalım. Bir kere tahribat hakkında bir şey söylemek lâzım. Görünürde maşallah fazla bir şey yok amma, rakam veremeyeceğiz. Yaralananlar ve hele ölenler hakkında da henüz bir şey yok diyemeyiz. Çünkü hem bilmiyoruz, hem de ortalığı ayağa kaldırdık, imdat heyeti geliyor; para geldi. Hay Allah belâsını versin. Kazanın hafif geçiştirildiğini, daha doğrusu zarar ve ziyanın ilk saatte korkulduğu kadar olmadığını söylesek!

Bu mesele, Kaymakamla Belediye Reisi arasında hakikaten içinden çıkılmaz bir mesele oldu. O kadar sıkıntı içindeydiler ki, arasıra odaya girip çıkan Hurşit'i bile müzakereye karıştırıyorlar, fakat biraz sonra saç-

maladığını görerek tekrar dışarı kovmağa mecbur oluyorlardı.

Bununla beraber neticede aşağı yukarı jandarmanın söyledikleri telgrafa girdi: Biraz zarar vardır, derecesi tahkik edilmek üzeredir.

Kaymakamın sıhhatine gelince onun çok şükür bir şeyi yoktur. Fakat büsbütün bir şeyi yoktur da denemez. Çünkü bütün gün yatmıştır. Etrafını alan bir alay herzevekil ona yaptığını, yapacağını şaşırtmıştır. Koca gün lâklâkiyat ile ziyan olmuştur. Mutasarrıfa iki satırlık bir telgraf ile halden haber verememiş olması, onun biraz yaralı ve hasta olmasından başka neyle izah edilebilir?

Kaymakamla Belediye Reisi telgrafı gece yarısına doğru bitirdiler ve tekrar okuyarak ancak hiçbir kat'î şey seylemediğini ve hatta cümlelerden açık mânâ çıkmadığına kanaat getirdikten sonra postaya gönderdiler.

Telgraf havalesiyle gelen ve görülecek lüzuma göre ayrıca Malmüdürlüğünden de alınacak olan paraların sarfına gelince, bunun doğrudan doğruya belediyeye verilmiş bir vazife olmasına göre Halil Hilmi Efendi, kolayca ellerini yıkayabilirdi. Ancak Kaymakama ait olmasılâzım gelen bir işi Belediye Reisinin kendi kendine yapması hükümet makamını küçük düşürdü, bir... paranın sarfında bir karışıklık ve şikâyet olursa, kabak döner dolaşır yine Kaymakamın başında patlardı, iki... vesaire vesaire. Onun için Halil Hilmi Efendi hem bu işi az çok elinde tutmak, hem de icabında "sayım, suyum yok" diyebilmek üzere biraz alarga durmayı kendisi için faydalı gördü ve Belediye Reisine üç kişilik bir komisyon kurmayı kabul ettirdi. Malmüdürü ile Evkaf Müdürü bu iş için biçilmiş kaftandı. Üçüncü aza olarak da Mühendis Kâzım'ın şahsında ittifak ettiler. Oğlan deli doluydu, fakat işe yarardı. Böyle bir zamanda onu dışarıda bırakmak tehlikeli idi. Gerçi içerde olduğu za-

man da yine gürültü eksik olmayacaktı amma ne olsa bu, daha az zararlı idi. Sonra aralarında Deli Kâzım'ın bulunması usul meseleleri üzerinde çatışmaları mümkün olan Evkaf ve Malmüdürlerini su sızmaz şekilde birbirine yaklaştıracaktı.

Kaymakam, Belediye Reisini savdığı zaman saat ikiye geliyordu. Adamcağız, elleriyle kafasının ötesini, berisini yokladı. Bu saatte bu biçare kafanın içi dışından ziyade acıyordu. Şimdi de kendi telgrafını yazmaya başlasa meselenin içinden çıkamayacağını anladı ve bu işi daha salim bir kafa ile sabahleyin yapmaya karar verdi. Zaten nasıl olsa yirmi dört saat geçmişti; bunu otuz altıya çıkarmakta büyük zarar yoktu.

X

TAHKİKAT VE RAPOR

Ertesi sabah Kaymakam kendini sıkı bir muayeneden geçirdi. Dirsek, dizkapağı, ayak bileği gibi oynak yerlerindeki bir iki hafif ağrıdan başka bir şey kalmamıştı. Buna mukabil Hurşit, bir yeni yara keşfetti ki, Halil Hilmi Efendiyi evvelkinden daha ziyade dehşete düşürdü. Bu yara, Ömer Beyin ziyaretine giderken giydiği yeni reye pantolonunun dizkapağında idi.

Ötekilerin yaması kendindendi. Fakat bunu ne yapacaktı?

Erkenden hastasını yoklamaya gelen doktor, Kaymakamla jandarmasını, yırtık diz kapağı önünde, derin bir müzakereye dalmış buldu ve Halil Hilmi Efendiden sorduğu suallere cevap alamayacağını görerek kendisi de çaresiz bu mesele ile meşgul oldu. Hurşit, bir Yahudi terziye alttan bir yama vurdurmaktan bahsediyordu. Doktor, bu cahilâne teklifle alay ederek pantolonu İstanbul'da Kapalıçarşı'daki bir meşhur örücüye gön-

dermek reyini ileri sürdü.

O esnada konu komşudan ve memurlardan yeni bazı hatır sorucular sökün etmeye başlamıştı. Kaymakam, bir gün evvelki sahnenin tekrar başlamasından korkarak, kasabada ve yakın köylerde araba ile bir küçük tetkik seyahatine çıkmaya karar verdi. Bu, lâzımdı ve galiba yapılacak şeylerin en doğru ve zarurisi idi. Mutasarrıflığın telgrafına başlarsa öğleyi, hatta akşamı bulacak, üstelik de hiçbir şey söyleyemeyecekti. Halbuki şuradan, buradan dişe dokunacak bir parça bir şeyler toplarsa telgraf bir nevi rapor halini alacak ve hasta bir memurun gayret ve fedakârlığını göstermek itibarıyle hoşa gidecekti.

Halil Hilmi Efendi, jandarma kumandanının dünden beri evinde yorgan döşek yattığını bildiği halde yüksek sesle; "Nerede Kumandan Bey?" diye sordu ve bastonuna dayana dayana kapının önünde bekleyen arabaya bindi.

Asıl görülmesi lâzım olan yer, kasaba mahalleleriydi. Fakat belediye hududu içindeki yerler için harcırah tahakkuk ettirmek kazalı bir iş olduğundan evvelâ köylerden başlayacak ve kasabaya ait araba parasını onlar arasına karıştıracaktı. Gerçi ayakta dolaşamayacak kadar hasta olması bir sebep, hem de asla söz götürmeyecek sebepti, amma ağzı karanın biri bir pislik ortaya atar, insanı aylarca uğraştırırdı.

Halil Hilmi Efendi, uğradığı köylerde halkı kendi işleri, güçleriyle meşgul buldu. Bir kısmı zelzelenin hiç farkında değildi. Bir kısmı az buçuk bir şeyler duymuştu. Fakat bu yerler için iki gün o kadar eskimiş bir zamandı ki, âdeta hatırlamakta zorluk çekiyorlardı.

Halil Hilmi Efendi, çınarlar, söğütler, cevizler ve asma çardakları altında kahvaltılar, yemişler yedi; hesapsız kahveler içti; hatta bir dere kenarında bağlama

çalan bir köylüden yanık Anadolu türküleri dinledi.

Dönüşte araba bozuk kır yollarında ağırlaştıkça Halil Hilmi Efendi, karşı dağlarda kızarmaya başlayan güneşe bakarak dehşete düşüyor, bastonu ile arabacının omuzunu dürterek:

— Aman Durmuş, daha çabuk, geç kalıyoruz, diye söyleniyordu.

Bununla beraber teftiş arabası kenar mahallelerin eğri büğrü sokaklarında bir saatten fazla oyalandı.

Akşamdı. Aralık kapıların önünde mangallar yanıyor, ellerinde yiyecek çıkınları ile işlerinden dönen babalarını karşılamaya nalınlı çocuklar koşuyordu.

Kaymakam, bazı tanıdıkları durdurarak havadis sordu; arabacıya dam ve pencerelerinden sakatlık gördüğü birkaç ev ve kulübenin kapılarını çaldırdı. Daha sonra Durmuş, onun gözüne çarpmayan bazı viran evler için bu işi kendiliğinden de yaptı.

Kibar mahallelere geldikleri zaman ortalık büsbütün kararmış, sokaklarda in, cin kalmamıştı. Halil Hilmi Efendi, hele evlerin yukarı katlarında lambalar yanmaya başladığını gördükçe, halkta hiçbir korku kalmadığını anlıyor, artık kapıları çalmaya da lüzum görmeden hükmünü veriyordu.

Gün fena geçmemişti. Yediği abur cuburdan midesinde bir parça şişkinlik ve gaz hissetmesine rağmen, kendisini iyi buluyordu.

Hurşit'in bu sefer Evkaf Müdürü'nün evinden getirdiği çorbadan birkaç kaşık aldıktan sonra telgrafını yazmak için masa başına oturdu.

Evet, gün fena geçmemişti. Fakat eli yine boştu. Adamcağız, önüne koyduğu büyük tabakta eseri cedit kâğıdı karşısında evvelâ deniz tutmasına benzer bir bu-

lantı geçirdi, fakat kendisine birdenbire bir ilham geldi. Yazacak bir şey olmamasına neden üzülüyordu. Yazacak bir şey olmaması da yazacak bir şey, hatta yazılacak şeylerin en iyisi değil miydi? Memleket yıkılmışsa kabahat onun muydu? Etraftaki köylerden başlayarak kasabayı adım adım gezmişti.

Yazacağı şey birçok tashihlerden geçecek bir müsvedde olduğu için Halil Hilmi Efendi, cesaretle kalemini eline alarak esasları madde madde sıraladı:

1 — Rahatsızlığının hâlâ tamamıyla geçmiş olmamasına rağmen falan, filân köyleri ve kasabanın hemen bütün mahallelerini bizzat gezmişti. (Hastalığının merkezce kabul edilmiş bir olay olmasına göre tersini söylemek zihin karıştırmak ve şüphe uyandırmaktan başka bir şeye yaramazdı. Sonra da kırk sekiz saat merkezi habersiz bırakmış olmanın mazereti ancak bu olabilirdi).

2 — Çok şükür nüfusça telefat yoktu. Yaralıların sayısı çok hafif olmak üzere, onu geçmiyordu. Binaca zarar çok ehemmiyetsizdi.

3 — Zelzeleden sonra, şehir zabıtası hiçbir intizamsızlığa meydan vermemişti.

Kaymakam, esas maddelerini bu suretle tesbit ettikten sonra geniş bir nefes aldı. İşin ehemmiyetli kısmı bitmiş. Gerisi telgrafı biraz süslemekten ibaret kalıyordu ki, kendisi gibi eli kalem tutan bir adam için nihayet iki, üç saatlik bir meseleydi.

XI

MUALLİM MÂSUM

Üçüncü gün kaymakam, birikmiş işlerden göz aça-

madı, ve bu arada lâf anlamaz bir kişi ile bir hayli uğraştı. Bunlardan bir tanesi çiçekten bıyıklarının biri dökülmüş, Resmî adında, at hırsızı kılıklı, çopur bir herifti. Sancak İdadisinde Tarih ve Fransızca muallimi olduğunu söyleyen bu adam, Tarih ve Fransızca ile ne alâkası bulunduğu anlaşılmayan zelzele üzerinde durmadan acayip sualler soruyor ve Halil Hilmi Efendiden çok şükür bir şey olmadığı yolunda cevaplar aldıkça hoşnutsuz bir tavırla sağlam kalan bıyığını çekiştiriyor ve yiyordu.

Kaymakam, bu noktaya pek dikkat etmemişti. Çünkü kendisinin de ondan öğrenilecek ehemmiyetli şeyleri vardı. Resmî, merkezden geliyordu. Zelzele havadisinin orada nasıl karşılandığını öğrenmek merak edilecek bir şeydi. Sonra, bu adam tekrar merkeze dönecekti. Orada Sarıpınar ve Kaymakamı hakkında söyleyeceği şeylerin ehemmiyeti olmak lâzım gelirdi. Hele ki, Mutasarrıf ile az çok ahbaplığı bulunduğu da sözlerinden anlaşılıyordu.

Halil Hilmi Efendi, bu adamı savdıktan biraz sonra Muallim Ahmet Mâsum münafıkı damladı. Gözlerine utangaçlık ve mazlumluktan titriyor gibi bir hal veren uzun kirpikleri, sıcaktan gevşeyip akmaya hazırlanmış gibi görünen balmumundan bir masum İsa çehresi. Minimini boyu ile reverans yapıyor, parmaklarını çatırdatarak utana utana yalvarıyor:

— Bir dakikanızı rica edeceğim Kaymakam Bey. Sizi rahatsız edeceğime pek üzülüyorum.

Halil Hilmi Efendi, bu oğlanın kendisini mutlaka bir yerinden sokup bağırtmadan defolmayacağını tecrübe ile biliyor, acı acı:

— Söyleyin, başa gelen çekilir, diyor.

Zaten bakımsız ve viran olan Meşrutiyet Mektebi zelzeleden büsbütün tehlikeli bir vaziyete girmiştir.

Ötede, beride bazı yeni çatlaklar belirmiştir. Hulâsa vatan çocuklarının hayatı tehlikededir. Mühendis Kâzım Beyefendi de gelip görmüştü.

Peki amma mektep viransa Kaymakam ne yapsın? Kaymakamın elinde ne gelebileceği Hükümet Konağı'nın yukarı katının halinden de mi anlaşılamıyor?

Malûm, malûm, Ahmet Mâsum, muhterem Kaymakam beyefendiye yerden göğe kadar hak vermektedir. Fakat belki mutasarrıflığın gönderdiği paradan mektebe de bir pay ayırabilir ki, pek yerinde bir yardım olur. Zaten belediyede çalışan komisyonun **birtakım tesirlerden dolayı** parayı yerine sarfedeceği şüphelidir. Hastadırlar; yorgundurlar, vakitleri yoktur, amma ah, keşke Kaymakam Beyefendi memleketin büyüğü sıfatıyla komisyonun çalışmalarını da pek gözden uzak tutmasalar!

Kaymakam şaşalıyor. Hokkabazın yumurtasında olduğu gibi sözlerde de meseleler iç içedir. Evvelâ zelzeleden zarar görenler için ayrılmış paradan başka yere sarfetmek! Halil Hilmi Efendi, bunun devlet mevzuatına ve malî usullere ne kadar aykırı bir şey olduğunu, âdeta bir küçük konferans halinde anlatıyor. Fakat Ahmet Mâsum, anlayacak mı? Daha doğrusu anlamak işine gelecek mi? Onun yanından çıktıktan sonra bu sözleri tahrif ederek çarşıda, pazarda dedikoduya başlamayacak mı? Sonra, komisyonun çalışması hakkında zehirli kelimeler! Muallim, **birtakım tesirlerden** neleri ve kimleri kastediyor! Deli Kâzım'ın komisyonda olup bitenleri bu oğlana anlattığına şüphe yok. Nasıl ki, onun da Deliyi kurup komisyona salıverdiğini Kaymakam, imanı gibi biliyor. Açık gözlülük edeyim derken yine de mantara bastın Halil Hilmi! "Ne diye bir sicilli deliyi komisyona soktum? Sen mesuliyeti Belediye Reisine hebennekasının üstüne yıkıp karşıdan kıs kıs gülmek

istedin öyle mi? Şimdi bir rezalet çıksa, "Sen eşek başı mıydın?" diye yine senin yakana yapışmayacaklar mı dersin?

Ahmet Mâsum, Halil Hilmi Efendiyi bu sefer de yine zehirli bir böcek gibi sokmuştu. Adamcağız kıvranıyor, fakat fazla bir şey soracak olursa büsbütün zihnini altüst edecek şeyler duyacağını bildiği için lâkırdıyı neresinden kesse kâr sayıyordu.

Ahmet Mâsum, bir an komisyonu bırakarak softalardan şikâyete başladı. Ona göre "Çinili Medrese" bir nevi engizisyon mahkemesi idi. Burada yapılan şenaatleri, cinayetleri bir Allah, bir de Ahmet Mâsum bilirdi. Müderris Efendi, İgnas da Loyola'nın ta kendisi idi.

Muallimin sözlerinden anladığına göre İgnas de Loyola ateşte kızdırdığı birtakım kerpetenler, çekiçler vesaire ile ötekinin, berikinin dillerini koparan, kemiklerini kıran bir zalim papazdı. Zavallı müderris ise birazcık aksiliğine rağmen... Ancak Halil Hilmi Efendi, kırkı geçmiş birçok memurlar gibi kendisine de mürteci denmesinden çekindiği için, genç muallimin Müderris hakkındaki sözlerini her zaman ifadesiz bir çehre ile dinlerdi. Fakat o gün dayanamadı, dargın bir çehre ile:

— Ne münasebet çocuğum şimdi, ne münasebet? Rica ederim? diye homurdanmaya başladı.

Ahmet Mâsum, derin bir üzüntü ile:

— Ne yüksek bir insansınız. Kaymakam Beyefendi, dedi. Mütemadiyen sizin kuyunuzu kazanlara karşı, bu ne rahim ve şefkat? Söylemek istemedim. Fakat dayanamayacağım. Hakikat her şeyden üstündür. Biliyormusunuz ne rivayet çıkardı sizin için O İgnas de Loyola... Güya başlarında bulunduğunuz halde Ömer Beyin evinde türlü rezalet yapılmış, iştirak edenler yaralanmış. Yeni zelzele sizin yüzünüzden olmuş. Şu cehalete şu şenaate bakın! Sizin gibi mücessem-i fazilet bir insana

dil uzatmak için insan ne olmalı?

Halil Hilmi Efendi, şimdi ne yapsın? "Yalan söylüyorsun!" diye bağırsa Ahmet Mâsum yalan söylemediğini deliller, şahitlerle ispat edecek belki. Çünkü onun dedikodularının asıl hususiyeti yüzde doksan beş doğru olmalarındadır. Kime hırsız, kimin karısına oynak derse evvelâ bağırılır, fakat sonunda yüzde doksan beş sözleri çıkar. Nasıl ki, şimdi söylediği söz de müderrise pek yakışan bir sözdür. Yüzde beş uydurma bile olsa, bu saatte Ahmet Mâsum'un himmetiyle nereye kadar gideceği belli olmayan dalgalarla etrafa yayılmakta olduğuna şüphe yoktur.

Kaymakam, canını dişine takarak Ahmet Mâsum'un bu sözünü: "Ben vicdanımın sesinden gayri hiçbir sese kulak asmayan bir idare adamıyım," yolunda vakur bir formül ile karşıladı, fakat Muallim, defolduktan sonra masasının başında bir sinir krizi geçirdi. Adamcağız, parmakları ile şakaklarına vuruyor, yanlışlıkla ağzına sıcak bir şey almış gibi dudaklarını uzatıp hohlayarak:

— Kerata! Yaktın beni, danaburnu suratlı münafık cüce, diye bağırıyordu.

Halil Hilmi Efendi, geceyi fena geçirdi. Aksi gibi son günlerde sıcaklar sivrisinekleri de ziyadece azdırdıklarından, adamcağız kalın soğuk bez cibinliğinin içinde karaya vurmuş bir iri balık gibi çarpınıp çırpınıyor, yarı uyur, yarı uyanık bir halde kâh Müderrisle, kâh başkaları ile kavga ediyordu. Sabaha doğru rüyasında Ahmet Mâsum'a dehşetli bir dayak attığını gördü ve hâlâ onun çakal gibi uluyan sesiyle gözlerini açtığı zaman; "Yazık ki rüyada oldu!" diye hayıflandı. Fakat rüyada da olsa bu, onun sinirlerini az çok yatıştırmıştı. "Bir gün sahisi de olacak inşallah," diye gülümseye gülümseye tekrar gözlerini kapadı.

XII

DÖRTLER KOMİSYONUNDA

Ertesi gün öğleye doğru, Kaymakam dörtler komisyonuna girdiği zaman Belediye Reisi kollarını kaldırarak:

— Ne tesadüf, dedi. Biz de teşrifinizi rica için size bir hademe göndermeye hazırlanıyorduk. Gelin beyefendi, gelin. Bazı ihtilâflarımız oldu, anlaşamıyoruz.

Altı ay evvel köylülerin bir harabede bulup getirmiş oldukları bir kırık büste kâğıttan bir burun takmaya uğraşan Deli Kâzım.

— Hakikaten buyrun Beyefendi, dedi. Dört akıllıya bir tane daha akıllı lâzım...

Bütün suratlar asıktı. Kimse birbirine bakmıyordu ve bu, Halil Hilmi Efendi için boğaz boğaza kavgalardan daha fena bir alâmetti.

Belediye Reisi de, ötekiler de dilli, dişli kimselerdi. Herhalde Deli Kâzım'ın bu açık tecavüzünü karşılıksız bırakacak insanlar değillerdi. Fakat Kaymakamın gelmesinden az çok bir hayır umulan bu dakikada, adı üstünde bir deliye verilecek ders, işleri büsbütün karıştırmaktan başka netice vermeyecekti.

Onun için, Malmüdürü ince kolları ve bacakları ile yüzü daha kızarmış olarak tespihini kuvvetle şakırdattı.

Kaymakam, gerginliği gidermek için yine kendi sıhhatini ortaya atmaya mecbur oldu:

— Bugün daha iyiyim maşallah. Yayan geldim ve hiçbir şey duymadım.

Müjde, umduğu tesiri yapmamıştı. Fakat hiç olmazsa ne doğuracağı belli olmayan ağır sükûtu bozdu.

Evkaf Müdürü sadece:

— Oh, oh diye mırıldandı.

Malmüdürü:

— Keşke yine araba ile gelseydiniz, dedi.

Deli Kâzım:

— Aslandır maşallah kaymakamımız, diye onun sakalını okşamaya kalktı.

Dörtler komisyonunda yangın, daha ilk saatte başlamış, fakat gerek reisin, gerek Evkaf ve Malmüdürlerinin gayretleri sayesinde her parladığı, yahut parlamak istidadını gösterdiği yerde derhal batırılmıştı. Fakat bu, ne kadar devam ederdi? Mütemadiyen yenilikten, cesur inkılâp hamleleri lüzumundan bahseden, devlet mevzuatına **kokmuş formüller, çürümüş eskilikler** diyen bir insana resmî bir komisyonun ne olduğu nasıl anlatılırdı? Bir gün evvel Meşrutiyet Mektebi'nin tamirine de para ayıralım diye tutturmuştu. Abesliği ağıza bile alınmaya değmeyecek bir mesele. Fakat o, lâkırdı anlamıyor, Evkaf Müdürüne: "Küflü medreseye bol para var da, buraya neden yok?" diye bağırıyor, yeni mektebe dair konferanslar veriyordu. Nihayet: "Bu para: zelzeleden zarar görenlere tahsis edilmiş değil miydi? Mektebin bir kısmı zelzeleden harabolmuştu; raporunu mühendis sıfatıyla yazıyorum, daha diyeceğimiz kalıyor mu?" diye tutturmuştu.

Son meselelere gelince: Aşağı Mahallede oturan fakir bir kasabalının zelzele esnasında ölen anası için cenaze parası verilmişti. Fakat komşular kadının akşam ezanında, yeni zelzeleden en aşağı üç, dört saat önce öldüğünü haber veriyorlardı. Bu hale göre paranın geri alınması lâzımdı.

Deli Kazım:

— Cenazesini kaldıracak halde olmayan bir fakiri gömsek kıyamet mi kopar, diye bağırıyordu. Kocakarıyı bacağından tutup tekrar mezarından çıkaralım bari... Mesul mü ediliriz diyorsunuz. Mesul edilirsek parayı kesemizden veremeyecek adamlar mıyız? Bırakalım bu

kafayı, bırakalım efendim. Balkan hezimetinden de mi ibret almadık?..

İkinci mesele: Komisyon Kosova muhacirlerinden bir ihtiyar için istenen yardımı ekseriyetle reddediyordu. Çünkü bu adamın da zelzele neticesinde öldüğü iddiası yalandı. Zelzele esnasında düştüğü doğru olabilirdi. Fakat ölümünün asıl sebebi kangrendi. Bu ihtiyar, on, on iki gün evvel gaz sandıklarından kerevet yaparken keserle elini yaralamış, birkaç defa doktora da gelip gitmiş, nihayet parmaklar kararmış, şiş kola doğru yürümüş...

Deli Kâzım, tasdik ediyordu:

— Hakkınız var... Belli ki, kangren. Herif, elini yaralamış, doktora başvurmuş... Metelik veren olmamış, yahut yarasına yalapşap bir şey sürülerek baştan savulmuş; yani herifi hem öldürmüşüz, hem de mezara parasını çok görüyoruz.

Kaymakam, artık müdahaleye mecbur oldu:

— Kâzım Bey, aslanım... Biraz hesapsız konuşuyoruz. Vakıa benim bu komisyonda hakk-ı kelâmım yok... Evet, hesapsız konuşuyoruz.

Delinin gözleri büsbütün döndü.

— O ne demek, o?

— Yani idare zihniyetine aykırı konuşuyoruz. Bakın şimdi de işi doktora sıçrattınız. Bir doktorun yalapşap iş görmesi kabul edilir mi? Devlet doktoru bütün hasta ve yaralıların peşinden koşmaya kalkarsa işi var. Bunlar cahil insanlar. İş olsun diye doktora şöyle bir uğrarlar, sonra kim bilir kocakarı ilâcı diye ne pisliklerle kendilerini bu hale getirirler. Siz, zekisiniz, bunları benden iyi bilirsiniz. Kangrenden ölmüş insana hareketzadegân tertibinden nasıl para veririz? Arkadaşların hakkı var. Siz de dahil olduğunuz halde hepsini mesul ederler.

— Nihayet devlet parası değil mi? Ben razıyım

mesuliyete efendim. Vallahi de billahi de razıyım. İcabederse böyle hayırlı ve haklı iş için göbek atarak darağacına çıkarım.

Aksi bir tesadüf eseri olarak tam bu dakikada doktorun içeri girmesi komisyonu dehşet içinde bıraktı.

Deli Kâzım yerinden fırlayarak:

— Hakikaten sizi Allah gönderdi dedi. Şimdi meseleyi hallederiz. Kosovalı ihtiyar zelzeleden mi öldü, kangrenden mi?

Kaymakam mosmor:

— Kosovalı ihtiyarı bırakın da biraz ihtiyar kaymakamınızla meşgul olun. Kâzım Bey, dedi ve doktora acele acele:

— Doktor, ben bu sabah bir yürüme tecrübesi yaptım amma, galiba iyi etmedim, dedi. Dizkapağım yine fena halde sızlamaya başladı. Belkemiğim zaten hafif hafif ağrıyordu; şimdi büsbütün arttı. Başının arka tarafında da... vesaire... vesaire...

Bunlar, tabiî yalandı. Fakat Halil Hilmi Efendi, Deliyi oyalamak ve lâkırdıyı başka maceraya sürüklemek için başka çare düşünmemişti.

Doktor, ellerini kaldırarak:

— Ne diyeyim Beyefendi, dedi. Hastasınız diyorum, doktordan iyi bilirmişsiniz gibi "hayır" diye inat ediyorsunuz. Bu kerata iş benim işim, mesleğim, sanatım canım. Ötesi var mı? "Yatacaksınız" diyorum, kırık dingilli arabalarda saatlerce o biçare vücudu sarsıyorsunuz; bastonunuzu alıp sokaklarda dolaşmaya kalkıyorsunuz. Çocuk değilsiniz ki, kulağınızı çekeyim. "Ne haliniz varsa görün!" deyip çıkacağım, amma ona da hürmetim ve muhabbetim mâni. Hadi odanıza gidelim de bir çaresine bakayım.

Halil Hilmi Efendi, şöyle bir yutkundu. Söylenecek çok şey vardı, amma sırası değildi.

Kaymakam, ortalığın epeyce yatışmış olduğunu görerek mahzun bir çehre ile:

— Huda bilir komisyondaki şu ihtilâf manzarası beni ağrılarımdan çok ziyade mustarip ediyor, dedi. "Aman" derim arkadaşlar, "aman" derim. Fazla söylemeyeceğim. İşte bu kadar.

Deli Kâzım, muhacir meselesini bir kere daha parmakladı:

— Madem ki kaymakamımız da bizi tekdir etti, o halde bundan sonra elhap... Artık benden yana itiraz yok. Kosovalı ihtiyar zelzeleden mi öldü, kangrenden mi?

İhtiyarlık ve hastalıktan az buçuk sersemlemiş olmasına rağmen doktorun arasıra uyanan hergele bir tarafı vardı. Deli Kâzım'ın sualinden ve ötekilerin acayip hallerinden bir şeyler sezinlediği, münakaşanın mevzuu hakkında kulağına bir parça bir şeyler çalındığı ve galiba birkaç kere yarasını göstermeye gelmiş olan ihtiyar muhacire elinden gelebilecek her şeyi yaptığından emin bulunmadığı için saf bir tavırla:

— Yüzde yüz katiyetle bir şey söylenemez, dedi. Vücudunun içinde değiliz ki... Kangren de mümkün... Zaten ayağını sürüyen bir ihtiyar için bir düşme, bir şok, hatta kuvvetli bir heyecan neticesinde ölmek de mümkün... Doğruyu yalnız Allah bilir.

Evkaf Müdürü:

— Öyledir. Fakat siz yine zann-ı âlinize göre bir rapor lûtfetseniz de muamelemizi ona istinad ettirsek diyecekti. Fakat Deli Kâzım'dan çekinerek ses çıkarmadı...

XIII

MUHACİRLER

Balkan muharebesinden sonra Sarıpınar'a ardı ara-

sı kesilmeyen muhacir akınları gelmişti. Çayın karşı yakasındaki Gaziler ve Çaybaşı mahalleleri çeşit çeşit insanları ve Arap saçı gibi karmakarışık meseleleri ile âdeta bir küçük Makedonya halinde idi. Bereket versin ne insanlar, ne de meseleler çayın beri kıyısına geçmiyorlar, muhacircikler bir yandan doğup bir yandan ölerek kendi yağları ile kavrulup gidiyorlardı.

Belediyede bir komisyonun muhtaçlara para dağıtmakta olduğu duyulunca bir akındır başladı. Bunların birçoğu Türkçeyi dahi bilmedikleri için yardımın hangi cins muhtaçlara olduğunu arayıp soran pek azdı. Bir parça aklı erenler ise, "Bizden âlâ muhtaç mı olur? Hangi babayiğit zelzele bizim hânümanlar kadar hânüman yıktı?" diyorlardı.

Meselenin asıl baş döndürücü tarafı hangi cins muhtaçlara yardım edileceğini belediyedeki komisyonun da pek iyi kestirememesi idi. Zelzeleden üç saat evvel ölen kasabın anasına, kangrenden ölen Kosovalı ihtiyara pekâlâ cenaze parası verilmişti. Zelzelede korkudan çocuk düşürdüğünü iddia ederek on iki mecidiye tedavi parası alan bir kadının da korkudan değil, Nevrekoplu bir ebenin kibrit başları ile yaptığı bir ilâçtan çocuk düşürdüğünü bilmeyen yoktu. Şu halde ötekilerin, viranelerde, üstü başı açık barakalarda, bit, pislik, açlık ve hastalık içinde haşir neşir olan bunca, yer yurt garibinin ne suçları vardı?

Reis, kalabalığa karşı Belediye dairesinin kapılarını kapattırmaya mecbur olmuştu. Arasıra Deli Kâzım, nasihat vermek için balkona çıkıyor, evvelâ akıllı uslu konuşurken sonra birdenbire heyecana gelerek kalabalığı büsbütün azdıran tehlikeli ve ateşli nutukları söylüyordu. Daha kötüsü: komisyona aklı başında istidalar gelmeye başlamıştı. Birisi ihtiyar anasının zelzele esnasında düşerek kötürüm olduğunu söylüyor, bir aile reisi

evindeki duvarların tehlike teşkil edecek surette çatladığını iddia ediyor, eski jandarma kışlasına yerleştirilmiş olan kalabalık bir muhacir grubu damların çöktüğünü, merdivenlerin yıkıldığını haber veriyor ve bunların hepsi iddialarını ispat için doktor, mühendis, mahalle heyeti, jandarma tahkikatı istiyorlardı.

İhtiyar ananın kötürümlüğü ile zelzele arasında hakikaten bir münasebet var mı? Duvardaki çatlaklar hangi tarihten kalmadır, Jandarma kışlasının zaten barınılmaz hale geldikten sonra camı, çerçevesi sökülerek, hatta yıkıldığı iddia edilen merdiven kolları ve basamaklarının yıkılarak muhacirlere verildiğini komisyon azâsının hepsi hatırlıyor.

Sadece yurtsuz ve aç olduklarını söyleyerek para isteyenlere **bu hususlara bakmakla mükellef devlet dairelerinin** kapılarını göstermekle işin içinden çıkmak kolay. Fakat muayyen bir iddiaları olan ve tahkikat isteyen vatandaşları —hele sayıları biri, beşi, on beşi çok aşarsa— hangi kapıya göndermeli?

Sabahtan beri burnunun üstündeki et benini sıkıntıdan çekiştire çekiştiren iri bir kan çıbanı haline getirmiş olan Belediye Reisi:

— Beyler, akıl akıldan üstündür, dedi. Münasip görürseniz ben bir kere Kaymakamla görüşmeye gideyim. Zaten vakit de gecikti. İsterseniz bugünlük işimize nihayet veririz.

Dağılma teklifine yalnız Deli Kâzım itiraz etti. Mesele nazik olduğundan, onun fikrince, değil akşama kadar, lâmbaları yakarak yarın sabaha kadar da çalışabilirdi.

Belediye Reisi:

— Beyler, akıl akıldan üstündür, dedi. Münasip görürseniz ben bir kere Kaymakamla görüşmeye gideyim. Zaten vakit de gecikti. İsterseniz bugünlük işimize

nihayet veririz.

Dağılma teklifine yalnız Deli Kâzım itiraz etti. Mesele nazik olduğundan, onun fikrince, değil akşama kadar, lâmbaları yakarak yarın sabaha kadar da çalışabilirdi.

Belediye Reisi:

— Celse tatil edilmiştir, dedi ve istidalardan bir kısmını çantasına koyarak kendisini dışarı attı.

*

Belediye önündeki pandomimayı Hurşit'in raporlarından ve daha başkalarından saati saatine haber alan Kaymakam, işin nihayet kendine dayanacağını biliyordu. Belediye Reisini görünce gülerek:

— Buyurun bakalım beyefendi, dedi. Hamamdan çıkmış gibi olduğunuza göre, size "sıhhatler olsun," demek lâzım.

Reşit Bey, kolundaki çantayı atarak:

— Gülersiniz, beyefendi, gülersiniz, dedi. Sizin tuzunuz kuru! Belâyı başımıza sardınız. Gülersiniz böyle...

Halil Hilmi Efendi:

— Size değil, halimize gülüyorum, dedi darılmayın. Yalnız unutmayalım ki, belâyı ben değil, Mutasarrıf Bey sardı başınıza...

Reis parladı:

— Ben, komisyondan değil, Deli Kâzım'dan şikâyet ediyorum. O tımarhane kaçkını aramızda olmasaydı işi bu hale getirir miydim ben?

— İyi amma, onu da musallat eden ben değilim başınıza... Ben, sadece fikrimi söyledim. Kabul etmeyebilirdiniz.

— Öyledir. Rıfat'tan da ben mesulüm. Deli Kâzım'dan da, her şeyden de... Kabahat hakikaten benimdir. Kendi salâhiyetim dahilindeki işleri kendi kısır aklıma göre halletmeyip daha akıllı bildiklerime danıştığım için..

Halil Hilmi Efendi, Belediye Reisinin omuzunu okşayarak gönlünü aldı:

— Aziz kardeşim... Biz, birbirine hürmeti olan iki ağır başlı insanız. Bu meselelerin münakaşasına girersek çıkamayız işin içinden. Şimdi bize düşen, başbaşa verip bir çıkar yol aramaktır. Bu muhacirler meselesi nedir bilir misiniz? Makedonya ve Trakya'dan güç belâ canını kurtarmış bir alay yurt garibi buraya gönderdiler. Bu kadar insanı nereye yerleştireceğiz. Ne ile besleyeceğiz? Bunları düşünmek yok. Allah'tan başka dayanacak kimsesi olmayan on iki lira aylıklı bir kaymakamları var ya... Düşünsün kerata. Başka işi ne? Para istersin: "İnşallah, maşallah" diye atlatırlar, memur istersin: aldırmazlar. İki defa tenkid edersin: cevap yok. "Akıl mı öğretiyorsun adama," tarzında bir haşlama yemeğe niyetin varsa bir üçüncü tenkit yazarsın. Yoksa sesini kesersin. Muhacirler de biraz bağırıp çağırdıktan sonra bakarlar ki, aldıran yok; onlar da seslerini keserler çaresiz. Karacaahmed'in meşhur tekkesindeki miskinler gibi, çayın öte tarafındaki mahallelerine kaparsın herifleri... Ne halde olduklarını görüp boş yere dertlenmemek için o taraflara da uğramazsın... olur, gider. Muhacirler meselesi düne kadar bu vaziyette idi. Biçareler ümitlerini kestikleri için sessiz sedasız oturuyorlardı. Derken belediyede muhtaçlara para dağıtılıyormuş diye bir lâkırdı çıkınca hepsi birden ayaklandılar. Bu halde insanlara nasıl anlatırsın, "sizi sarsan zelzele başka nevi zelzeledir" diye... İşin felsefesi, bu bence... Görüyorsunuz ne kadar samimî konuşuyorum. Şimdi ne yapa-

cağımızı beraberce düşünelim, aziz kardeşim.

Hurşit'e kimseyi içeri bırakmaması için sıkı sıkıya emir verilmiş olduğu halde, sözün burasında kapı birdenbire arkasına kadar açılmıştı. Çünkü gelen jandarma kumandanı idi.

Niyazi Efendi o günden beri hasta idi. Zelzele gecesi sabahında önüne gelen "der misin bana yirmi dört saatten beri uyumamış, sabaha kadar kasaba içinde devriye gezmiş diye. Biz işte böyleyiz, dağ adamlarıyız. Harb ve darp içinde yoğrulmuşuz. Bu hayat bize daha ziyade yarar," diye bol bol övünmüştü. Fakat evinde, birkaç saat dinlenmek için içine girdiği yataktan ancak bugün çıkabiliyordu. Yüzünün bir tarafı hâlâ şiş ve kocaman bir bezle sarılı idi. İki gün evvel azı dişlerinden birini söktürdüğü öğrenilmişti.

Fakat Niyazi Efendi, şimdi hepsinin bundan ibaret olmadığını, vaktiyle Makedonya'da aldığı bir sıtmanın da kendisini tekrar yokladığını söylüyordu. Bir de oynattığı bir kapı kemerinden bir taş düşmüş, ensesiyle sağ omuzunu bir parça örselemişti. Başkası olsa bunu mesele yapar, kendini doktora tedavi ettirirdi ya, o, aldırmamıştı. Bunlar, onun gibi bir adam için ağza alınacak şeyler değildi. Nitekim o sabah kendisinin de zelzele yaralılarından olduğundan hiç bahsetmediğini belki muhterem arkadaşları hatırladı.

Jandarma Kumandanı, belediye önündeki rezaleti haber alınca artık evinde duramamıştı. Dört gün evinde istirahat etmeye hakkı yoktu onun. Kasabada intizam işte böyle alt üst olurdu.

Niyazi Efendi, elini kaldırarak Belediye Reisine ve Kaymakama teminat verdi. Daha geceden büyük köprü başına iki jandarma dikecek ve karşı kıyıdan bu tarafa muhacir değil, kuş bile uçurtmayacaktı.

Kumandan, şiş yanağını daha ziyade çarpıtan bir

sırıtma ile ilâve etti:

— Ben olsa idim orada, mümkün mü idi çıkarsınlardı o rezaleti, anladın mı efendim, men-i içtima kanununa muhalif olarak... Kamçının ucunu uzaktan gösterdim mi, sıçan deliği bir paraya... Kadrimi bilmezsiniz, yoksa benim.

Pencereden sokağa bakan Belediye Reisi avurtlarını şişirerek pufladı. Fakat Kaymakam, Jandarma Kumandanıyla göz göze olduğu için iştahsız bir gülümseme ile:

— Eksik olmayın, demeye mecbur oldu.

İki idareci, ancak Niyazi Efendiyi savdıktan sonra konuşmalarına devam edebildiler.

Kaymakamın kanaatince Deli Kâzım gibi muhacirleri de kışkırtan, belki hatta bazılarının ellerine o ceffelkalem reddi mümkün olmayan istidaları yazıp veren yine o Ahmet Mâsum münafıkı idi. Bununla beraber işin asıl vahameti sebepte değil, zat-ı meselede idi.

Belediye Reisi, kafasının biraz ağır işlemesine rağmen hakikati görmeye başlamıştı.

— Çarpıklık işin başında, diyordu, her nasılsa verilen yanlış haber üzerine sancak merkezlerinden hareketzedegâna dağıtılmak üzere para geldi. Ortada hareketzede yok. Mutasarrıfa bunu açıkça bildirmeye cesaret edemediğimiz için başladık kasabada pertavsızla hareketzede aramaya. Bütün pislik buradan çıktı.

Kaymakam, dargın bir çehre ile:

— Birader, bir tuhaf konuşuyorsunuz gibime geliyor, dedi.

Burnundaki benin nihayet kanamaya başladığını gören Belediye Reisi mendilini çıkararak teminat verdi.

— Sözlerimin katiyen zatıâlinize şumulü yok. Nihayet, siz de insansınız. Yaralandınız, bir, yahut iki gün, hem de doktor raporu ile yatağınızdan çıkamadınız. Ne

olduysa sizin hastalığınızda oldu.

Halil Hilmi Efendi, dudak ucu ile:

— Evet öyle dedi.

— Nafile, biz bu hastalığı bir zaman üzerimizden atamayacağız, dedi. Başımız sıkıldıkça cankurtaran simidi gibi sarılacağız. Ne çare, kader!..

XIV

YARDIM HEYETİ

Jandarma Kumandanı dediğini yaptığı için mi, yoksa muhacirler, bu ümidin de dipsiz kiler olduğunu ameli mantıklarıyla anladıklarından mı, ertesi ve daha ertesi günler rahat geçti.

Fakat üçüncü gün, yani zelzelenin tam haftasında, arabalar ve atlarla, kasabaya giden yardım heyeti yeniden her şeyi alt üst ediyordu.

Oldukça zarif ve şakacı bir adam olan Halil Hilmi Efendi: —Keyfi yerinde olsaydı— ayaklarında dolaklar, omuzlarında mataralar ile odasına giren heyet azasını şöyle karşılardı:

— Hoş geldiniz, sefalar getirdiniz. Mutasarrıf beyefendinin hareketzedelerin yardımına koşmak üzere müstacelen yola çıkardığını müjdelediği heyet sizsiniz değil mi. Bunu bilmesem sizi çadırlarınız, sandıklarınız vesairenizle Hicaz'a giden Sürre Alayı sanırdım. Bu, ne sürat! Feneri nerde söndürdünüz? İnsan, hakikaten kuş misali.. Geçen hafta neredeydiniz, bu hafta neredesiniz, bakın! Neyi soruyorsunuz? Zelzeleyi mi? İzin verirseniz evrakı, daha doğrusu tarihi bir tetkik edeyim. Nuh Tufanından bir müddet sonra kasabamızın başından hakikaten böyle bir felâket geçmiştir...

Halil Hilmi Efendi, bunları söyleyemedi, söyleyemezdi, çünkü onun için asıl büyük zelzele şimdi olu-

yordu. Hele boynuna kocaman bir fotoğraf makinesi takmış, sarı kıvırcık saçlı, mavi gözlü bir maiyet memurunun kaymakam vekili olarak gönderildiğini öğrendiği dakikada...

Heyet reisi olan bir kekeme doktor, bütün gayretlerine rağmen seferberliğin ancak üç günde tamamlanabildiğini, yine hatır ve hayale gelmez birtakım aksiliklerden dolayı üç gün de yollarda kalındığını uzun tafsilât ile anlattı: "Yaaa!... Vah vah... Allah Allah! Vay, vay, vay!..." yolunda nidalarla dinler gibi görünüyor, fakat zihni yalnız asıl ehemmiyetli mesele ile, kendi meselesiyle meşgul oluyordu:

Bu fotoğraf makineli sarı oğlanın ihtiyar ve kimsesiz Halil Hilmi Efendinin ocağına incir dikmeye geldiğine şüphe mi var?

Kaymakam, sık sık sancak merkezine inen ve orada pek çok kimseleri tanıyan Ohannes'in birkaç defa bu Eşref'ten bahsettiğini hatırlıyordu. Eşref, Mutasarrıf Hâmit Beyin akrabalarındandı. Hâmit Bey ona kızını vererek yakınlığını daha da artırmak niyetinde idi. Bu genç Mülkiye mezununu iki yıl evvel mektepten çıkınca Vilayet Maiyet Memurluğu'na tayin ettiren oydu. Şimdi de rivayete göre, onun için vilâyet dahilinde münasip bir kaymakamlık aranıyordu.

İhtiyar ve kimsesiz Halil Hilmi Efendi, kör kör parmağım gözünde, ayakları altına atılan bu karpuz kabuğuna basmamak için ne yapacaktı?

Kaymakam, şaşkın ve perişan, kendi halini düşünürken heyet azâları bitip tükenmez sualler soruyorlardı. Bunlar zelzeleye dair değildi. O, daha sonra, yol yorgunluğu geçtikten sonra düşünülecekti. Şimdilik daha acele halledilmesi lâzım meseleler vardı. Nerede kalacaklardı? Temiz otel, temiz hamam, temiz lokanta bulmak mümkün müydü? Yani açıkçası, kasabaya yar-

dıma gelen heyet şimdilik ondan yardım bekliyor, kendileri için bir şey düşünülüp hazırlanmamış olmasına hayret eder gibi görünüyordu.

Kaymakam, dibi kırmızı mühür mumu ile davet edilmiş misafirlerine ikramda kusur eden bir ev sahibi gibi ellerini oğuşturuyor.

— Merak buyurmayın, Belediye Reisi Reşit Bey istirahatinizi temin eder, diyordu.

Bir hanedan kişi olan Reşit Bey, resmi işlerde biraz ağır olmakla beraber, misafir ağırlama işlerinde eşi bulunmayan bir zattı. Hem de masrafın çoğunu kendi cebinden ödemek şartıyla...

Kaymakam, yardım heyeti azâlarını takımıyla ona kavanço etti ve odasında kendi derdiyle, yeni Kaymakam Vekili Eşref'le yalnız kaldı.

XV

KAYMAKAM VEKİLİ

Muhasebeci odasındaki muvakkat makamı resmînin sefaletini, köşedeki asker battaniyesi ile örtülü karyolayı, Hurşit'in duvarlardaki çivilere astığı havlu, entari, frenkgömleği vesaire gibi salkım saçak ve lâubali eşyayı mazur göstermek için, Halil Hilmi Efendi biraz evvel yine hastalığından bahse mecbur olmuştu. Fakat tehlikenin şaka götürmezliği karşısında şimdi sapasağlam ayağa kalkıyor; odanın içinde yirmi yaşında delikanlı adımlarıyla dolaşıyordu. Hattâ çok korktuğu kasık çıkma tehlikesine rağmen, üstü defterlerle dolu ağır bir masayı pencerenin önünden köşeye çekerek camı açtı.

Eşref, Kaymakamı iyi olmuş gördüğüne seviniyordu. Anlattığına göre, birkaç gün izin alarak dinlenmeye geldiği sancaktan bu vekâlet emrini alınca adamakıllı canı sıkılmıştı. Zaten onun gözü bir yolunu bulup Hari-

ciyeye atlamaktı. Gerçi memlekete büyük hizmetti amma, onu böyle yerlere bağlasalar duramazdı.

Kim olduğunu öğrendiği vakit Eşref'i son derece çirkin görmüş olan Halil Hilmi Efendi, yavaş yavaş onu zeki ve sevimli bulmaya başlıyor, başka zamanlarda gözü yabancı memleketlerde olanlara kızdığı halde bugün onu can ve gönülden tasdik ediyordu. Hariciyeye geçmek istemekle elbette haklı idi. Tahsili olan ve lisan bilen bir genç, ne diye böyle yerlerde ömür çürütecekti?

Eşref, Halil Hilmi Efendi gibi tecrübesiz ve kemalli bir insanın kendisiyle aynı fikirde olduğuna pek sevindi. Yalnız, elindeki emri ne yapacaktı? Burada bir gün bile kalmak istememesine ve asıl vazife sahibinin bu saatte kendisinden daha genç ve dinç olarak ayakta bulunmasına rağmen emir almadan geriye dönmeye hakkı var mıydı? Bunları bütün hulûs ve bütün tevazuu ile muhterem ve fâzıl meslektaşına soruyordu. O, ne derse öyle yapacaktı.

Geçici bir ümitten sonra ayakları tekrar suya ermeye başlayan Halil Hilmi Efendi, hafifçe içini çekti ve:

— Galiba yok, dedi, galiba değil, muhakkak yok.

Başka ne söyleyebilirdi? Herif, elindeki kâğıt sayesinde bugüne bugün bu makamın sahibiydi. Istese, başkasını değil, kapıda bekleyen Hurşit'i çağırıp Halil Hilmi Efediyi sokağa attırabilirdi.

Evet, Halil Hilmi Efendi için önündeki küçük kâğıt parçası karşısında söylenecek başka hiçbir şey yoktu. Fakat ne olduğunu bilmediği halde söylemek ihtiyacını duyduğu bir şeyin yüreğini somun gibi şişirdiğini duyuyor; bazen makam odası kapısında en şiddetli ceza tehditlerini hiçe sayarak bağıranlara hak veriyordu.

Halil Hilmi Efendi, Eşref'i bir bahane ile odada bırakarak yukarı çıktı. Enkaz ile dolu sofayı geçti; artık kendisinin olmayan makam odasına girdi. Nihayet yal-

nızdı. Öğüren bir adam gibi, elleriyle kaburga kemiklerine basıp iki kat olarak, ağzını alabildiğine açarak bağırma taklidi yapıyor, ne aşağıdan, ne de dışarıdan duyulmayacak bir sesle: "Yaktılar beni hainler, yaktılar!" diyordu.

Yakan hainler kim? Nereden bilsin o? İstanbul gazetelerine telgraf gönderen gazeteci; Mutasarrıfa telgraf gönderen Jandarma Kumandanı; kendisi için ağır yaralı diyen doktor; günlerden beri kafasını şaşırtarak ciddi bir teşebbüste bulunmasına engel olanlar; bir suikast hazırlayan Mutasarrıf, Mutasarrıfa alet olan Vali; hülâsa uzun zulüm ve suikast zinciri ki, ucu duvardaki çarpık ve tozlu çerçeve içinde kalkık kaşlarını, büyük gözlerinin edebî hayretiyle bakan padişaha kadar gidiyor.

— Yaktılar beni, hainler.

Kaymakam, bu cümleyi kırk elli defa tekrar ettikten sonra bir parça ferahladığını hisetti ve tekrar sofanın kireçlerine basarak aşağı indi.

Şimdilik Eşref'le konuşacak bir şeyleri kalmamış gibiydi. Islık çalarak ve pencerenin kenarında parmakları ile tempo tutarak sokağı seyreden delikanlı, ona bir ahtapot gibi görünüyordu. Bir kere yapıştığı bu makamı bir daha zor bırakacak korkunç bir ahtapot.

Bu saatte Halil Hilmi Efendi'nin aklına, tek çare olarak, şu geldi: Mutasarrıfa acele bir telgraf çekerek Kaymakam Vekilinin geldiğini bildirmek, ancak kendisine de **ifa'yı hizmete mâni hiçbir ârıza-i sıhhiyesi kalmadığı cihetle** tekrar vazifeye başlamasına müsaade dilemek.

Artık, makam koltuğuna oturmaya kendisinde hak görmediğinden bir sandalye alarak masanın yan kenarına kolunu dayadı ve telgrafı yazmaya başladı. Işin gizli kapaklı bir tarafı olmadığı için ne yaptığını Eşref'e de söylemişti.

O: — İyiki, aklıma getirdiniz beyefendi, dedi. Bendeniz de bir telgrafla vazifeye başladığımı bildirmeliyim. Bir kâğıtçık lütfeder misiniz?

Kaymakam, birkaç kâğıt uzattı. Eşref, bunlardan yalnız birini alarak birkaç kelime yazdı; sonra kâğıdı katlayarak rüzgârla uçmaması için, hokkanın altına soktu:

Halil Hilmi Efendi, az kalsın, boş bulunarak: "Vaz mı geçtiniz?" diye soracaktı. Bir resmî tahriratın birkaç müsvedde yapılmadan, kâğıtta kurşunkalem ucu sivriltir gibi, bir dakika karalayıp atıldığını ilk defa görüyordu. Hakikaten keskin adamlardı bu yeniler!

Halil Hilmi Efendi, kendi telgrafı üzerine biraz daha düşünmek isterdi. Sonradan akla gelecek daha münasip bir tâbir veya fikir bu nazik meselede çok ehemmiyetli olabilirdi. Fakat Eşref'ten geri kalmayı doğru bulmadığı için acele acele, müsveddesini temize çekti ve mühürledi.

Bu mühür de bir ayrı mesele idi. Vekilin resmen vazifeye başlamış olmasına rağmen kendisinin mühür basmaya hakkı kalıyor muydu? Hatta emri tebellüğ ettiği dakikada mührü halefine teslim etmiş olması icabedeceğine göre bunu yapmasına maddeten imkân olmamak lâzım gelirdi. Halbuki o zaman da telgrafa para isterlerdi. Hatta telgraf müdürü okur yazar bir adam olsa bunu şimdi de mesele yapabilirdi. Bir makamın iki meşru sahibi olamayacağına göre mühür kullanmak hakkı ya onun, ya ötekinindir. Ah, bu idare işi ne ucu bucağı olmayan bir derya idi.

Telgraflar gideceği zaman Halil Hilmi Efendi kızara bozara Eşref'e bir şey sordu:

— Telgrafta sadece vekâlet vazifesine başladığınızı mı bildirdiniz?

— Evet.

— Bendenizin tamamıyla iade-i âfiyet ettiğini ilâve buyurmanızda bir mahzur var mı acaba?

Delikanlı, hayretle gözlerini kaldırdı:

— Hacet var mı? Zatıâliniz bunu kendi telgrafınızda yazdınız, tabiî....

— Evet, amma siz de bir kere daha teyit buyurursanız... Mamafih arzettiğim gibi bir mahzur yoksa... Şayet bunu selâhiyet harici görmeleri gibi bir şey aklınıza geliyorsa...

Adamcağızın alnında iri ter damlaları beliriyordu. Eşref güldü:

— Hayır efendim, hayır... Ne mahzuru olacak.

Kâğıdı hokkanın altından alarak aynı süratle bir çıkma yaptı ve okudu.

Sonra bir sandalye çekerek masanın sol yanında Halil Hilmi Efendi'nin karşısına oturdu. Bu suretle makam koltuğu şimdilik iki arada, muallâkta kalıyordu. Mühür, kızgın bir demir parçası gibi Halil Hilmi Efendi'nin parmaklarını yakmakta idi. Fakat adamcağız, onu bir türlü teslime razı olmuyordu. Nihayet birdenbire:

— Buyurun, dedi.

— O, ne? Mühür mü? Sonra alırım. Şimdilik oturacağım yer bile belli değil.

— Yeriniz burası. Bendeniz ötemi berimi alıp gideceğim.

— Ne münasebet! Şunun şurasında ne kadar kalacağım belli değil. Belki hatta yarın...

Fakat buna rağmen Eşref birdenbire yerinden kalkarak yukarı kata çıktı ve birkaç dakika sonra geri döndü:

— Harabe amma, barınılamayacak gibi değil. Sofayı temizleyivermelerini söyledim. Yarın öğleye kadar hazır olur.

— Fakat zannederim ki, yukarı katta tehlike var.

— Ben zannetmiyorum. Zaten yıkılacağı kadar yıkılmış... Hem ben, mütevekkil adamım. Kaza nerede olursa adamı gelip bulur.

Halil Hilmi Efendi, acı acı gülümseyerek:

— Ne demezsiniz? demekten kendini alamadı.

— Zaten oturmaya da vaktim olacak mı?

Halil Hilmi Efendi, Eşref'in fotoğrafıyla oynamakta olduğuna dikkat etti. Pek kati bilmiyordu amma, galiba yukarıya da götürmüştü onu.

Kaymakam öteden beri kalem kadar fotoğraftan da ürkerdi. Hatta daha fazla bile...

Kalemin yazdığını hiç olmazsa tefsir ve tevil etmek mümkündü. Fakat onun çektiği resimlere karşı ne yapabilirdi?

Fotoğraf hakkında malûmatı olmayan Halil Hilmi Efendi, akşam alaca karanlığının çoktan bastığını ve Eşref'in resim çıkarmak için önünde günler ve günler bulunduğunu düşünmüyor, onun yukarda fotoğraflar almış olmasından korkuyordu.

— Görün bakın... Hükümet Konağımız ne halde.

— İnsaf edin efendiler! Ben miyim sebep? Allah'ın zelzelesine karşı ben ne yapabilirim?

— Zelzele mi? Fakat birkaç gün evvelki raporunda sen onu resmen inkâr ediyor değil miydin? Hem kasabada belli başlı bir hasar olmadığını resmen temin eden bu raporda neden Hükümet Konağı'nın bugünkü haline dair tek kelime yok. Yukarı sofa bir pislik deryası halinde. Enkazı olsun kaldırtamaz mıydın? Yukarı kata bir haftadan beri üç, beş süpürge attırmak, birkaç kova su döktürmek de mi elinden gelmezdi? Bak eloğluna, gözle kaş arasında emrini verdi; yukarı katın yarın öğleden evvel temizleneceğinden zerre kadar şüphesi var mı?

— Fakat ben hastaydım, yaralıydım.

— Acayip. Daha mürekkebi kurumayan telgrafında hiçbir sıhhî arızan olmadığını söyleyen sen değil misin? Yoksa senin yerine durmadan sahte raporlar, telgraflar yazan biri mi var?

Eşref, Halil Hilmi Efendinin zavallı kafası içinde oynayan bu sualli cevaplı dramı farketmiyor, öteden, beriden konuşuyordu. Nihayet, saatine bakarak birdenbire yerinden kalktı:

— Oooo... Geç kaldım. Arkadaşları bulayım. Daha nerede yatacağımı bile bilmiyorum. En doğrusu bizim çadırlardan birisini kurdurmakta amma... Şimdilik bendenize izin...

XVI

HALİL HİLMİ EFENDİ PARTİSİ

Kaymakam, resmen hasta farzedildiğinden Doktor Arif Bey her sabah onu yoklamayı bir vazife biliyordu. Sarıpınar'a yardım heyetinin kuyruğunda bir kaymakam vekili geldiğini öğrenince, Doktor o gün buna bir de akşam vizitesi ilâvesine lüzum gördü ve Halil Hilmi Efendiyi bu sefer hakikat yorgan döşek yatıyor buldu.

Havadis çabucak kasabaya yayılmıştı. Hemen herkes de —Halil Hilmi Efendinin kendisi gibi bu işte bir suikast kokusu— seziyor ve birçokları memnun oluyordu. Fakat Kaymakama acıyanlar, yahut onun değişmesini kendileri için hayırlı görmeyenleri de az değildi ve Doktor Arif bunlardan biriydi.

Odaya girer girmez:

— Bu ne kepazelik, ne Allah'tan korkmazlık, diye bağırmaya başlayınca Halil Hilmi Efendi acı acı:

— Şaşılacak ne var kardeş? dedi. Elbirliğiyle beni bu hale getirdiniz. Şimdi de hayret ediyorsunuz!

Bu, bir hakiki şikâyetten ziyade kendisini anlaya-

cağından ve acıyacağından emin olduğu bir ihtiyar arkadaşa bir nevi nazlanma idi. Fakat doktor, işi fazla ciddiye aldı:

— Ben mi? O, nasıl söz Kaymakam Bey?

— Bana sadece Halil Hilmi Efendi deyin artık. Ben artık kaymakam değilim.

— Allah esirgesin Kaymakam Bey. Fakat ithamınız çok garip ve çok haksız. Yani bu işte benim ne suçum, günahım var Allahı severseniz?

— Beni ağır yaralı diye ilân eden siz değil misiniz?

— Ben sizin için çok ağır yaralı demedim. Fakat desem de ne çıkar?

— Ne çıkacak? Gazetelere yazılır, Mutasarrıf beni iş görmeyecek kadar yaralı bilir, vesaire, vesaire...

— Mutasarrıf it gibi biliyor. Söyletmeyin beni. Hem sorarım size... Yaralı demez de ne diyebilirdim? Evvelâ halinize bakarak hakikaten bir nezf-i dahilînden korkmuştum. Fakat sonradan gördüm ki...

— !!!??

— Hatırınız kalmasın, hal-i tabiînizde değildiniz. Yani açıkçası sarhoştunuz ve sızmıştınız. Sorarım size, etrafıma toplananlara: "Efendiler, ağalar, merak edilecek bir şey yok. Kaymakamımız küp gibi sarhoştur!" desem daha mı iyi kaçardı?

Kaymakam ellerini sallayarak:

— Aman, yavaş, dedi.

Doktor, sesini alçalttı:

— Be kardeş, insana ne halt edeceğini şaşırtıyorsunuz. Hulâsa, iş böyle. Maamafih, sensin, bensin ile vakit ziyan edecek halde değiliz. Şu Leh Yahudisi suratlı, çıyan gözlü oğlanı bir ayak evvel kasabadan atmak için behemahal bir çare bulmalıyız.

Doktorun söz ve sesindeki enerji Halil Hilmi Efendinin de gözlerini parlattı:

— Peki, ne yapabiliriz?

— İşte, onu bulup çıkarmıyorum henüz. Tamamiyle iyi olduğunuza dair bir rapor versem. Öyle ya, hükümet doktoru sıfatıyla ben bunu söyledikten sonra...

Halil Hilmi Efendi, doktoru kendi tarafında hissetmekten büyük bir kuvvet duyuyordu. İdare hayatında doktor çok ehemmiyetli şeydi. İki kelimesi dipdiri bir insanı tekaüt ve hacrettirir, darağacına çıkarır, yahut da darağacından indirirdi.

— Teşekkür ederim aziz doktorum, çok teşekkür ederim bana gösterdiğiniz kardeşliğe... Fakat zannederim ki, geç kaldık. Hattâ muhatap olabileceğim bazı suallere karşı sizden bunun aksini ricaya mecbur olacağım. İş bildiğiniz gibi değil, fırtına yaman esiyor. Ne çare, artık bir zaman akıntıya göre düzen kullanacağız.

— Vallahi bir menfaat için değil, zâtıalinizi severim. Canla, başla çalışacağım.

İki ihtiyar ağlamamak için burunlarını sıkarak birbirlerini öptüler.

Bu, bir nevi ittifaktı ve yarından tezi yok, doktor paçaları sıvayarak kasabada bir Halil Hilmi Efendiciler Partisi meydana getirecekti. Ahali arasında Kaymakamı tutanlar çoktu. İcabında sancak merkezine, vilâyet merkezine, hattâ İstanbul'a heyetler gönderilerek Mutasarrıfın oyununa mâni olunacaktı. Garip bir surette canlanmış olan doktor, bu işte yardımlarından fayda umduğu kimselerin listesini yapıyor, hattâ komiteci kabiliyetini inkâr etmediği Ohannes'le bile barışmaya ve beraber çalışmaya razı oluyordu.

XVII

YENİ İDARE

Ertesi günden itibaren Hükümet Konağı'nda garip

bir idare kuruldu.

Halil Hilmi Efendi, ilk önce, tası, tarağı toplayarak henüz tamiri bitmemiş olan evinin bir odasına çekilmeyi düşünmüştü. Çekiç ve keser gürültülerine rağmen orada başı daha dinç olacaktı. Fakat burada kalarak Eşref'le aşağıdan güreşmenin de faydaları inkâr edilemezdi. İnsanın işi ve itibarı yolunda olduğu müddetçe izzet-i nefis güzel bir şeydi. Fakat zavallı Halil Hilmi Efendinin bugünkü haline düştü mü, onun manâsı kalmazdı.

Asıl makam odası yine yukarıdaki eski yerinde kurulmuştu. Tavanda artık dökülecek bir şey kalmadığı için sofa emin ve temizdi. Oda, eskisinden daha derli toplu bir hal almıştı. Eşref, öğleden sonra kısa bir zaman buraya uğruyor, bir müddet de aşağıda Halil Hilmi Efendinin yanında kalıyordu.

Kaymakam, bu oğlan hakkında hâlâ hükmünü verememişti. Kendisine bir hürmet göstermesine, her meselede akıl danışmasına ve hele durmadan Sarıpınar'dan şikâyet ederek buradan kurtuluş emrini dört gözle beklediğini söylemesine göre, zeki ve iyi çocuktu. Fakat arasıra hakiki bir ev sahibi tavrıyla memurlara sert emirler vermesine ve Halil Hilmi Efendinin ancak günlerce, haftalarca düşündükten sonra bir karara bağlayabildiği bazı işleri bir çırpıda çıkarmasına göre de yaman bir hergele! Memurlara gelince, onlar, şimdilik, tam manâsıyla mavi boncuk oyunu oynuyorlardı.

Halil Hilmi Efendi ile yalnız bulundukları müddetçe hakikî amir onu tanıdıklarını gösteren tavırlarla Kaymakam Vekilini hafiften tenkid ediyorlardı. Fakat hainlerin Eşref'le yalnız kaldıkları zaman da yine böyle yaptıklarını gösteren alâmetler Halil Hilmi Efendinin gözünden kaçmıyordu. Bununla beraber o, yalnız Hurşit'in Kaymakam Vekiline yakınlık göstermesine dayanamıyor, yalnız onu ortaklı kadınların ortaklarını

kıskanmalarına benzer bir titizlikle rakibinden kıskanıyordu.

Eşref'i kuşkulandırmamak için resmî masayı ve koltuğu kaldırtmış, yatağını bir köşeye çekerek, döküntü eşyayı toplattırıp kendisine bir misafir vaziyeti vermişti.

Mutasarrıfa yazdığı telgrafa cevap gelmeyeceğine yüzde yüz emindi. Bununla beraber gözleri daima telgrafçıyı bekliyor, geceleri birkaç kere zil sesiyle uyanıyor ve başını yastığından kaldırarak telgrafçının tekrar kapıyı çalmasını bekliyordu.

Öteki meseleyi tamamıyla Doktor Arif Beye bırakmıştı. Doktor, şimdi bir gizli komite reisi vaziyetinde idi ve bu oyun, kendisini eğlendirdiği için âdeta birkaç yaş gençleşmiş görünüyordu. Gözüne kestirdiği kimseleri birer birer arayıp buluyor ve her akşam ortalık kararınca Kaymakama rapor vermeye geliyordu.

Halil Hilmi Efendi, doktorun işi şiddetle benimsediğini gördüğü için, "Bırak doktor; ne ehemmiyeti var; üzme o kadar tatlı canını; değmez; iş olacağına varır!" gibi filozofça lâkırdılarla kendisini ağıra çeker görünüyor; yalnız Arif Bey'i bezgin, yahut yanlış yola sapmış gördüğü zaman harekete geçiyordu...

XVIII

SARIPINAR PANAYIRI

Zelzele unutulmuştu. Yardım heyetinin çadırları, sandıkları vesairesi belediye karşısında Zincirli Hanın avlusunda açılmamış duruyordu.

Azâ arasında kekeme reisten başka iki doktor, iki cerrah, üç idareci, bir düzineden fazla sıhhiye memuru, hastane hademesi vesaire vardı. Hatta Sarıpınar'da evli ve bir kızı ve torunları olan bir tabur imamı bile kendini heyete sokturmanın yolunu bulmuştu.

Heyetin halka yapacağı yardım bulunmadığı için, şimdilik halk heyete yardım ediyor ve muhterem misafirleri ağırlamak için elden gelen yapılıyordu. Belediye Reisi Reşit Bey, —kasabanın en mamur evi olan— evinin kapılarını ardına kadar açmıştı. Ziyaretlerin ardı, arası kesilmiyordu. Ondan geri kalmak istemeyen öteki eşraf ve Belediye Reisi namzetleri de misafirlerin bulunduğu Meşrutiyet ve Gündoğu otellerine cibinlik, yatak takımları, yemek tepsileri göndermekte kusur etmiyorlardı.

Yardımcılardan bir kısmı, yerli ahbapların kılavuzluğu ile çarşı, pazar dolaşarak kışlık zahire düzer, meşhur Sarıpınar yerli bezlerinin en iyi ve ucuzlarını seçmeye çalışırken, bir kısmı da bağlarda, kır eğlencelerine gidiyorlardı.

Kekeme reis, tabur imamını ve daha birkaç kişiyi yanına alarak, kaplıcasının romatizmaya ve erkeklik kuvvetine iyi tesirleriyle meşhur olan uzakça bir dağ köyünü teftişe gitmiş ve iki gün kalmıştı.

Fakat eğlencelerin en parlağı, Ömer Beyin Cuma günü kasabadan iki saat uzaklıktaki çiftliğinde yaptığı davet oldu. Buna, yardım heyetinden başka, yerli halk ve memurlardan da bazı hatırlı kimseler çağırılmıştı. Program bir düğün programı kadar yüklü idi. Gündüz, sabah serinliğinde hareket edilecek, gece yarısından sonra mehtapta dönülecekti.

Ömer Bey, Halil Hilmi Efendiyi de bir mektupla davet etmeyi ihmal etmemişti. Fakat o, bu nezakete sadece ''Allah belâsını versin keratanın!'' diye mukabele etti. Kim bilir, belki Bulgar kızı da bulunacaktı; ay ışığı altında sedef gibi pırıldayan çıplak kolları ile yine oynayacaktı. Fakat onun da Allah belâsını versin. Güzel bir yemeğin, mide fesadına uğramış hastayı tiksindirmesi gibi, Bulgar kızının çıplak hayali de şimdi Halil

Hilmi Efendiyi tiksindirmekten başka bir tesir yapamıyordu.

Eşref, bu davetten pek memnun döndü. Ömer Beyi göklere çıkarıyor: "Sapına kadar kibar adam doğrusu!" diyordu.

Bununla beraber davetten Halil Hilmi Efendinin de bir kârı oldu. Ömer Bey, bu sefer de Ahmet Mâsum'u davet etmişti. Doktor Arif Bey bu fırsattan istifade ederek başmuallimi bir yaylı topaç gibi kurdu, kurdu, sonra ortalığı târümar etmek üzere kasabanın ana caddesine salıverdi. Onu ve onunla beraber de mühendis Deli Kâzım'ı.

*

Fakat her şeyin bir hududu vardır. Kekeme, reis, günün birinde.

— Ne yapacağız arkadaşlar, dedi. Aldığımız emir üzerine geldik, her tarafı arayıp tarayarak yorulduk. Fakat bir şey bulamadık. Kaza idaresi, merkezi aldatmış demeye pek dilim varmayacak amma, doğrusu, işi çok mübalâğalandırmışlar. Siz de belki okumuşsunuzdur; bugünkü posta ile gelen İstanbul gazetelerine göre burada taş yağıp kıyamet kopuyormuş. Bana kalırsa keyfiyeti telgrafla Mutasarrıfa bildirip avdet müsaadesi istemeliyiz. Yoksa mesul oluruz.

Azânın hemen hepsi geç bile kalındığı reyinde bulundular. İşsiz güçsüz, çarşıda, pazarda dolaşmaya utanır olmuşlardı. Ahali, kendilerine tuhaf tuhaf bakmaya başlamıştı. Hattâ arasıra lastikli sözler bile sarfediyordu. Hakikaten burada han odalarında ve şunun, bunun evinde daha fazla sefil olmakta mânâ yoktu. Hem sancağa dönmeli, hem de doğrusu, fol yok yumurta yokken ortalığı velveleye veren ve hazineyi zarara sokan kasaba idaresinden hesap istenmeliydi.

Köylere yağ sipariş etmiş bir cerrah ile yerli zenginlerden birinin kızını istemiş ve henüz cevap alamamış bir genç memura göre, bir iki gün daha beklemekte pek bir mahzur yoktu amma, mademki kısmet zembili kalkmıştı.

Reis, telgrafı yazmadan evvel bir kere de Kaymakam Vekili ile görüşmenin muvafık olacağını söylerken kapı açıldı ve Eşref, elinde bir telgrafla soluk soluğa içeri girdi:

— Mutasarrıf Bey geliyor. Bugün öğle ile ikindi arasında burada bulunacak.

XIX

İANE TOPLANIYOR

İstanbul'da heyecan gittikçe çoğalmakta idi. Nida-yı Hak ile Millet Sesi'ne öteki gazeteler de katılmışlardı. Vazife başında ağır surette yaralanan Sarıpınar Kaymakamı zelzeleden bir gün sonra öldürülmüş, yirmi dört saat sonra tekrar diriltilmişti. (Daha fenası bu yanlış haber Isparta'daki ailesine de aksetmiş ve Halil Hilmi Efendi, henüz sağ olduğunu karısına ve kayınbabasına anlatmak için iki beyaz mecidiye telgraf parası vermişti).

Yıkılan yerlere, yaralanan ve ölen insanlara dair Sarıpınar'dan tafsilât ve rakam almak mümkün olmadığı için gazetelerde zaruri olarak edebiyata kuvvet veriliyor, taş ve toprak yığını haline gelen meçhul mahallelerin, enkaz altından gelen yaralı iniltilerinin, kucaklarında ölü süt çocukları ile dağlara kırlara kaçan meçhul anaların tasvirleri halkı dehşetten titretiyordu. Şair Selim Şevket'in Tepebaşı Tiyatrosu'nda ahalinin gözyaşları arasında okuduğu manzume "Verin Zavallılara"nın pabucunu hakikaten dama atmıştı. O kadar ki,

gece yarısından sonra Kadıköyü'ne dönmeye vasıta bulamayan şair, tiyatronun karşısındaki otelde bir oda tutmaya mecbur olmuştu. Her akşam, Lodya Ben'in **Feth-i Konstantaniyye** piyesi başlamadan evvel bonjuru ve rugan iskarpinleriyle sahneye çıkıyor ve her akşam aynı gözyaşı sellerini akıtıyordu. Tiyatronun açtığı yardım kampanyasında, açıkgöz bir Rum garson, elinde sakladığı bir ufak tabakla galeride dolaşır ve "verin zavallılara" diye kendi hesabına iane toplarken suç üstünde yakalanarak dayak yemişti.

İane işini gazeteler de kendileri için bir izzet-i nefis meselesi yapmışlardı. Muhabirleri ve daha başkalarını kapı kapı, dükkân dükkân dolaştırıyorlar, her gün toplanan parayı baş sayfalarda ilân ediyorladı.

Gazeteler, hep bir telden çalmaya devam etseydiler mesele yoktu. Merhamet salgını normal seyrini yapacak bir iki hafta içinde kendiliğinden sönüp gidecekti. Fakat Sarıpınar'dan bu neşriyatı az çok besleyecek bir sermaye gelmemesi, işleri karıştırdı. Gazeteler birbirlerinin idarehanelerde ve Meserret Kıraathanesi'nde kaleme alınan telgraf ve muhabir mektuplarındaki bazı ölçüsüz mübalâğaları yalanlamaya başladılar; hattâ havadis vermekte geri kalmış bir iki gazete, namuslarını temizlemek için, meselenin esası hakkında tehlikeli şüpheler ortaya attılar. Kalem kavgaları günden güne şiddetleniyor, hele **Nida-yı Hak** ile **Millet Sesi**, kedi ile köpek gibi birbirlerini yiyorlardı.

Belediye Reisi ile Kaymakamdan şiddetli bir zaparta yiyen Rıfat, gazetesinin yağdırdığı telgrafları iki gün cevapsız bıraktıktan sonra üçüncü gün "memuriyeti gazeteciliğe mani olduğunu" bildirerek istifa etmişti. Fakat Çopur Resmi, kös dinlemiş adamdı: Sarıpınar'daki yakın dostları vasıtasıyla kurduğu şebekeden her gün aldığı haberleri alabildiğine şişirerek **Nida-yı**

Hak'a gönderiyor ve Sancak büyükleri arasında canından bıkan bulunmadığı için kimse buna ses çıkarmıyordu.

Kendi keşfettiği kemiği Nida-yı Hak'a kaptırdığını gören Millet Sesi bir yandan onunla hırlaşırken, öbür yandan da Sarıpınar'da, böyle nazik bir zamanda gazetecilere doğru haberler verilmesine kimlerin, hangi mürteci kuvvetlerin engel olmaya cesaret ettiklerini soruyor, mesele çıkarıyordu.

Gazetelerdeki ahenk bozulup zihinler tehlikeli bir surette karışınca **dördüncü kuvvet birinciye** baş vurdu ve mesele hakkında henüz "her türlü tereddüdü ve yanlış zanları izale ederek," resmî bir tebliğ verilmemiş olmasından şikâyet etti.

Dahiliye Nâzırı kendisine gazetecilerin bu şikâyetini anlatan Müsteşara:

— Yalan mı ya iki gözüm? dedi. Herifler yalan mı söylüyorlar? Sarıpınar kazasında kaç ev yıkıldığını, kaç kişi yaralandığını ben mi kovalayayım bunca iş arasında? Verin bir tebliği, bitsin gitsin.

— Bendeniz de düşündüm... Fakat...

Nâzır gülümsedi:

— Fakat ne söyleyeceğiz değil mi? Valiye bir şifre verelim hemen, soralım uyuyor mu? Bir şey gelinceye kadar da idare edin. Yardım teşkilâtının yolunda işlediğine ve mümkün olandan fazlasını yaptığına tabiî şüphe yok. Bir, iki gün içinde tafsilâtlı tebliğin verileceğini ilâve edersiniz. Ha, onu da unutmayın. Kazaya biz de para yardımı yapalım. Ayıp olmasın.

XX

MUTASARRIF

Mutasarrıf Hâmit Bey, henüz uyumuştu. Bu, üç

geceden beri ilk defa oluyordu. Buna rağmen sokak kapısının zilini ilk defa o işitti ve yatağından doğrularak: ''Bir felâket mi var?'' diye elleriyle yüzünü kapadı.

Senelerden beri sinir hastası olan karısı son zamanlarda işi büsbütün azıtmış ve üç gün evvel entarisinin kuşağı ile kendisini asmaya kalkmıştı; bereket versin karyolasının cibinlik demirine.

Fakat Hâmit Bey, onun bir ikinci defa, cibinlik demirinden daha sağlam bir yer bulup kendini öldüreceğine şüphe etmiyordu.

Mutasarrıf, Meşrutiyetten sonra, altmışına doğru ilk defa İstanbul'dan çıkmış bir Babıâli beyi, yıllardan beri ihtiyar dadısı Nâlân kalfanın kendi eliyle pişirdiği Fosfatin muhallebisiyle yaşayan bir merak hastası idi. Kalamış'taki köşkünden sonra Sancak ona eski sürgünlerin gönderildikleri Fizan gibi görünmüştü. Dört seneden beri vücutça, ruhça perişan bir halde idi. Üstelik karısı da sinir falan derken son zamanlarda işi azıtmış, âdeta tımarhanelik bir deli olmuştu. Hâmit Bey, Kalamış koyunu, Fenerbahçe'yi gözyaşları ile hatırlayarak kendini buraya atanlara nasıl lânet ediyorsa, kadın da aynı sebeple ona lânet ediyor ve sataşmayı bazen adamcağızın başına hokka, sigara tabağı gibi şeyler fırlatmak derecesine vardırıyordu.

Bu felâketler, Hâmit Beyin kendisini de çıldırtmak belki hayat arkadaşından da beter bir hale getirmişti. Fakat kadının gürültüsünden ne kendi ne de başkaları bunun farkında olmuyorlardı.

Mutasarrıf, ''Bir felâket oldu, biliyorum, bir felâket oldu, bana söylemiyorsunuz,'' diye çırpınırken Nâlân Kalfa

— Ayol, beyefendiciğim, Allah göstermesin, hanımefendi kendine bir şey yapsa sokaktan kapı çalarak mı haber verirler. Yapmayın Allah aşkınıza dedi...

Zavallı Hâmit Bey, zihnindeki dağınıklığa rağmen kalfanın bu mantığındaki kuvveti anladı ve utanarak sesini kesti.

Gecenin bu saatinde kapıyı çalan telgrafçı idi. Vilâyetin bir şifresini getiriyordu. Nâlân Kalfa:

— İnşallah İstanbul'a gidiyoruz, diye ümide düştü.

Mutasarrıf:

— Ne gezer bizde o talih, dedi. Meşrutiyet hükümeti beni burada öldürmek için bahse girişti.

Hâmit Bey, Ebcet hesabıyla tarihler yazmaya ve bilmece halletmeye çok meraklı idi. Onun için şifrelerini kendi açar, hatta arasıra, bazı meşhur beyitleri şifre ile yazarak vakit geçirirdi. Sayıları aklında olduğu için valinin telgrafını âdi yazıdan daha kolay okudu. Bu, zehir zemberek bir tekdirdi. Sarıpınar zelzelesi hakkında hâlâ tafsilâtlı bir rapor gönderilmemiş olmasının sebebini soruyor, felâketin izam edilerek efkâr-ı umumiyenin beyhude heyecana düşürüldüğü hakkında bazı dedikodular olduğunu söylüyor ve mutasarrıfın derhal Sarıpınar'a giderek öğreneceklerini saati saatine vilâyete bildirmesini emrediyordu. Günü gününe değil de, saati saatine!

Bu emir, Mutasarrıfa âdeta bir seferberlik emri gibi dehşet verdi. Vali İttihatçı kodamanlardandı. İnsanla "kardeşim, şeker ağabeyciğim" diye konuşan bu adamların, dallarına basıldığı zaman ne yaptıklarını Hâmit Bey gayet iyi bilirdi. Üstelik de askerdi. Hareket Ordusu ile İstanbul'a yürüyenlerdendi.

Mutasarrıf, telgrafı okur okumaz: "Derhal hareket ediyorum" diye cevap verdi. Bunu yapabilecek miydi? O, başka bahis! Fakat emir; "Derhal pencereden kendini at!" da olsa, gene böyle cevap vermekten başka çare yoktu.

Sabaha karşı yalnız o değil, şehir de birbirine girdi.

Jandarma dairesine, büyük memurların evlerine adamlar koşturuluyor, eczaneler, dükkânlar açtırılıyor; arabalar hazırlatılıyordu.

Bu acele harekete sebep gösterilmemesi işe esrarlı bir mahiyet vermişti. Mutasarrıf, ev halkına karşı da aynı politikayı kullandı. Evvelâ yine bağırıp çağırmaya kalkan hanımefendi, sabah alacak karanlığının bir kat daha dehşetini artırdığı bu fevkalâde hal karşısında da, akıllanmaya mecbur oldu. Nâlân Kalfa'nın Hâmit Bey'in arkasından kova ile sokağa döktüğü sulara basarak arabaya koşuyor: "Allah aşkına kendine iyi bak, beni habersiz bırakma, çıldırırım!" diye yalvarıyordu.

Mutasarrıf, kapalı bir çehre ile "Haydi Allaha emanet ol, üzülme. Ne yapalım vazife. Ne olacaksa olacağız. Maamafih, sağ salim dönerim yine inşallah!" dedi.

Belediye hududunun sonunda bir dere, bir de taş köprü vardı.

Hâmit Bey, dört seneden beri birçok defalar bu köprü başına kadar gelmiş, ağır bir zeytin ormanına tırmanarak kaybolan karşı yol hakkındaki şairane hayallere dalmış fakat pasaportsuz ayak basılmayan bir yabancı devlet toprağı önünde bulunuyormuş gibi, bir türlü öte kıyıya geçmemişti. Yavaş yavaş ağaran sabah içinde bu meraklarını halletmek imkânına nihayet kavuşmuştu. Fakat Tanrı nasip etmezse kul ne yapar? Mutasarrıfın üç gündür en kuvvetli uyku ilâçlarına karşı koyan başı, köprüyü geçtikten biraz sonra yanındaki belediye doktoru Nikolaki Efendinin omuzuna düşüyor ve adamcağız gittikçe bozulan yolun dayanılmaz sarsıntıları içinde beşikte bir süt çocuğu gibi mışıl mışıl uyuyor.

Yardım heyetinin iki ara yatı ve üç günde gittiği Sarıpınar'a onlar tahminleri gibi ikindiyin değil, ancak akşam ezanı okunurken varıyorlar.

Yol üstündeki iki nahiye merkezinde verdikleri molalar, her birinde onardan, nihayet yirmi dakikadır.

Hâmit Bey, arabada yalnız sarsılmakla kalmamış, rüzgâr ve sıcağın türlü cilvelerine de uğramıştı. Nâlân kalfanın eliyle sepete yerleştirdiği Fosfatin tenceresi devrildiği için öğle yemeğinde çaresiz Nikolaki Beyin köfteleriyle karnını doyurmuştur. Sonra, uğradığı iki nahiyede birçok abur cubur yemeğe mecbur edilmiştir. Nihayet misafir edildiği evde (bunun Sarıpınar Belediye Reisi Reşit Beyin evinden başka neresi olabileceği akla gelir) bir ziyafet sofrasına reislik etmiştir ve orada da birçok ağır şeyler yemek zorunda kalmıştır.

Mutasarrıf, bu kadar maceradan sonra odasına götürüldüğü zaman doktoruna: "Kuzum Nikolaki Bey, ben bu gece muhakkak öleceğim. Kulağın kirişte olsun. Beni bırakma!" diye yalvarıyor, fakat gariptir ki, Hâmit Bey, hiçbir rahatsızlık duymuyor ve buna hayret ediyor.

Daha garibi karısına ait evhamları da birdenbire sona ermiştir. Öyle ki, hastayı daima iki kişinin gizlice göz altında bulundurmasını emretmiş olmasına rağmen, bu saatte onun yeni bir yolunu bulup kendini öldürmüş olduğunu haber alsa fazla bir teessür duymayacak gibi bir şey.

— Allah Allah, diye düşünüyor, yoksa ben Mahmure'yi sandığım kadar sevmiyor muyum? Sevmemek mümkün mü? Otuz beş yıl bir yastığa baş koyduk. Fakat bu saatte bana öyle geliyor ki, şimdiye kadar onun ölmesinden ziyade bu çirkin ölümü birdenbire haber alarak korkmaktan korktum.

XXI

ÂBLARLA DOLAPLAR

Halil Hilmi Efendi, Mutasarrıfın yolda olduğunu

Doktor Arif Bey'den öğrendiği zaman ellerini kulaklarına götürerek makam ile:

"Buyurun cenaze namazına", diye bağırmıştı.

İlk korkusu Sarıpınar'dan başka bir yere atılmaktı. Halbuki şimdi, onu öpüp başına koyuyordu.

Tekaütlüğüne kalan altı sene dört ay on küsur günü doldurmak için memleketin en ücra kazasına oynaya oynaya giderdi. Fakat azledileceği ve yıllarca süründürüleceği artık kör kör, parmağım gözünde idi.

Biçare adamın **pîr aşkına başkalarının nârına yandığı** zamanlar için bir tekerlemesi vardı: "Evriliküm, çevriliküm, Gafarih Halil Hilmi'nin başına devriliküm" derdi. Şimdi de Doktor Arif Beye aynı şeyi tekrar ediyor, onun tesellilerine kulak asmıyordu.

— Hasılı, tatlı canını sıkıntıya sokma doktorcuğum. Allah razı olsun; sağ ol, var ol, beni düşünüyorsun. Fakat ben, kara kara yandım. Rezaleti bir gözünün önüne getir. Bütün dünya Sarıpınar yandı biliyor. Fakat Sarıpınar burnu bile kanamamış turp gibi ayakta... İstanbul gazetelerini görüyorsun. Sade bunlar kâfi. Üstelik bana "gazeteleri susturan mürteci" diyorlar. Ortada henüz isim yok amma, belli ki, beni kastediyorlar. Bereket versin ki, darağacı modası tavsadı. Kasabada hacısı, hocası birleşip bütün olup bitenlerin mesuliyetini, döndürüp dolaştırıp benim sırtıma yüklüyorlar. O yardım heyeti de üstüne tüy dikti. Teresler günlerce yediler, içtiler, keyif çattılar. Şimdi de: "Bizi buraya neye çağırdılar?" diye bağırıyorlar:

"Birbirine girdiler dolaplarla âblar
Âblar galip gelince döndüler dolaplar."

Evet, âbiarla dolaplar bu kadar birbirine girince elbet bir kırılıp dökülme olacak ve kabak tabiatıyla Halil Hilmi'nin sahipsiz kafasına patlayacak. Mutasarrıfın

Eşref oğlanı neye gönderdiği malûm. Öteki rezaletleri de duyunca... Herif buraya babasının hayrına mı geliyor? O, çoktan bunu tasarladı, Eşref'e: "Sen evellâ git, lâzım gelen hazırlıkları yap, ben de arkandan gelirim. Herifi sepetleriz!" dedi. Allah bilir ki azlim bile Mutasarrıfın cebindedir. Üstünkörü bir soruşturma yapacak. "Kim bu rezalete sebep?" — Halil Hilmi Efendi tabiî... Haydi arkadaş, bahtın açık olsun... Sen sağ, ben selâmet. Üzülme doktor. Bak, ben, üzülüyor muyum.

Dediği kadar olmamakla beraber, Halil Hilmi Efendi hakikaten pek üzülüyor sayılmazdı. Başına geleceği artık katî olarak anlamıştı. Hatta bir aralık beyhude tezellülü bırakmayı; yıllardan beri durup dinlemez bir sağanağa karşı, altında daima başını eğerek yaşadığı bu kapıdan, gurur ile kollarını sallayarak çıkıp gitmeyi düşünmüştü. Fakat ne çare ki, bugün artık böyle bir hareketin bile tadını duyamayacak kadar bezgin ve yorgundu.

Mutasarrıfın geleceğini öğrendiği zaman ilk işi, Hurşit'e bir hamal çağırtarak Hükümet Konağı'ndaki ufak tefek eşyasını evine taşımak oldu.

Doktora:

"İlin kâşanesinden kendi viran hanemiz yeğdir," diyordu. Neme lâzım... Yarın kovulduktan sonra halkın gözü önünde çıkmaktansa şimdi giderim daha iyi.

Fakat sebep sade bu değildi. Mutasarrıfın kendisini Hükümet Konağında oturuyor görünce kızmasından da korkmuştu. Gerçi Eşref'in yahut başka kara ağızların bunu çoktan yetiştirmiş olduklarına şüphe yoktu. Fakat kendi gözüyle görmesi elbet başka idi.

Mutasarrıfı kasaba dışında karşılama töreninde ve Belediye Reisinin evindeki akşam yemeğinde Halil Hilmi Efendinin de yeri ve sırası vardı. Fakat o, misafirin sağ yanında kendine verilmek istenen sandalyeyi ısrarla

reddetti. Mühür Eşref'te bulunduğu için bugünün Süleymanı da o olmak lâzım gelirdi. Kendisinin şimdilik hiç bir resmî sıfatı yoktu. İki arada tekaüt gibi, yaşına hürmeten efendilerinin sofrasına alınan emektar lala gibi bir şeydi. Sonra, selâmetin daima kenarda olduğunu da unutmamak lâzımdı. Nasıl olsa çarpışacağı, daha doğrusu hücumlarına karşı kendini korumaya mecbur olacağı bir adamın mizaç ve meşrebine evvelâ karşıdan alışmak elbette daha ihtiyatlı olurdu.

O akşam kekeme yardım reisinden Ömer Beye, Muallim Ahmet Mâsum'a ve Eczacı Ohannes'e kadar kasabanın bütün belli başlı çehreleri sofrada idi. Şimdilik her şey sükûn içinde geçiyordu. Halil Hilmi Efendiye göre güvenilmemesi lâzım gelen korkunç bir kasırga öncesi sükûnu. Yarın sabahtan tezi yok, **dolaplar** ile **âblar** tekrar birbirine girince sen seyreyle gümbürtüyü. O zaman bu akıllı uslu insanların şimdi rica ve niyazlarla birbirlerine ikram ettikleri tavuk butları ve hamur tatlılarını nasıl fitil fitil birbirlerinin burunlarından getireceklerini Halil Hilmi Efendi tecrübeleri ile biliyordu.

Mahçupluk ve şaşkınlık Hâmit Beyi **hikmet-i hükümet**'lerle dolu ağır bir Babıâli ricali sükûtuna daldırmıştı. Mutasarrıf, bunun etrafa da sirayet ederek bunaltıcı bir hava meydana getirdiğini farkediyor ve bir şeyler söyleyerek ortalığı bir parça canlandırmak istiyordu. Çocukluğunun büyük kısmını Karagöz oynatmakla geçirmiş bir eski İstanbul paşazadesi olarak bunu becerebilirdi de. Fakat zaten ince olan sesinin, bu kalabalık mecliste büsbütün cılızlaşarak otoriteyi bozmasından korkuyor ve yalnız arasıra gülümsemekle iktifa ediyordu. Mutasarrıfa karşı bir hürmetsizlik sayılmasından korkulduğu için kendi aralarında konuşanlar da yok gibiydi. Yalnız, tuzu kuru olan Ömer Bey, gülerek yanındakilere bir şeyler anlatıyor, fakat başka bir şey

akla gelmemesi için arasıra uzaktakilere de yüksek sesle izahat veriyordu.

Bu sükûtun bir fenalığı, yemeğin sonuna doğru Mühendis Kâzım'ın çenesini açtırmak oldu. Delinin münasebetsiz bir şeyler yumurtlaması pek mümkündü. Hele o sofranın alt başındaki köşede, sindiği delikten kedilerin oyununu seyreden ihtiyar bir fareye benzemiş olan Halil Hilmi Efendiden bahse başlayınca korku büsbütün arttı. Berekt versin ev sahibi ve misafirler birbirleriyle anlaşmışlar gibi, hep bir ağızdan gürültü edip gülmeye başladılar, daha sonra da eski rüştiye muallim-i evveli Hayrullah Efendiye uzun uzadıya horoz, köpek ve çakal taklitleri yaptırarak tehlikeyi büsbütün savuşturdular.

Halil Hilmi Efendi, lodosta deniz tutmasından korkanlar gibi köşesinde kımıldamadan oturduğu halde zihni durmadan işliyor ve faraziyeler yapıyordu. İlk karşılaştıkları zaman Mutasarrıf, neden onu tanımıyor gibi görünmüştü? Halbuki iki sene evvel merkezde görüşmüşlerdi. Bir Mutasarrıf, fiilen vazife başında bulunmasa da, Kaymakamının en dip köşede oturmasını nasıl ve hele neden hoş görebilirdi. Bir kaza geçirdiğini bildiği halde yarım ağızla olsun, hatırını sormamış bulunması mânâlı değil miydi? Gerçi o, yanında oturan Eşref'in de farkında görünmüyordu, fakat bunun mânâsı büsbütün başka idi. Sonra, Mutasarrıfın ikide birde gözlüğünü düzelterek uzun zaman kendisine bakması da iyi alâmet olmamalıydı.

Biçare Halil Hilmi Efendi, Hâmit Bey'in gözlüğünü düzelterek baktığı şeyin kendisi değil, arkasında asılı büyük asma saatin bir türlü yürümek bilmeyen yelkovanı olduğunu ve bu saatte bütün düşüncelerinin zorla ikram edilen yemeklerden mümkün olduğu kadar az yemek ile Valiye çekilecek telgraf arasında gidip gel-

diğini anlamıyor; katı gömleğinin bir cellât lâlesi gibi boynunu sıkan lâstik yakası içinde burada buram buram ter döküyordu.

XXII

MÜDAFAA TEZİ

Halil Hilmi Efendi, bir noktayı çok iyi görmüştür. Ortadaki büyük yolsuzlukların hesabını sormak için kendinden başka kimsenin bulunmaması. Nasıl ki, neticede meseleyi kapatmak ve vurulması lâzım gelecek belin yine kendi beli olacağı tahmini de aynı derecede doğru idi.

Arabada olduğu gibi Reşit Beyin güveylik karyolasındaki ipekler ve sırmalar arasında yeni deliksiz ve rüyasız bir hamal uykusu uyuyan Mutasarrıf; sabahleyin kalktı ve bir çocuk sevinciyle:

— Nikolaki Bey, bu ne iş, dedi yediğim bunca müzahrefat nereye gitti?

Doktor, başını sallayarak cevap verdi:

— Keyfinize bakın Beyefendi, sofada hazırlanan kahvaltıyı da yerseniz daha iyi olur.

Hâmit Bey, Belediye Reisini yanına alarak öğleye kadar kasabayı dolaştı; sonra, ikindiye kadar da belediyede birçok ziyaretler kabul etti.

Akşam yemeği Ömer Beyin evinde yenecekti. Mutasarrıf, evvelâ kabul etmek istememişti. Fakat Nikolaki Beyin Mutasarrıf üzerindeki nüfuzunu anlamış olanlar onu araya koydular.

Doktor, Hâmit Beye:

— Buraların âdetleri tuhaftır Beyefendi, dedi. Ömer Bey Sarıpınar'da ikinci geliyor. Siz, Ömer Beyin yemeğini yemezseniz sonra o Belediye Reisi Reşit Beyin başını yer. Biz bile sancakta acısını çekeriz bunun.

Halil Hilmi Efendi, Mutasarrıfın Ömer Beyin evine gideceğini haber alınca tekrar saçını başını yolmaya başladı:

— Bu sefer hakikaten: ''Buyrun cenaze namazına!..'' Vay sarhoş, edepsiz vay. İşte bu, aklıma gelmezdi. Kasabada topu topu sekiz, on yaralı var. Mutasarrıfa, ben başta olduğum halde hepsinin burada yaralandığını söyleyince ne kalır? Bu âdeta mahallinde bir keşif olacak... İster misin rakı içtiğimizi, kadın oynattığımızı, sonra zelzele olunca hep birden kaçtığımızı, benim yemek tepsisine girerek merdivene fırladığımı herife anlatsınlar, hattâ edepsiz sarhoşun, bir iş yapıyorum diye bu gece Bulgar kızını bile getirmiyeceği ne malûm?

Bununla beraber Mutasarrıf şerefine verilen bu davete gitmemezlik olmazdı. Zaten Halil Hilmi Efendi için tek ümit, sofrada bulunanların, kendisine acıyarak, dillerini kısa tutmaları idi.

Gece, Halil Hilmi Efendinin korktuğu kadar fena geçmedi. Ömer Bey, sofrayı bahçeye kurdurtmuştu. Sonra, bir gece evvelki kalabalık ve hepsinden daha ehemmiyetli olarak Deli Kâzım yoktu. Gerçi Kâzım, şimdi doktor Arif Bey partisinin en ateşli azâsındandı. Fakat Halil Efendiyi de en ziyade ürküten bu ateş değil miydi?

Kaymakam, doktorla baş başa vererek müdafaa tezini hazırlamıştı. Kaymakamın ağır surette yaralandığı ve kendisinin hâlâ şimdi de vazife gayretiyle ayakta bulunduğu tezine çaresiz tekrar dönülüyor ve doktor, bunu tasdik ediyordu. Ortada zelzele tahribatı diye gösterilecek bir şey bulunmamasına göre Kaymakamın o günlerde **ifa-yi vazifeye muktedir olmayacak şekilde hasta** olduğunu iddiadan başka çıkar yol yoktu. Onun birkaç gün sonra kendine gelir gelmez kasabada ehemmiyetli bir hasar bulunmadığını telgrafla bildirmiş ol-

ması da lehine bir delil sayılmak lâzım gelirdi.

Bu noktada Deli Kâzım ile aralarında anlaşmazlık vardı. Mühendis, insanca fazla bir sakatlık olmamakla beraber, zelzelenin kasabayı hayli yıkmış olmasına taraftardı.

— Vücuttaki sakatlığı kim bilir? Doktor. Binadaki sakatlığı kim bilir? Mühendis. O halde, ben, kasabanın birçok binalarında sakatlık olduğunu, fen namına söyledikten sonra başkalarına söz düşer mi? Deveye demişler ki: "Sırtın eğri", "Yahu, zaten nerem doğru?" demiş. Onun gibi bu kasabanın da harab olmayan neresi var? Ama mutlaka zelzele gecesi olmamış da evvel, yahut daha sonra olmuş. Onun gününü, saatini tayin edecek ihtisas erbabının alnını karışlarım. Buranın resmî hükümet mühendisi olduğum için ev, o gece mi viran oldu, başka zaman mı? Bunu bilmek ancak bana düşer. Nükteyi anladınız mı beyler, siz "hayır," deseniz bile ben kuvvetli bir zelzele nazariyesini sonuna kadar müdafaa edeceğim.

XXIII

MUTASARRIFIN NAZİK DAMARLARI!

Ömer Beyin bahçesinde soğuk olan Mutasarrıf, bir parça öksürdüğü ve genzi yandığı için ikinci gün evden çıkmadı ve Halil Hilmi Efendiyi pijamasıyla yatak odasında kabul etti.

İki günlük yorgunluktan sonra bugün bir mola vererek dinlenmek de olur amma, Validen aldığı yeni bir şifre telgraf, buna imkân bırakmıyordu. Ne olacaksa bir ayak evvel olup bitmeliydi. Zaten Kaymakamı çağırıp konuşmaktan başka da yapılacak bir iş kalmıyor gibiydi.

Mutasarrıf, ihtiyaten pencereleri kapalı tuttuğu için oturduğu iskemlede mütemadiyen terleyen Kaymakama acıdı.

— Hiç olmazsa yakanızı çıkarsanız, dedi.

Halil Hilmi Efendiyi de az çok resmiyete aykırı bir kılığa sokmak, kendi pijamasını mazur gösterecekti. Fakat o:

— Huzurunuzda teeddüb ederim, diye reddetti.

— Fakat terliyorsunuz.

Halil Hilmi Efendi, kendini tutamadı, çehresine mazlum bir hüzün veren bir gülümseme ile boynunu bükerek:

— Nasıl olsa terleyeceğim efendimiz, dedi. Biraz fazla, biraz eksik. Farkı yok.

Hâmit Bey nükteyi anlamamazlıktan geldi ve:

— Yok efendim, ne münasebet, diye gülümsedi.

Sonra tekrar ciddîleşerek:

— Kıyafetimi mazur görürsünüz, değil mi Kaymakam Bey, dedi. Biraz rahatsızım da... Afedersiniz. Bu kılıkta misafir kabulü doğru değil ama...

Halil Hilmi Efendi: "Keşke donla gezsen de bana zararın dokunmasa!" diye düşündü ve fazla bir telâşla sordu:

— Geçmiş olsun efendimiz, neyiniz var?

— Galiba biraz soğuk aldım. Dün geceki ziyafet hoştu fakat ne kadar olsa açıkta oturduk.

Halil Hilmi Efendi, ilk temasta bir dalkavukluk fırsatı bulmaktan memnun.

— Allah'a emanet efendimiz, dedi havamız hakikaten biraz acayiptir. Zatıâliniz gibi nazik vücutlar biraz ihtiyatlı olmalı. Sivrisinekle sulara da dikkat buyursanız...

Hâmit Bey, kışın bile cibinliksiz yatmazdı. İçeceği suyu büyük fedakârlıklarla İstanbul'dan getirtirdi. Ni-

tekim buraya da iki binlik Taşdelen'le gelmişti. Fakat biri arabada kırılmıştı. Bilmiyordu ki öteki gidinceye kadar yetecek miydi?

— Taşdelen bendenize "Karakulak"ı hatırlattı. Beykoz'luyum bendeniz...

— Ya!!! Demek siz de İstanbul'lusunuz? Kaç seneden beri görmediniz.

— Tam yirmi üç.

— Ne söylüyorsunuz?

— Evet.

— Nasıl dayandınız?

— Allah ne verir de kul götürmez.

Hâmit Bey, kaba çehresi, iki tarafından ağarmış sakalı ve hafifçe kamburlaşmış omuzları ile eski lalalarından birine benzeyen bu adama karşı zaten bir sıcaklık duyuyordu. Yirmi üç yıldan beri Anadolu'da yaşayan bu hemşehride farkettiği İstanbul ve Karakulak hasreti buna bir de tatlı merhamet duygusu ilâve etti.

Halil Hilmi Efendi, bunu sezerek işi biraz daha ileri götürdü:

— Bendeniz artık Karakulak'ı unuttum. Burada içtiğim çay suyundan farketmez hale geldim. Fakat sizin için ehemmiyetlidir. Buraya iki saat uzaktaki Yörük köyünde İstanbul suları ayarında bir su vardır. Uzakça olduğu için rağbet eden yok. Fakat endişe buyurmayın. Bendeniz yarından itibaren getirtirim. Muhterem misafirimize çay suyu içirecek değiliz ya...

Mutasarrıf, asıl işini unutmuş gibiydi. Halil Hilmi Efendiden sekiz, on yaş ihtiyar olduğu halde, belki de merhum lalaya benzediği için, kendini onun yanında çocuklaşmış görüyor ve öyle konuşuyordu.

Biraz sonra:

— Peki, Kaymakam Bey, dedi. Mademki İstanbul'u bu kadar özlerdiniz, o halde buralarda yaşamaya nasıl razı oluyorsunuz?

Kaymakam, yine göğüs geçirdi ve gözlerini daldırarak okudu:

"Viran olası hanede evlâd-ü ayal var"

Hâmit Bey, mısraı bilmiyordu:

— Aman, ne güzel şey o, dedi. Viran olası hanede... Lütfen tekrar eder misiniz kaydedivereyim şunu. Hakikaten meseledir evlâd-ü ayal. İnsan, her şeye onlar için katlanır, değil mi? Çoluk çocuğunuz var tabiî.

Halil Hilmi Efendi, gözleri parlayarak fırsatı yakaladı:

— Var maalesef efendimiz.

— Niçin maalesef dediniz?

— Bendenizin yaralı bir tarafımdır da ondan, hem dört tane. Kimi eşikte, kimi beşikte. Bir gözlerimi kapasam, yahut başıma başka bir hal gelse, düşünüyorum da...

— Allah esirgesin... Allah esirgesin.

— Yeryüzünde dikili ağacımız yok. Dört çocuk ve hasta, alil bir kadın..

— Hasta mı? Refikanız hasta mı?

— Yirmi küsür yıldan beri.

— Aman, ne söylüyorsunuz? Nesi var?

Mutasarrıfın edebiyat cihetinden yaya olduğunu "Viran olası..." mısraını bilmemesinden alınmış olan Kaymakam, biraz daha şairleşmekte fayda görerek:

— Daha aldığım zaman hazan yaprağı gibi meyyal-i sükût bir kızcağızdı, dedi.

Devam edecekti, fakat kendi karısından bahsetmek

ihtiyacını duyan Mutasarrıf, dinlemeye taraftar görünmedi. Acele acele onun sözünü keserek:

— Hakikaten güç iştir dedi, benim hanım da hasta. Gerçi sizdeki kadar uzun zamandan beri değil, fakat sıhhati bana endişe veriyor.

Halil Hilmi Efendi, kaşlarını kaldırarak telâş etti:

— Pek üzüldüm buna beyefendi. Neleri var hanımefendinin?

Hâmit Bey, tereddüt etti:

— Sinir, merak gibi bir şey.

Kaymakam, işi anladığı için hastalığın üzerinde fazla durmadı:

— Çocuklarınız?

— Çocuklarım mı? Benim çocuğum yok ki... Allah vermedi. Bizim viran olası hanede yalnız ayal var amma, hatun, bir düzine çocuğun yerini tutuyor.

Halil Hilmi Efendi, hayretle yerinden kalkarak:

— Nasıl, çocuklarınız yok mu zatıâlinizin? diye sordu.

— Var mı diye biliyorsunuz siz?

— Hayır, yalnız yetişmiş bir kerimeniz, yahut kerimeleriniz var, diye işittim de...

— Keşke öyle olsaydı, fakat yanlış.

Halil Hilmi Efendi, bir türlü kendine gelemiyordu. Demek Mutasarrıfın kızı yoktu. Böyle olunca Eşref'i kendine damat yapmak hikâyesi baştan başa uydurma idi. Bu hikâye uydurma olunca da Eşref'i, kendi yerine Sarıpınar'a Kaymakam tayin ettirmek... Aman, yarabbi!

O esnada kapı bir, iki kere hafif hafif vurulduktan sonra aralanmış; ev sahibi Reşit Beyin başı içeri uzanmıştı:

— Efendim, rahatsızlığını merak ettim de... Şöyle bir uğrayıvereyim dedim, belki bir emriniz varsa diye...

— Aman efendim, ne zahmet... Cidden mahcup olmaya başladım.

— Vazifemiz efendim, vazifemiz. Muhterem misafirimizi emanetullahsınız.

— Buyursanıza içeriye.

— Rahatsız etmeyeyim.

— Rahatsız olacak bir şey yok, buyrun canım.

Reşit Bey, mutasarrıfın kaymakamla halvet olduğunu bildiği ve sırf bir şeyler öğrenebilmek merakıyla eve uğradığı halde bundan haberi yokmuş gibi görünerek:

— Huzurunuzda beyefendi bulunduğunu bilseydim bu kadar rahatsız etmezdim, dedi.

Belediye Reisi, odanın ortasında durmuştu:

— Müsaade buyurun. Meşgulsünüz. İş arasında olmaz, dedi ve Hâmit Beye hiçbir eksiği ve arzusu olmadığını bir kere daha temin ettirdikten sonra —sürahideki ısınmış olması lâzım gelen suyu hizmetçiye değiştirterek— dışarı çıktı.

XXIV

HAVA DEĞİŞİYOR

Hava başkalaşmıştı. Kaymakamla yârenliği fazla ileri götürdüğünü farkeden Mutasarrıf, kapı kapandıktan sonra çehreyi değiştirdi; parmakları ile düzeltilecek bir yaka arayıp bulamayınca pijamanın düğmesini ilikleyerek değişik bir sesle:

— Gelelim meselemize Kaymakam Bey, dedi.

Biraz evvelki havadisin neşesiyle hâlâ gülümsemeye devam eden Halil Hilmi Efendi de derhal kendisini toparlamış, imtihana giren bir çocuk gibi bacaklarını yan

yana getirerek ellerini dizlerine koymuştu:

— Ne diyeyim bilmem ki, mutasarrıf beyefendi, dedi ve sustu.

İkisinin de söyleyecek bir şeyleri yoksa birbirine veda edip ayrılmaları lâzım gelirdi ki, bu olamazdı.

Hâmit Bey, gözlerini tavana kaldırıp düşündükten sonra:

— Herhalde işler iyi gitmemiş Kaymakam Bey, dedi. Birbirini takip eden yanlış haberler yüzünden hepimiz telâşa düştük, yardım heyetleri gönderdik. İstanbul gazeteleri, bu havadisleri telleyip pulladılar. Sarıpınar'da taş taş üstünde kalmamış gibi bir yanlış zan hâsıl oldu memlekette. Hâsılı bir bardak suda bir fırtına ki, demeyin gitsin. Herhalde işler iyi gitmemiş. Bunu siz de tasdik edersiniz elbette, değil mi Kaymakam Bey?

Bu gibi hallerde bir kelimenin, rastgele ağızdan çıkan bir "evet" veya "hayır"ın insanın başına ne işler açabileceğini tecrübeleriyle bilen Halil Hilmi Efendi yutkundu, yüzü ve elleriyle ancak "talih kader" manâsını ifade edebilecek müptem bir işaret yaptı.

— Gerçi siz yaralı idiniz, vazife başında değildiniz amma...

— Orası öyle Mutasarrıf beyefendi. Hükümet doktorunun ifadesine göre âdeta bir ölüm tehlikesi atlatmışım. Huda bilir; günlerce kendimden haberim olmadı.

— Halbuki telgrafınızda hiçbir şeyiniz bulunmadığını söylüyorsunuz.

— O da bir dereceye kadar kendinden haberi olmamak değil midir beyefendi? Vazife aşkı bırakmadı, yaralı halimde belki bir hizmette bulunurum diye düşündüm.

Konuşma, fazla bir şey ifade etmeyen bir şekilde sual ve cevaplarla bir müddet devam etti.

Halil Hilmi Efendi, işi az çok sigortaya almıştı. İcraatın iyi taraflarını kabulleniyor, ötekileri —doktor raporu ile sabit— hastalığına yüklüyordu.

Bu konuşmayı mutlaka bir neticeye bağlamaya mecburiyet gösteren Mutasarrıf sıkılmaya başlamıştı. Kaymakamı sözlerinden yakalamak kabil değildi. Fakat o, Halil Hilmi Efendiyi yakalamazsa, sağı solu olmayan İttihatçı vali, kendisini yakalayacaktı. Çünkü işin nihayetinde bu kadar rezalet için mutlaka bir mesul, bir kefaret keçisi lâzımdı.

Mutasarrıf için, işin asıl güç tarafı, yakasına yapışmaya mecbur bulunduğu adama karşı duymağa başladığı muhabbetti. Evet, dört sene sonunda Anadolu'da anlaşıp koklaşabildiği tek bir adam bulmuştu. Ne yazık ki, onun da ipini eliyle çekmeye mecburdu. Fakat elden ne gelir? Vazife vazifedir.

Hâmit Bey, ona suallerinden birçoğunu sorduktan sonra dayanılmaz bir nezaket ve tatlılıkla:

— Doğru mu değil mi beyefendi? diyordu.

Halil Hilmi Efendi: "Doğru, haklısınız!" diye tasdik etse Mutasarrıf için mesele yoktu. Yüreği şüphesiz yine yanacak, fakat Kaymakam, suçu kendi ağzı ile ikrar etmiş olduğu için duyacağı azap yüzde elli eksilecekti.

Halil Hilmi Efendinin kızması, küstah bir tavırla: "Hayır, haksızsınız!" gibi bir şey söylemesi de aşağı yukarı aynı neticeyi hâsıl edecekti. Çünkü o zaman kendisi de kızıp köpürecek ve mesele daha kolaylıkla halledilmiş bulunacaktı.

Fakat Kaymakam, garip bir sevk-i tabii ile karşısındakinin bu halini sezmiş gibi suçu üstüne almaya bir türlü yanaşmıyor, merhum lalaya benzeyen kaba yüzünde göz yaşlarından daha hüzün verici terlerle Mutasarrıf beyin vicdanına, insanlığa müracaat ediyordu.

Bu sıkıntı ve bu pencereleri kapalı odanın boğucu

sıcağı Mutasarrıfı da kan tere batırmıştı. Bu yüzden zatürrieye tutulabileceği fikri onda evvelâ korku, sonra da buna sebep olan Halil Hilmi Efendi'ye karşı bir hiddet uyandırdı. Tam zamanında gelen; kendisini suçluya karşı tarafsız bir hâkim vaziyetine sokan ve bu nazik dakikada muhtaç bulunduğu enerjiyi veren bir hiddet dalgası.

— Pekâlâ beyefendi, bunların hepsi iyi, hepsi âlâ, fakat şunlara ne buyurursunuz rica ederim.

Halil Hilmi Efendi kendisine uzatılan üç kâğıdı görmek için gözlüğünü taktı. Bunlar, gündelik işlere ait üç evraktı: Aylık bordrosu tasdiki ve buna benzer şeyler.

Kaymakam, bu kâğıtlarda buyurulacak bir şey göremeyerek hayretle gözlerini açıyordu:

— İmza tarihleri 27 Temmuz, yani zelzele gecesinin sabahı, yani zatıâlinizin yaralı bulunduğunuz gün... Mademki ahval-i sıhhiyeniz bunları tetkik ve imza etmenize müsaittir, neden öyle ise dört kelimelik bir telgrafla bana vaziyeti bildirmediniz? Mademki size gönderdiğimiz parayı sarfedecek yeriniz yokmuş, neden öyle ise komisyonlar yapıp ortalığı velveleye vereceğiniz yerde iki satırlık bir telgrafla keyfiyeti bana bildirmediniz.

Mutasarrıfın "mademki" ve "neden öyle ise..." diye başlayan sualleri büyük bir süratle noktasız, virgülsüz akmakta idi.

Halil Hilmi Efendi, evvelâ bunların birine cevap vermeye hazırlanırken bir başkasının başladığını görerek bunalıyordu. Fakat sonradan bütün ümidini kaybetti ve durduğu yerde taş gibi donup kaldı.

Korkunç olan; sualler değildi. Onların hepsinin cevabı bulunabilirdi. Korkunç olan sesi ve ona karşı hiçbir kimsenin yapabileceği hiçbir şey yoktu.

Hâmit Beyin sesi gittikçe inceliyor: "Neden öyle

ise!'' diye bağırdıkça hallaç tokmağı ile vurulan yay kirişi gibi dızlıyordu. Göz kapakları gerilerek uzamıştı. Bunların bir kibrit çöpü kadar daralmış aralıklarında iki şaşkın ışık, iki cıva damlası akıcılığı ile oradan oraya kayıyor, sivrilerek yukarı kalkmış göz kuyruklarından akacak gibi oluyordu.

Halil Hilmi Efendi, ayın bazı muayyen günlerinde bazı sinirli kadınlarda gördüğü bu bakışlara ve bu sese karşı zaten bir çare tasavvur edilemeyeceğini biliyordu. Fakat Mutasarrıf, bununla da kalmayarak, daha ilerilere gitmeye başladı. Yahut daha gerilere.

— Hem o geceki toplantıya da aklım ermiyor benim beyefendi. Toplantıya değil, saçlı, sakallı bir büyük memurun böyle bir toplantıya riyaset etmesine... Bütün pislik zaten oradan başlıyor. Bir kere başta Kaymakam olmak üzere yaralıların hepsi orada yaralanmış. Aralarında zatıâliniz bulunmasaymışsanız, fakat aralarında hiç değilse kaymakamımız bulunmayacakmış. Bize hali haber verecek aklı başında bir memurumuz ayakta kalacakmış. Böyle olunca da söz ayağa düşmeyecek ve bu rezalet olmayacakmış. Verilen yanlış haberlere aldanarak ben de vilâyeti telâşa düşürdüm; boşu boşuna paralar, yardım heyetleri gönderdim. Sizin yüzünüzden ben de müşkül vaziyete düşüyorum.

Halil Hilmi Efendi, derin derin içini çekti. Zaten bütün bu gürültünün sebebi o değil miydi? Ümitsizlik içinde bir an:

— Üzülmeyin beyefendi... Suç benimdir, diyerek bu işkenceye son vermeyi düşündü. Fakat bu sevk-i tabiî haline gelmiş memur ihtiyatı buna mâni oldu:

— Üzülmeyin beyefendi, Allah'a emanet... Size nasıl dil uzatılabilir? Merak buyurmayın. Bendenizin azlim her şeyi yoluna koyar. Bakın üzüldünüz. Zaten rahatsızsınız. Emrederseniz size Taşdeleninizden tak-

dim edeyim. Acaba bu şişe olmasın.

Halil Hilmi Efendi, karyolanın ayak ucundaki bir hasırlı binliğe doğru yürümüştü. Kasten topallıyordu.

Mutasarrıf sert bir sesle:

— Yerinize buyurunuz Kaymakam Bey, dedi. O sizin vazifeniz değil. Hem bu kadar terle su içemeyeceğimizi bilmeniz lâzım gelir.

Ses sertti. Fakat süratle normale doğru gidiyordu.

Halil Hilmi Efendi, olduğu yerde durdu:

— Af buyurun... Düşünemedim. Hakikaten terlisiniz. Gömlek değişmeniz iyi olacak. Cesaretimizi affediniz ama, hatta bir havlu ile bir parça vücudunuzu kurulasanız. Aramızdaki resmî münasebet ne olursa olsun, bir insanlık, bir hemşehrilik münasebetimiz var ki... Emrederseniz ben dışarı çıkayım. Sofada beklerim, ne vakit işinizi bitirirseniz...

Halil Hilmi Efendi, amirinin cevabını beklemeden, yine aynı aksak yürüyüşle dışarı çıktı kapıyı yavaşça kapadı.

Hakikaten lalasına ne kadar benziyordu bu adam yarabbi! Hâmit Bey, gittikçe karışan bavulundan güçlükle bir gömlek bulup çıkardı. Allah selâmet versin Nâlân Kalfa, gömlek sayısınca da don koymuştu. Gömlekler, bu kargaşalığın içinde kolay bulunamayacak kadar azaldıkları halde ötekiler hemen oldukları gibi duruyorlar ve nereye el atsa don çıkıyordu.

Terli olduğu zaman yeni gömlek giymeden vücudunu bir türlü havlu ile kurulamak ne güzel bir fikirdi. Fakat ne kendisi ne Nâlân Kalfa, bunu akıl edememişlerdi. Vardı bir şeyler bu biçare adamcağızda ama!...

Mutasarrıf, Halil Hilmi Efendiyi tekrar çağırdığı zaman kriz sonlarına mahsus bir vücut düşkünlüğü içinde idi. Yalnız öfkesi sönmekle kalmamış, içini garip bir pişmanlık hüznü ve anlaşma ihtiyacı da kaplamıştı.

Her şeyi yoluna koymuş görünen bu celâllenme sahnesinden sonra Kaymakama yumuşak yüz göstermenin doğru olmadığını gayet iyi anladığı halde kendini tutamadı. Halil Hilmi Efendinin gönlünü alacak birkaç söz söylemeye kalktı ve elinde olmadan ölçüyü kaçırdı. Nerede ise iki ihtiyar ağlaşarak birbirlerinin boynuna sarılacaklardı.

Hâmit Bey, Halil Hilmi Efendiyi uğurlarken titreyen eliyle onun mahzun kaba çehresini okşamak ihtiyacından kendini alamadı. Kaymakam bu muamele değişmesinden şımararak yalvarmaya kalksaydı kendisi yeniden yüzünü ekşiterek vazife ile ahbaplığın başka başka şeyler olduğunu söyleyecekti. Fakat o, bunu yapmayınca dayanamadı; bazı ümit sözleri söyledi. Hakikaten samimî bir pişmanlığı ve merhameti gösteren ümit sözleri.

Halil Hilmi Efendi, daha az tecrübeli bir adam olaydı bunlara inanabilirdi. Fakat deminki buhran gibi bunun da akar bir su üzerindeki sükûn veya dalga gibi, geçici bir şey olduğunu bildiği ve hele doğuştan yırtıcı olmayan bu zayıf adamı kendi üzerine saldırtan sebebi çok iyi takdir ettiği için köşe başını döndükten sonra acı acı:

— Çare yok... Yakacak beni kerata, diye söylendi.

XXV

"VİRAN OLASI HANEDE..."

Halil Hilmi Efendi için mazul hayatı şimdiden başlamıştı. Artık, pek seyrek evinden çıkıyor arkasında kısalmış bir patiska entari, ayaklarında şıpşıp terlikler akşama kadar odadan odaya dolaşıyor arasıra taraçaya çıkarak hasta karısının yaptığı gibi, kızgın çinkolar üzerine arka üstü yatıyordu.

Artık Hurşit'ten başka kapısını çalan yok gibiydi. Bir de arasıra Doktor Arif Bey uğruyordu.

Mutasarrıf ötekiyle, berikiyle konuşurken gevezelik etmişti. Bunlar çabucak kasabaya yayılıyor, ancak Kaymakamın azliyle bu işlerin temizleneceğinden kimsenin şüphesi kalmıyordu.

Halil Hilmi Efendiden az çok zarar görmüş, yahut umduğu faydayı görememiş kimseler ayaklanıyor; böyle bir vazgeçtisi olmamakla beraber, sadece bu adamın çehresinden, kıyafetinden hoşlanmayanlar ve herhangi bir makam sahibine karşı bir çekememezlik duygusu ile doğmuş olanlar onlara katılıyor; dedikodu gittikçe büyüyordu.

İki sene evvel evi değerinden az bedelle istimlâk edilmiş adam, tarladan karpuz çalarken yakalanıp işinden çıkarılmış kır bekçisi, üç çocuğu ile kendisini boşayan memur kocasını azlettirmemiş kadın ve daha birçokları Halil Hilmi Efendi'den davacı idiler. Bütün eski defterler açılmıştı. Hakikaten Halil Hilmi Efendiye ait kusurlarla beraber Kaymakamla hiçbir ilişki olmayan, yahut herhangi bir kaymakamın kudretini aşan birtakım işler ona yükleniyor ve bunlar günü gününe Mutasarrıfa gidiyordu.

Hâmit Bey, Valinin istediği gibi, günde birkaç şifre telgraf ile neticeleri saati saatine vilâyete bildirmişti. Fakat artık yapılacak iş kalmadığı halde, ne kendisinin, ne de yardım heyetinin sancağa dönmelerine henüz izin yoktu.

Valinin: ''Daha birkaç gün Sarıpınar'da kalınması muvafık olacaktır,'' tarzındaki renksiz cevapları Hâmit Beyi fena halde kuşkulandırmakta idi. Aksi gibi etrafında dertleşecek kimse de yoktu. Nâlân Kalfa iki günlük yolda idi. Kendine herkesten yakın hissettiği halde Halil Hilmi Efendi fena bir talih ve tesadüf eseri olarak, bu-

radaki tek hısmı idi. Onun için çaresiz, doktor Nikolaki'ye açılıyor, vücudu gibi ruhunun da en utanılacak taraflarını ona göstermekten çekinmiyordu:

— Ne dersin doktor? Sen artık pek yakınımsın. Bu vali olacak herif bir oyun oynayacak mı dersin? Allah aşkına düşündüğünü söyle. Yani beni bir zaman daha burada alıkoymaktan ne maksadı olabilir? Gerçi evhamlı değilim, ama bazı başka emirleri de bana manâlı görünüyor. Yani herif âdeta beni haşlıyor gibi bir şey... Mahrem ama, sana da okuyayım. Namusuna tevdi ediyorum. Bilirim ağzı sıkı adamsın.

Bir an evvel merkeze, daha doğrusu evine dönememek de onun için bir mesele idi. Gerçi burada gördüğü itibar ve rahatı o, evinde hiçbir zaman bulamayacaktı. Hasta karısının hiç yokken heyecanlanarak başına savurabileceği bir hokka veya bardağa karşı daima tetikte bulunmak, ev halkının çığlıkları ile uyanmak ve hastayı —gözleri ve dili fırlamış bir halde— bir çiviye asılı görmek korkusu ile uyumaya mecbur olmak güç işti. Fakat buna mukabil orada bütün bir hayatın vazgeçilmeyen alışkanlıkları vardı. Nâlân kalfanın Mekke fincanıyla getirdiği sabah kahvesinden onun üç günde bir kendi eliyle hazırladığı ihtikana kadar, hatta kimbilir belki o günün birinde olmaz bir yerine rastlayarak ölümüne sebep olacak bardak, çanak bombardımanı korkusuna kadar.

Sonra, herhangi bir yerde hapsedilmiş gibi istediği zaman oradan çıkamayacağını bilmek de Hâmit Bey gibi sinirli insan için bunaltıcı bir şeydi. Gerçi merkezdeki yatağında da saçıyla sakalıyla —ilk defa yatı mektebine giden çocuk gibi— birçok geceler ağladığını hatırlıyordu. Fakat geçen dört sene kendisini buna az çok alıştırmıştı.

Sarıpınar'da artık yapacak işi kalmamış olan fakat

öteye, beriye çağrılarak yiyecek ikramına uğramak korkusu ile bunu saklamakta fayda gören Hâmit Bey, odasına kapanıyor ve boyuna Halil Hilmi Efendi için gelen şikâyetleri okuyordu. Bunların en çocukça ve hatta edepsizce olanları bile Mutasarrıfı memnun etmekteydi. Ne de olsa şikâyet şikâyetti. Her yeni kâğıt, lalasına benzeyen munis ve mazlum yüzlü Halil Hilmi Efendi için duyduğu üzüntüyü bir parça daha gideriyordu:

— Bak, bak, bak, bak... Hakikaten sakalının telleri sayısınca seyyibatı ve idraksizliği olan bir herif... Hak etmiş efendim, hak etmiş... Hattâ fazlasını bile. Böyle adamı korumak vazifeyi suistimal demektir.

Vakaları bir kere de şikâyet edilenin ağzından dinlemek usulden olduğu için Mutasarrıf arasıra Kaymakamı odasına çağırtıyordu.

Halil Hilmi Efendi her defasında hiddetleniyor, patiska entarisini çıkarıp elbiselerini giyerken yüksek sesle esip savuruyordu:

— Biliyorum be herif, yiyeceksin başımı... Ye de kurtul... Benimle artık ne alıp vereceğin kalıyor? Ölmüş eşeğin kurttan korkusu olur mu? Vallahi, billâhi bu sefer artık patlayacağım.

Sokakta topallayarak yürürken de aynı monolog devam ediyor ve çehresindeki çatkınlığı görenler yanına yaklaşmaya cesaret edemeyerek köşelerden sapıyorlardı. Fakat Mutasarrıfla yüz yüze gelince!

Bu konuşmalar Hâmit Beyde vazifenin emrettiği ciddiyetten ayrılmamak ve Halil Hilmi Efendiye soğuk muamele etmek azminde idi. Fakat o da Kaymakamı karşısında gördüğü zaman birdenbire değişiyordu:

— Galiba şeytan tüyü var herifte, Allah belâsını versin!

Kaymakam, Mutasarrıfın gösterdiği sandalyeye

—Onun ısrarına rağmen— ancak sol kalçasıyla ilişiyor ve o vaziyette kalıyordu. Fakat gerek topallayış, gerek bu oturuş artık siyasi değildi. Halil Hilmi Efendinin sol kalçasında, kaba etinde —herhalde sıkıntıdan olacak— bir kocaman kan çıbanı çıkmıştı. Doktor Arif Bey, biraz daha olmasını bekleyerek, bu çıbanı yarmaya bir türlü yanaşmıyordu.

— Rahat otursanıza beyefendi. Sıkılmayın rica ederim.

— Estağfurullah efendimiz. Arz-ı minnet ederim efendimiz. Fakat rahatsızım, oturamıyorum.

— Vah, vah... Sizi yine rahatsız ettik. Fakat zarurî efendim, sizi maalesef yine bir parça üzeceğim.

Cümle hemen hemen Muallim Ahmet Mâsum'un cümlesi idi. Halil Hilmi Efendi onu her işitişinde çıldıracak gibi oluyor, İstanbul bekçilerinin yangını haber veren sesiyle avazı çıktığı kadar: "Üzülmem ulaaan!" diye bağırmamak için kendini zor zaptediyordu.

— Efendim, pek ehemmiyetli değil amma... Öteden beri bazı başıboş keçiler açık bulundukları kapılardan ötekinin, berikinin bahçesine girerek zararlar yapıyorlarmış. Birçok defa zatıâlinize şikayet edildiği halde...

Yahut: —Yolsuz makûlesi birkaç delikanlının akşam üstleri kız rüştiyesi önünde dolaşarak kızlara ve genç muallimlere sarkıntılık ettiği defaatla makamınıza haber verilmiş olmasına rağmen, vesaire... Vesaire...

Kaymakamın inzibat altına alamadığı keçilerden ne zaman şikâyet edilmiştir? Akşamları kız rüştiyesi önünde dolaşmalarına mani olamadığı yolsuz makûlesi delikanlılar kimlerdir? O, bunları asla bilmiyor, fakat müdafaanın nafileliğini çok iyi anladığı için yorgun bir "evet" ile hepsini toptan kabul ediyordu. Kimsesiz bir ihtiyar adam gücünün zaten nasıl olsa çekemeyeceği bir

yüke üç beş keçi ile bir iki serseri eklenmesinden ne çıkardı?

Fakat bazen de kendini tutamayarak bu "evet"e birkaç kelime ilâve ediyordu:

— Kabul etmeyip de ne yapacağım beyefendi hazretleri. İler tutar yerim kaldı mı ki benim?

Ağır söz, yenilip yutulmaz söz! Şiddetli bir tekdir ile karşılanması vacip olan söz! Fakat tekdir demek değil de kafasına sopa ile vursan mukabelesi nihayet, birkaç ter damlasıyla karışık, zararsız bir sitemden ibaret kalacağı artık anlaşılmış bir âciz adama karşı değer mi? Bugün, yarın nasıl olsa canı yanacak bir biçarenin boş yere kalbini kırmak niçin?

Evet, ağır söz, yenilip yutulmaz söz... Fakat resmî hayatta, ağızla da olsa itiraf değil midir? Halil Hilmi Efendi her şeyi üstüne alıyor, mutasarrıfın yüreğindeki baskıyı hafifletiyor. Keşke biraz bağırsa... Fakat ne yazık ki, bu adam en ağır hareketinde bile —mahzun bakışları, korkak ve edepli tavırları ile— lalalık kemiklerine işlemiş bir ihtiyar konak lalası... Kırk sene sonra hâlâ yüzünü gördüğü, sesini işittiği ve hasretini çektiği kendi lalası...

Kendisine bir parça açılmak kabil olsa, bu adamın, Doktor Nikolaki Efendiden çok daha yumuşatıcı sözler bularak vehimlerini yumuşatacağına şüphe var mı? Bu gurbette Nâlân kalfasından bile ayrı düşmüş altmışlık İstanbul çocuğu bunu yapabilse, bütün gün yabancı bir hava ve güneş içinde uçtuktan sonra başını nihayet duvarın kovuğuna sokan bir kuş kadar sükûn duyacak. Fakat ne çare ki, yapamaz. Hatta bir parça havadan, sudan konuşmak bile tehlikelidir. Çünkü bu konuşmanın kendilerini nereye sürükleyeceğini evvelden kestirmeye imkân yok.

Hâmit Bey, boğazında hafif bir tıkantı ile Kayma-

kamı uğurladıktan sonra derin derin düşünüyor, çok sevdiği yeni mısraı içi yanarak okuyor:

"Viran olası hanede evlâd ü ayal var"

Ve sokakta başı önüne düşmüş, gözleri dalgın bir başka ihtiyar, bunun garip bir yangısı gibi, tekrar ediyor:

"Viran olası hanede..."

XXVI

ORTALIK KARIŞIYOR

Birinci Umumî Harb yaklaşıyor Sarıpınar zelzelesi hâlâ hızını kaybetmemekle beraber, bazı günler gazetelerin ikinci, üçüncü sayfalarına düşerek yerine "Ufk-ı siyasî kararıyor!" "Almanya İmparatoru bir tehdit nutku söyledi", "Rusya'da umumî seferberlik sayfaları" şeklinde korkunç başlıklar veriliyordu.

"Sancak-ı şerif"in hangi tarafa karşı dalgalanacağı henüz pek iyi bilinmediğinden İstanbul'da büyük bir siyasi faaliyet başlamıştı. Sefarethanelere ve büyük otellere her gün karadan ve denizden alay alay misafirler ve seyyahlar geliyor. Tarabya'da danslı ziyafetler veriliyor, Babıâli koridorlarında ve gazete idarehanelerinde spor elbiseli, kalın gözlüklü ve kunduralı birtakım adamlar dolaşıyordu.

Bir sabah **Nida-yı Hak**'ın baş sayfasında İstanbul'daki bazı zengin Cava ve Sumatra Müslümanlarının "Sarıpınar'daki felâketzede kardeşlerin tevhin-i ıstırabı için" büyücek bir iane verdiklerine dair bir haber çıkmıştı. Ertesi gün Alman ve Avusturya sefirleri Dolmabahçe Sarayı'na ve Babıâli'ye giderek Almanya İmparatoru İkinci Wilhelm ile Avusturya İmparatoru ve Macaristan Kralı Fransuva Jozef'in "Sarıpınar ahali-i

İslâmiyesinin uğradığı ağır felâketten duydukları samimi arz ve Tanrının memalik-i Osmaniye'yi bundan sonra bu gibi felâketlerden koruması temennisinde bulunduklarını beyana'' memur olduklarını söylediler. Sefirler, harap evlerin ve hele çökmüş cami ve minarelerin tamirine yardım için para da getiriyorlardı. Haftalardan beri nutuklar, makaleler, dualar ve davullarla bütün memlekette toplanabilmiş ianenin yekûnunu bir, iki defa geçmiş olmasına göre, göz kamaştırıcı bir para. Fakat bir Sancak-ı şerif, başta iki küçük boğazı ile bir memleket ve bir ordu satın almak hevesiyle sürülen bir pey olmasına göre, hiçin hiçi...

Bunu, çok geçmeden, Londra ve Paris'in gözyaşları ve paraları takip etti.

Avrupa ile beraber gülmeyi ve ağlamayı âdet etmiş münevverler de yeni bir heyecanla bir hamle daha yapınca iane paraları gazete sütunlarına sığmamağa, oluklarından taşan bir bereket yağmuru halini almaya başladı.

*

Dahiliye Nazırı, Müsteşara:

— Yahu, ne yapacağız, dedi. Nasıl çıkacağız bu işin içinden?

— Vallahi nasıl irade buyurursanız öyle olacak. Vali zelzele haberinin maalesef mübalâğalı olduğunu...

— Maalesef mi?

— Maalesef verilen yanlış haberlere raci... Kasabanın sapasağlam yerinde durmasına sevinmekten başka ne yapılabilir?

— Peki, haberler yanlışmış da kendisi neden doğrusunu vermemiş?

— O da kabahati Mutasarrıfa yıkıyor. Daha doğrusu, üstü örtülü olarak bize çatıyor. Kelimeleri aynen

hatırlayamayacağım, emrederseniz bulup takdir edeyim. Fakat meali şu: Mutasarrıf mızmız, hastalıklı bir kalem efendisidir. Burnunun dibindeki bir kazada, pek de bir inceliği olmayan böyle bir işin altından kalkacağını zannetmek benim için hata mı olmuştur. Birkaç defa kaldırılmasını istediğim halde, cevap bile verilmedi. Kelimeler bunlar değil tabiî...

Dahiliye Nazırı gülümsedi.

— Olsa da ziyanı yok. Daha odun gibilerini de kullanır o...

— Hulâsa, Vali kabahati Mutasarrıfa yıkıyor, aynı zamanda da böyle cansız ve teşebbüssüz bir Babıâli efendisini başına musallat ettiğimiz için bize...

— Onun aklı ermez öyle şeylere... Matbuata bir şey söylemedik değil mi?

— Dört gün evvel bir tebliğ hazırladım. "Dursun" dediniz.

— Fena mı etmemiş? Hulâsası: "Fol yok, yumurta yok" olan bizim tebliğ İmparatorların padişahı ve hükümeti taziye haberleriyle bir günde çıkacak, dünyaya karşı muazzam bir rezalet olacaktı. Allah sakladı bizi... Sen, şimdi valiye bir yeni şifre yazarsın. Derhal Sarıpınar'a gider. Geç bile kaldı şimdiye kadar... Buradaki yeni vaziyeti biliyor. Oradaki de malûm... Ortalama bir hal yolu bulup bu işi oluruna bağlar... Canım, bunca iş arasında bu teferruatı da ben mi düşüneceğim? Hadi, dediğimi yap. Yazdığını mutlaka göreyim. Mamaafih ben çıkacağım, arkamdan telefon edersin. Şayet evde bulamazsan?.. Eh, bulamayıverirsin... Ben görmesem de olur. Bunlar küçük işler.

Dahiliye Nazırı bürosunun gözünden kâğıtlar ve sigara kutuları alırken birdenbire durdu:

— Dur yahu... Asıl mühim meseleyi unuttuk. İane paraları yığılıp kalıyor...

— Ben de onu arzedecektim.

— Nereden arzedecektin? Sen de unuttun. Bunlar dehşetli bir yekûn tutuyor. Başka para değil ki, kullanacak yer bulamayınca fasıl değiştirelim... Hakikaten bu bir mesele.

— Evet, meseledir...

— Mesele amma, hepsini bir günde halledecek değiliz ya... Vali, Sarıpınar, gidedursun... Ya biz bir şey düşünürüz, ya o... Hadi kapandı şimdilik celse...

XXVII

VALİ GELİYOR

Valinin telgrafı geldiği zaman kasaba iki günden beri yeni bir dedikodu içinde çalkalanıyordu.

Meşrutiyet kıraathanesindeki rivayete göre, mesele şu idi: Ömer Beyle bağdaşan Kaymakam vekili Eşref, ikide birde onun çiftliğine giderek gece yarısına kadar kalıyor ve bazen de orada sabahladığı oluyordu. Cuma akşamı üç beş ahbap arasında yine bir saz âlemi yapılmış, birtakım uygunsuz kadınlar getirtilerek oynatılmış ve sonunda bir kıskançlık kavgası çıkaran cemaat, birbirine girmiş ve tabancalar atılmıştı.

Çarşı kahvelerindeki rivayet, bundan epeyce farklı idi. Kavga Ömer Beyin misafirleri arasında değil, bu misafirle çiftlikte oynatılan kadınları zorla alıp götürmek isteyen deveciler arasında olmuştu.

Biraz geç olmakla beraber daima havadisin en doğrusunu alan Ohannes eczanesine göre ise, meselenin şekli büsbütün değişiyordu: Uygunsuz kadınlar rivayeti de masaldı, bu kadınları almak isteyen deveciler ve atılan silâhlar da. O gece, mecliste tek kadın vardı: Kızanlıklı Naciye. Yardım heyetinden genç bir doktorla Eşref, Naciye'yi birbirinden kıskanarak birbirlerini tokatla-

mışlar. Bulgar kızını onlardan kıskanan Ömer Bey de, misafir falan demeyerek sabaha karşı her ikisini kapı dışarı etmişti.

Ömer Beyin çiftliği sapa bir yerde bulunduğundan birkaç el silâh atmak değil, iki ordu muharebe etse kimsenin işiteceği yoktu.

Asıl ehemmiyetli olan ikinci rivayete gelince: Kaymakam vekili bunu en kuvvetli bir delil ile yakalamak için Ömer Beyi bir koluna, doktoru ötekine alarak günde birkaç nöbet çarşıda dolaştığı halde kimseye fikrini değiştirtemiyordu. Zaten kasabada adını doğru basmaza çıkarmak için Ömer Beyle ahbap olmak kâfi idi.

Mutasarrıfın kızı hikâyesinin uydurma olduğunu öğrendikten sonra Halil Hilmi Efendinin Ohannes'e olan itimadı sıfıra inmişti. Bununla beraber, belki hoşuna gittiği için, o, en ziyade üçüncü rivayete inanıyor, kendi hayalinden de buna bir parça bir şeyler katarak "Leh Yahudisi suratlı sarartma oğlanın, iri boy doktordan temiz bir dayak yediğini ve hükümet namusunu bir paralık ettiğini" tasavvur ediyordu. Nihayet kendisi gibi bir emir kulu olan Eşref'ten, şahsına karşı hiçbir fenalık ve hürmetsizlik görmediği halde, saklayamadığı bir sevinçle ellerini ovuşturuyor ve doktor Arif Beye: "Ne dersin doktor! İster misin biz halef selef el ele vererek bir ağızdan "Ey gaziler..." şarkısını çağıra çağıra memleketten çıkalım!" diyordu.

Valinin yolda olduğu haberi, bu dedikoduyu birdenbire ikinci plana atmış, daha doğrusu plan dışı etmişti. Herkes, şimdi zelzele dram komedisinin, onun gelmesiyle başlayacak olan perdesini seyre hazırlanıyordu.

Kasabada en ziyade telâş edenlerden biri Belediye

Reisi Reşit Beydi. Adamcağız bir çıkmaza saplanmıştı. Valiyi evine misafir etmek onun için bir aile, namus meselesiydi. Halbuki kendi evinin tavanları yaldızlar ve avizelerle süslü baş odasında sepetlenmesine imkân olmayan başka bir misafir, Mutasarrıf Hâmid Bey vardı. İster misiniz, yukarı sokakta güzel bir evi olan Nalcızade, hatta Ömer Bey, bir açıkgözlük ederek Valiyi elinden kapsın!

Reşit Bey burnundaki et benini tekrar kanatıp iltihaplandırarak, dolambaçlı bir yoldan, meseleyi Mutasarrıfa açmaya mecbur oldu:

— Fakirhanemin şerefi şimdi iki muhterem misafirle dübârâ olacak. Vali beyi başka yere göndermek nezaketsizlik olur değil mi? O halde kendilerini de karşıki odaya misafir ederiz. Biraz küçükçedir amma rahattır. Ayıp olmaz değil mi? Zatıâliniz daha iyi takdir buyurursunuz.

Valinin adını işitince zaten kaçacak delik arayan Hâmit Bey, buradan çıkıp gitmek lüzumundan başka hiçbir şeyi takdir buyuracak halde değildi.

— Aman birader, zatıâliniz bana izin verin, dedi. Ben sıkıntılı bir adamım. Teklifli, tekellüflü insanlarla bir evde kalamam. Ben gideyim. Neresi olsa müsavi. Otel de olur, bizim yardım heyeti reisinin yattığı evde bir oda da olur. Elverir ki, Nikolaki Efendi ile beraber bulunayım. Hemen bir çaresine bakalım.

Mutasarrıfın artık zincirle bağlansa burada durmayacağına kanaat getiren Belediye Reisi riyakâr bir üzüntü ile okumaya başladı:

— Olmaz Beyefendi, olmaz. Ben hani sanki Vali Beyle bir evde bulunmaktan daha memnun olursunuz diye söyledim. Vali Beyi başka yere misafir ederim efendim.

Reşit Bey bunları söylerken göz ucu ile de Muta-

sarrıfı kontrol ediyor, onun telâş ve dehşetinin arttığının gördükçe kendisi de ısrarını artırmakta bir tehlike görmüyordu.

Belediye Reisi bu yer değiştirme hâdisesini Mutasarrıfın kendi aklına gelmiş bir şey, onun valiye karşı cemilesi gibi izah ederek dışarıya karşı da vaziyeti idare etti.

Mutasarrıf iki saat içinde bavulları, Taşdelen damacanası ve ilâç şişeleriyle beraber bir otel değil, fakat Nalcızade'nin yukarı sokaktaki evine geçiyordu. Kaymağı alınmış bir şerefin arttığını ikinci elden bir dosta devretmekte Reşit Bey için zaten korkulacak bir şey kalmamıştı.

Yalnız Vali daha şehir dışında kendini karşılamaya gelenler arasında Ömer Beyi görünce ötekileri birdenbire bırakarak ona doğru yürüdü.

— Vay Ömer Bey... Şükür görüştüğümüze. Senin hâlâ ihtiyarlamaya niyetin yok mu? dedi. Ve bir pehlivan elense eder gibi avucu ile onun kırışık ensesinin, tıraşlı başını sarsıp şapırdatmaya başladı.

— Sayende demir gibiyim beyefendi.

— Yine atıyor musun?

— Atmam olur mu? Atın ölümü arpadan olsun.

— Aferin sana Ömer Bey... Hay Ömer Bey, hay!..

Vali, birkaç adım yürüdü, başkalarıyla üç beş kelime konuştuktan sonra tekrar arkasına dönerek Ömer Beyi aradı:

— Bana bak... Kaçayım deme Ömer Bey... Sana misafir geliyorum.

XXVIII

SARIPINAR'A GİDİŞ

Vali, halkın "öperken ısırır" dediği cinsten, ortası

olmayan bir adamdı. Ya son derece kalender ve uysal, yahut barut gibi sertti.

Her gün münasebette bulunduğu insanlar esasen "ne verseler ona şahir, ne kılsalar ona şad" nev'inden ufak adamlar oldukları için bir keman veya piyano virtiozu süratiyle bir salisede bu gamların en aşağısından en yukarısına fırlar ve karşısındakini, oynarken burnuna fiske yemiş kedi yavrusuna çevirirdi.

Vali, Mutasarrıf Hâmit Beye:

— Nasılsınız beyefendi, dedi. Rahatsız olmadınız ya... Maamafih iyi görüyorum zatıâlinizi, maşallah... Arasıra sefer vaziyeti yarar insana...

Sonra onun hem derin minnet ve şükranını, hem de Sarıpınar havasını iyi bulduğunu anlatan dolambaçlı bir cümlesini yarıda keserek:

— Zahmet etmişsiniz buraya kadar, dedi. Zatıâliniz tekrar arabanıza binin yorulmayın... Biz arkadaşlarla bir parça yürürüz, değil mi?

Hâmit Bey'in yüzü sarardı uzadı ve sesi hafifçe incelmeye ve dızlamaya başladı:

— Müsaade buyurursanız bendeniz de yürürüm beyefendi hazretleri.

Fakat Mutasarrıf tozdan ağarmaya başlayan rugan iskarpinleriyle valinin her adımında onlardan en aşağı iki misli fazla yol yapan arşın arşın bacaklarına yetişemiyor, gittikçe gerileyerek kalabalığın en arkasında, bastonuna dayanarak, topallayarak Halil Hilmi Efendi safına yaklaşıyordu.

Bir de bu olursa kepazeliğin dik âlâsı idi. Mutasarrıf hiç olmazsa yolun kenarına çekilerek, kendini hendeklerdeki ot ve çiçekleri tetkike dalmış göstermeye çalışırken Halil Hilmi Efendi de, umulmaz bir incelikle adımlarını daha ağırlaştırıyor, sürüsünü kaybetmiş bir çoban yalnızlığı ile yolun ortasında duruyordu.

Belediye Reisi Reşit Bey, Valinin bir aralık kendisine "gözüm kardeşim" diye iltifat etmesinden ve yumruğu ile sırtını okşamasından ümitlenerek bir hamle yaptı ve kendisi için evinde yapılan hazırlıktan bahsetti: Ömer Bey daha sonra da taltif edilebilir. Muhterem Valinin hiç olmazsa bir gece kendisine misafir olması yalnız şahsı için değil, Belediye Reisi sıfatıyla âcizane temsil ettiği kasaba için de cihan değer bir şeref olacaktı.

Fakat Valinin gözü, sokağın kenarındaki çukurlardan birine ilişmişti. Arkada, önde, karşıda bu çukurlardan birçoğu sıralandığı halde, nedense yalnız ona ehemmiyet vererek birdenbire çehre değiştirdi:

— Sen onu bırak da şuna bak... Yahu, bu ne? Karanlıkta biri bacağını kırarsa mesuliyeti kime ait? Emrinde tek adamı olmasa insan, bunu kendi yapar. Sermayesi üç beş kürek toprak... Ayıp, ayıp... Davetten evvel bunu düşünmeli. Asıl davet bu... Ayıp, çok ayıp...

Birdenbire baskına uğrayan Belediye Reisi, çehresindeki memnun ifadeyi süratle değiştirmediği için tebessümü âdeta dudaklarıyla burnuna yapışıp kalıyor, adamcağızı, hakarete karşı sırıtan bir yüzsüz vaziyetine düşürüyordu.

Biraz ilerde bir meydan kahvesi halkı, kalabalığı görünce hep birden ayağa kalkmış ve valiyi selâmlamak için kaldırımın kenarına dizilmişti.

Vali, babacan bir tavırla:

— Merhaba hemşehriler, dedi, ne haldesiniz? Size "geçmiş olsun" demeye geldim.

Ahaliden bazıları:

— Hoş geldiniz Allah ömürler versin, diyorlar ve hayretle birbirlerine bakıyorlardı.

Valinin bu "geçmiş olsun" ile zelzeleyi kastettiğini neden sonra anladılar.

— Sarıpınar'ın uğradığı zelzele felâketi yalnız

kendi vatandaşlarınızı değil, ecnebileri de müteessir etmiştir. Neyse maşallah görüyorum ki, hepiniz sıhhattesiniz, demir gibisiniz. Yalnız, şu kahvede tembel tembel tavla atacağınıza biraz fazla çalışarak şu şirin kasabanızı bir şeye benzetseniz. Hatırınız kalmasın amma, hani şu hayvanlarınızı bağladığınız ahır, sokaklarınızdan daha temizdir. Aşağıda yol kenarında çukurlar gördüm. Gece evlerinize giderken nasıl bacaklarınızı kırmadığınıza hayret ederim. Mucize buna derler. Her biriniz tavla atacak yerde birer kürek toprak atıverseniz bitti, gitti. Ne sakala minnet, ne bıyığa, ne belediye reisine!.. Darılmadınız ya bana. Doğru söze darılmak ayıptır. Ayıpların en büyüğüdür. Ben açık konuşurum. Hadi bakalım, hoşça kalın, yine görüşürüz...

Alayı hâlâ aiargadan takip eden Mutasarrıf Hâmit Bey, çok büyük bir sıkıntı içinde idi.

Vali, kendisini fena karşılamıştı. Beyhude yorulmamasını, arabaya binerek dönmesini tavsiyesi alaydı, istiskaldi. Halk arasında koca bir Mutasarrıfın kredisini sıfıra indirmişti. Adam diye kendini karşılamaya çıkmış bir büyük memuru arkada bırakıp yürüyüvermesi yenilir, yutulur şey miydi? Fakat ne çare ki, yenilecek, yutulacaktı.

Maamafih, kendisi de bu hakareti karşılıksız bırakmamıştı. Öyle ya valinin yanında, yahut iki adım gerisinde gitmeyerek, böyle bir akşam gezintisine çıkmış gibi, iki üç yüz adım arkadan sallana sallana yürümesi az şey miydi? Elbette değildi. Ancak adam olana!

Kasabanın merkezine doğru yaklaşılıp sokaklar kalabalıklaştıkça Hâmit Beyin sinirliliği artıyordu. Sarıpınar'a geldi geleli ancak bir, iki kere araba ile sokağa çıktığı ve muayyen beş, on kişiden başka kimse ile görüşmediği için şahsını tanıyan yok gibiydi. Olsa da insan azmanı boyu ile kalabalığın önünde yürüyen Va-

liyi gördükten sonra onun biraz geriden kendi kendine yürümesine manâ verecek kimse çıkmazdı. Fakat Hâmit Bey, herkesin de kendine baktığı ve bıyık altından güldüğünü zannediyordu. Bir iki kere öfke ile kendi kendine:

— Tahammül edilmez buna, dedi, bu teres iyi bir dersi haketti. İlk önüme çıkan sokağa sapıp yerime gitmeliyim. Hakarete hakaretle mukabele edilir. Benim de izzet-i nefsim var.

Hâmit Bey, hakikaten dediğini yapıyor, fakat meçhul sokakta beş, on adım gittikten sonra Vali'nin arkasına dönerek: "Nerde Mutasarrıf Bey? Gitmiş öyle mi? Ya!.. Pekâlâ!" dediğini görür gibi olarak dehşet içinde kalıyor ve arkasından kovalanıyormuş gibi âdeta koşarak caddeye dönüyordu.

Hâmit Bey, bu tahmininde isabet etmişti. Bir eski çeşmenin üstündeki beyitleri okuyamayan ve etrafındakilerin de okuyamadığını gören Vali:

— Nerede Mutasarrıf Bey, dedi. Bu bilmecenin olsa olsa o altından kalkar...

Hâmit Bey'in kalabalığın takımı ile kendisine döndüğünü ve Vali'nin el salladığını görerek adımlarını sıklaştırmış olmasına rağmen birkaç kişi ona karşıcı gitti.

Vali: —Mutasarrıf Beyefendi dedi, kitabet ve inşa cihetinden hepimizin alaylı olduğumuz meydana çıktı. Aramızda mektepli bir siz varsınız çıkaramadık şu beyti de...

Hâmit Bey'in kanı, çehresinin her tarafına kâfi gelmediği için ancak burnunun ucu ile elmacık kemiklerinin bir parçasını kızarttı:

— Estağfurullah efendim. Teveccühünüzün min-

nettanıyım efendim. Emir buyurursunuz efendim...

Hâmit Bey'in kitabet ve inşası hakikaten kuvvetliydi. Eski yazı çeşitlerini okumak ve hatta yazmakta da oldukça melekesi vardı. Fakat Arapça kelimeleri yanlış telâffuz etmek korkusu onda âdeta bir hastalık haline gelmiş olduğundan kimsenin yanında yüksek sesle bir şey okuyamazdı. Kitabeye bir göz gezdirip içinden çıkamayacağını anladıktan sonra gözlerini kırpıştırarak:

— Efendim af buyurun, uzaktan harfleri seçemeyeceğim, dedi.

Vali içini çekerek güldü:

— Gözleri seçen okuyamaz, okuyabileceğin gözleri seçmez. Demek ki, Allah alın yazılarımız gibi şu yazının da okunmamasını murat buyurmuş. Takdir-i ilâhiye karşı tedbir para eder mi? Ne yapalım, yürüyelim bari...

Fakat bu esnada Deli Kâzım, kalabalığı yararak öne çıktı:

— Müsaade buyurursanız bendeniz de bir tecrübe yapayım Vali Beyefendi dedi. Yüzün kara çıkmaz inşallah.

Ve kitabeyi başından sonuna kadar su gibi okudu.

Vali, Deli Kâzım'ı kolundan tutarak:

— Bakın hele, dedi aferin sana mühendis.

Deli Kâzım'ı, Valiyi karşılamaya götürmek için epeyce zorlamışlardı.

— Yapamam yahu, kanımda yok dalkavukluk, diyordu.

O vakte kadar o da kafilenin ağzından yürümüş ve "Aman, yapma!" dendikçe inadına yükselen bir sesle öyle şeyler söylemişti ki, Muallim Ahmet Mâsum'u bile yanından kaçmaya mecbur etmişti.

Fakat arasıra coşkun yumruklarla sırtını okşayarak, kolunu sallayıp sarsan Vali ile on beş, yirmi adım yürüyüp ayrıldıktan sonra lisanını değiştirdi:

— Sapına kadar adam doğrusu; can feda böylesine demeğe başladı.

Halil Hilmi Efendi, Ömer Bey'in evine kadar kafileyi sessiz, sedasız takip etmişti. Orada artık vazifesinin nihayet bulduğunu zannederek ayrılacağı zaman Vali:

— Nereye Kaymakam, dedi, sen kal burada, konuşacaklarım var.

Böyle bir şerefi beklemeyen Ömer Bey acele bazı hazırlıklar için eve girmiş; Vali, Belediye Reisi Reşit Bey ve daha birkaç kişi ile bahçede oturmuştu.

— Yanaş şöyle bakalım Kaymakam. Al şu sandalyeyi... Rahat otursana. Bu ne hal Kaymakam. Sen değneği kırılmış Hacivata dönmüşsün. Ne fena çarpmış bu zelzele seni böyle. Hâlâ iyi olmadın mı?

Halil Hilmi Efendi, arasıra nefes almak için durarak, "resmi doktor raporu ile de sabit olduğu üzere" büyük bir rahatsızlık geçirdiğini, fakat bu şimdiki arızanın, bu sabah doktor tarafından delinmiş bir kan çıbanından ileri geldiğini, sandalyeye yarım oturmasının sebebinin de bu olduğunu anlattı.

— İstersen şu hasırın üstüne uzan, daha rahat edersin.

Halil Hilmi Efendi kızarıp bozararak, bu vaziyette oturmaya müsaade istedi.

— Nasıl istersen Kaymakam. Keyfine karışacak değilim. Anlat bakalım şimdi, nasıl görüyorsun şu halleri?..

Halil Hilmi Efendi, nereden başlayacağını bilemeyerek sıkılıyordu.

Vali korkunç bir sadelikle:

— Eh, söylemek istemiyorsan ben sana bir kelime

ile hulâsa edeyim kardeşciğim, dedi. Berbat değil mi? Başka bir kelime aklına geliyorsa söyle? "Hay babana rahmet" diye kabul edeyim. Nasıl, anlaştık mı? Haydi, şimdi başka şeylerden konuşalım.

XXIX

VALİ DEHŞET SAÇIYOR!

Vali, bir kelime ile hulâsa ettiği vaziyeti bir, nihayet iki günde düzeltip merkeze döneceğini umuyordu. Evet, vaziyet hakikaten dediği gibiydi. Kaymakam berbat etmiş, Mutasarrıf tüy dikmişti. Zaten hâlâ neden kullandıklarına bir türlü akıl erdiremediği böyle Hacivat çelebi kılıklı, eski devir döküntülerinden başka ne beklenebilirdi. Fakat onun kendisi için halledilemeyecek mesele yoktu. Meseleden korkarsan mesele büyür ve seni yerdi. İdare adamı için yapılacak şey, bilâkis düşünmeden meselenin üstüne yürümekti. Kötü mü gidiyor bir iş? Başındaki adamı kulağından yakalayıp atar ve geçersin. Yine mi kötü gitmekte devam ediyor, bunu bir kere, bir kere daha tekrar edersin. Ta ki artık kötü gitmeyinceye kadar. Hele bazılarının, bazılarının değil, hemen bütün idare adamlarının yaptığı gibi her meselede kılı kırk yarmaya kalkar, her işi kendi elimle yapayım diye düşünürsen kıyamete kadar beklemek lâzım gelirdi. Her mafevk kendi madununa karşı böyle hareket edebilseydi zaten dünyada mesele mi kalırdı? Ne çare ki, meşrutiyet inkılâbını yapanlar Babıâli'nin yumuşak koltuklarında gevşemişlerdi. En sade hakikati anlamıyorlardı. Galiba anlamak için de, Sakallı Mehmet Paşa gibi, halka kendilerini astırmayı bekleyeceklerdi.

Gerçi kendisi de Kaymakamın nenin nesi olduğunu şimdiye kadar öğrenememişti. Fakat Mutasarrıfın Ebcet gibi ne ölüye ne diriye hayrı olmayan kokmaz, bulaşmaz

bir Babıâli efendisi olduğunu söyleye söyleye dilinde tüy bitmişti. Ancak kulak asan kim?

Vali, *Sarıpınar* rezaletinde evvelce Babıâli'ye yazdığı tezkereleri teyit edecek bir delili ve misal bulduğuna âdeta seviniyor raporu hakkında henüz bir şey düşünmediği halde satırlar arasına sıkıştıracağı iğneleri şimdiden hazırlıyordu. Ama vilâyetin en büyük âmiri olarak bu idaresizlikten kendine de bir pay ayıracaklarmış. Ne çıkar?

Vali, ertesi sabah arkasında yine büyücek bir kalabalıkla kasabanın çarşısını ve birkaç mahallesini dolaştı: "Merhaba arkadaş. Nasılsın bakalım?" diye dükkânlara dalıyor esnaftan utanıp sıkılanlara: "Ne oluyoruz yahu? Vali adam yemez ya!.. Ben senin hizmetine bakmaya, dertlerine çare aramaya memur bir adamım. Kahveni içmeye vaktim yok. Ver bakalım bir sigara. Bir tane de kendin yak da dertleşelim. Ha şöyle, şimdi söyle bakalım. Çekinme, konuş!" gibi sözlerle gönlünü alıyordu. Fakat hemen hemen aynı zamanda bir tavanda sarkan bir sinek kâğıdına, bir kavanozun üstündeki tozlara, daha olmazsa dükkâncının sakal veya tırnaklarının uzunluğuna gözü ilişerek bağırıp çağırmaya başlıyordu.

Vali bu teftişinde nedense kancayı en ziyade Halil Hilmi Efendi'ye takmıştı. Her yeni davaya Kaymakam da dükkâncı ile beraber sokularak sorguya çekiliyordu:

— Bu ne Kaymakam? Sinek kâğıdı mı? Hadi canım... Buna sinek salkımı derler. Kâğıdını nereden gördün. Yahu Kaymakam, her sineğin yarım milyon mikrop demek olduğunu bu cahil herif bilmiyor ama, sen de mi bilmiyorsun? Ne olurdu arasıra şuraları şöyle bir dolaşıverseydin!.. Biraz yorulurdun ama ölmezdin her halde...

Bununla beraber Mutasarrıf, Halil Hilmi Bey ve

Belediye Reisi de arasıra bu tenkitlerden pay almıyor değillerdi. Fakat Vali'nin onlara ve hele Hâmit Bey'e söylediği şeyler daha tatlı ve ölçülü idi:

— Kasabada işlerin bu derece Allah'a kaldığını tasavvur etseydi Mutasarrıf Bey mutlaka büyük bir rahatsızlığı göze alarak, buralara kadar zahmet ederlerdi. Fakat nereden akla gelir?

Çarşının temizliği bahsinde kendisinin de akla gelmesinden korkarak kalabalığı biraz uzaktan takip eden Doktor Arif Bey, bir aralık Halil Hilmi Efendi'ye yaklaştı, endişeli bir çehre ile:

— Renginizi bozukça görüyorum Kaymakam Bey, dedi.

Kaymakam inanılmaz bir sükûnetle gülümsedi:

— Ölmüş eşeğin kurttan korkusu olmaz doktor. Benim için milyonda bir ümit kalmadı.

Doktor da aynı fikirde olduğu için nafile bir teselliyi lüzümsuz buldu ve sadece ölecek hastalarına söylemek âdetinde olduğu bir cümleyi tekrar etti:

— Allah'a emanet Kaymakam Bey, Allah'a emanet.

Hükümet Konağı gezilirken, Vali hükmünü hemen hemen açıkça tebliğ etti:

— Bu mezbele içinde senelerce nasıl oturdun Kaymakam?.. Cin çarpmasından korkmadın mı? Fakat çarpar azizim çarpar. Mezbelede oturmaktan korkmayanı vakti, saati gelince, cin mutlaka çarpar!..

O zaman Halil Hilmi Efendi:

— Onda şüphe yok vali beyefendi hazretleri dedi. Bir kanlı kelle atılmadan bu meselenin kapanmayacağını ben de anladım. Siz sağ olun!

Vali, hayretle Kaymakamın yüzüne baktı. Halil Hilmi Efendinin hayreti onunkinden aşağı değildi. Kendi sesini işitmemiş olsaydı bu sözün kendi ağzından

çıktığına kendi de inanmayacaktı. Yıkık tavanının ötesinden berisinden gökyüzü görünen sofada yalnızdılar. Böyle olmasaydı Valinin mukabelesi muhakkak başka türlü olacaktı. Fakat yalnız ve şahitsiz olarak bu göz göze bakış!

*

Heyet, öğleye doğru belediyeye gelmiş, reisin masası etrafında bir halka teşkil etmişti. Makam koltuğuna oturan Valinin Mutasarrıfı sağına Kaymakamı soluna almasından ve geride kalmış bazı belli başlı adamları daha yakınındaki sandalyelere çağırarak buralara oturmuş olanları otomatik olarak, daha aşağılara sürmesinden bir divan kurulduğu anlaşılıyordu. Bunun farkında olmayarak, kapıdan kahve mi, yoksa buzlu limonata mı muvafık olacağını soran Belediye Reisine:

— Bırak onu da otur şuraya dedi. Konuşacağız.

Kısa, fakat ağır bir sükût...

— Bu ne iş arkadaşlar?. Kasabanızda zelzele aradık; öyle bir şeye rastlayamadım. Pislik, sinek, sıtma hepsi yolunda... Fakat zelzeleden eser görmedim ben kendi hesabıma... Elimizde dünya kadar para birikti, daha da geleceğinden başka... Halbuki, halbuki...

Gözleri, usulca yerinden kalkarak kapıda biriyle konuşan Belediye Reisine takılmıştı. Birdenbire öfkelendi ve gürledi:

— Reis bey bu ne iş?.. Burada konuşanın kim olduğunu farketmiyor musunuz?

Reşit Bey, kekeleyerek:

— Af buyurun, dedi bir müstacel telgraf... Zat-ı devletlerinize...

Elindeki kırmızı telgrafı, mazeretinin büyüklüğünü

anlatmak ister gibi, havaya kaldırıyordu.

— Canım, biraz bekleyemez miydi? Maamafih ver...

Vali telgrafı açtı, okudu, tekrar okudu. Sonra pencereden sokağa bakmaya başladı. Kaşını gözünü oynatıyor, çehresine söylemeğe mecbur olduğu sözlere uygun bir ifade vermeye çalışıyordu.

Nihayet ellerini masaya dayayarak ağır ağır ayağa kalktı:

— Muhterem arkadaşlar... Telgraf Mabeyn-i Hümayûndan... Sarıpınar zelzelesi teessür-i şahaneyi mucip olmuş. Hareketzedegânın tehvin-i ıstırabına medar olmak üzere ihsanı şahane irade buyurmuşlar... Ayrıca selâm ve taziyet-i şahanelerinin tebliğine beni memur buyuruyorlar. Ayağa kalkın. Telgrafı okuyorum.

Telgrafın merasimle okunmasından sonra kimse artık yerine oturmamıştı. Vali, Belediye Reisi ile Kaymakama:

— Halkı iki saat sonra belediye önüne çağıracağız, dedi. Namaz saatidir. Camilere adam gönderirsiniz, dairelere haber verirsiniz mahallelerde tellâl çağırtırsınız. Yani büyük bir kalabalık isterim... Şimdilik bu kadar...

XXX

ÇEVİRME HAREKETİ

O gece yatsıdan sonra Halil Hilmi Efendinin evine bir belediye çavuşu geldi:

— Vali Bey şimdi zatıâlinizi belediyede bekliyor.

Artık gemi azıya almış olan Kaymakam, bağırarak cevap verdi:

— Vali Bey değil, Allah çağırsa kımıldayacak

halde değilim. Doktor pansumanımı değiştiriyor.

Doktor Arif Bey:

— Dur birader, dedi. Allah çağırsa ehemmiyeti yok... O, lâkırdı anlar. Fakat deli herifi azdırırsak ne yaparız?..

— Ne yaparsak yaparız; ben artık ondan fazla delirdim, gitmeyeceğim.

— Gitmeyeceğim olur mu? Dur bakalım, anlayalım.

Belediye çavuşunda epeyce havadis vardı. Vali, İstanbul'dan yeni bir şifre telgraf almış, deliye dönmüştü. Belediyede büyük bir toplantı yapılacaktı. Belediye çavuşları ve bekçiler birçok kimseleri evlerinden getirmek içir emir almışlardı.

Doktor Arif Bey:

— Böyle olunca ben de varımdır, dedi, hadi birader, pansumanı dönüşte yaparız.

Telgrafın kendine ait olduğunu zanneden Halil Hilmi Efendi, sokakta söyleniyordu:

— Zulüm değil mi bu be birader? Anlaşıldı, kovacaksınız... Asacak haliniz yok ya beni... Ne diye kuyruğumda koca fitil ile beni gece vakti sokaklarda süründürüyorsunuz?

Doktor:

— Çocuk olma birader, dedi. Allah esirgesin. Öyle bir şey olsa eve iki satırlık bir tahrirat gönderirler, olur gider. Baksana kasaba birbirine girmiş. Gece yarısı belediyede toplantı ne demek? Fevkalâde bir şeyler var mutlaka..

Doktorun hakkı vardı. Belediye önündeki aydınlık ve kalabalık bu gece kasabada hakikaten fevkalâde bir şeyler geçtiğine delâlet ediyordu. Toplantıya çağrılanlardan bir kısmı, Mal Müdürü, Evkaf Müdürü, Mühendis Kâzım vesaire salonda grup grup konuşuyorlardı.

Doktorla Kaymakam bu gruplardan birine yaklaşırken, bir Belediye Kâtibi Halil Hilmi Efendiye yaklaştı ve Vali Beyin kendisini Kalem Odasında beklediğini haber verdi...

Vali, bu odada Mutasarrıf Hâmit Bey ve Eşref'le halvet halinde idi. Halil Hilmi Efendi'yi görünce:

— Gel bakalım, dedi, gel de başımıza açtığın işleri gör. Gece âlemi, sarhoşluk neyineydi senin?

Gariptir ki, tavrı ve sesi bu vahim sözlerin gerektirdiği kadar sert değildi. Hatta bir parça da alaycı idi.

Yanındaki iskemleye eliyle vurarak:

— Gel, otur şuraya da anlatayım, dedi. Sigaran var mı? Ne gezer desene... Tabiî Mutasarrıf Beyde de öyle. Sen ver bakalım Eşref. Çıkar şu paketi, sıkılma... Sende belki esrar, morfin bile vardır. Yak kendin de bir tane. Yak, emrediyorum. Derdimize yanacağız bu gece. Sıkıntıdan tütün tiryakisi olacağım bu meselede ben...

Vali, Eşref'in yaktığı sigarayı birkaç kere çekiştirdikten sonra Halil Hilmi Efendi'nin dizine vurdu:

— Bugün bir garip lâf ettin sen. Neydi tâbirin bakayım? Bir kanlı kelle ister bu iş... Dedin, öyle değil mi? Dirayetini tebrik ederim. Gayet iyi kavramışsın işin inceliğini. Yalnız bir kaymakam kellesi yetmeyecek bu işe... Mutasarrıf beyle benim kellelerimiz de gidecek gibi görüyorum. Ne dersiniz Hâmit Bey? Hak söze darılmak yok. Senin anlayacağın, iş kaymakamın mesuliyetini aşacak derecede dallanıp budaklandı Kaymakam... Bugün halka selâm-ı şahaneyi tebliğ ettik. Akşama başka bir haber. Sarıpınar'a İstanbul'dan bir heyet geliyor Kaymakam... Başında bir şehzade var. Şehzade Şemsettin Efendi Hazretleri. İçinde Alman ve İngiliz gazetecilerine kadar kimler yok!.. Sarıpınar faciasını,

harabeleri, yaralıları göstereceğiz onlara... Yani, insanın dili varmıyor ama bir tek çaresi var bu muazzam rezaletin...

Bu gece, yahut da yarın gece bir zelzelenin Sarıpınar'ı hakikaten yıkması... Başta zatıâliniz, ortada burnunun diibinde bir kazada ne olup bittiğinden bîhaber Mutasarrıf Bey, arkada bu iki büyük memuruna körükörüne emniyet eden ben... Görüyorsunuz ki, bir kelle ile bu muazzam rezaleti bertaraf etmek mümkün değil. Anlat bakalım Kaymakam, ne yapmalıyız dersin? Cevap yok, değil mi? Bakalım bir kere de kasabanın âyan ve muteberanı ile konuşalım şu işi... Biraz da onların uykusu kaçsın bu gece... Baş mesuller biziz, ama bu halkın elbirliğiyle yendiğini de inkâr etmemek lâzım.

Vali, Şehzade Şemsettin Efendi Hazretlerinin reisliği altında yola çıkmış olan heyetin nihayet üç gün sonra Sarıpınar'da bulunacağını salondaki kalabalığa müjdeledi ve şöyle devam etti:

— Yalnız, bir mesele var. Buraya geldikten sonra Sarıpınar'ın uğradığı felâkete ait haberlerin İstanbul'a, yanlış demeyeyim de, **biraz mübalâğa** ile aksettirildiğini gördüm ve ahalinin, zannedildiği kadar zarar görmemiş olmasına tabiî çok sevindim. Fakat buna mukabil beni epeyce düşündüren bir cihet de vardır ki, bilhassa bunun için sizleri böyle gece vakti rahatsız ettim. Bizim ilk heyecan ile verdiğimiz **biraz mübalâğalı** haber İstanbul gazetelerinde birkaç misli büyüdü. Onlar da mazurdur. Bir memleket parçasının velev ki pek büyük olmayan bir felâketine karşı kim duygusuz kalabilir? Derken mesele memleket hudutları içinde kalmayarak Avrupa'ya da yayıldı ve en uzak memleketlerde insanî akisler uyandırdı. Tan, Taymis gibi gazetelerin bizim için yazdıkları yazıların tercümelerini siz de elbette gazetelerde okumuşsunuzdur. Nihayet, Sarıpınar için bü-

yük para yardımları oldu. Yani demek istiyorum ki, Sarıpınar'ın esasen pek derin olmayan yarası, aradan geçen zaman içinde büsbütün iltiyam bularak âdeta görünmez bir hale gelmiştir. Korkunç bir harabe göreceğiz zanneden heyet, kendini mesut ve şirin bir kasaba içinde bulunca şüphesiz ki, sevinecektir. Fakat dilimin ucuna gelen, kelimeyi ne saklayayım, bizi bir parça sahtekâr vaziyetinde görmemesi mümkün müdür? Kendi aramızda neyse ne, fakat ilk defa bir kasabamıza ziyarete gelen Avrupalı gazetecilerin gazetelerine çekecekleri telgrafları düşünerek şimdiden terliyorum. Nihayet şunu da düşünmek lâzım ki, zat-ı şahanenin lûtfen ve mürüvveten teselli buyurdukları bir felâket **gayrivaki bir felâket** olmamak zaruretindedir. Bilmem anlatabiliyor muyum? Kasabanın ileri gelenlerisiniz. Binaenaleyh heyete karşı nasıl bir hatt-ı hareket ihtiyar edeceğimizi burada başbaşa düşünmeli ve kararlaştırmalıyız fikrindeyim. Şimdi sizleri dinliyorum.

Salonda derin ve korkunç bir sükût. Nihayet, en arkadan bir ses, oturacak yer bulamadığı için kapıya yaslanarak ayakta duran Mühendis Deli Kâzım'ın sesi yükseldi:

— Müsaade buyurursanız düşündüklerimi arzedeyim Vali Beyefendi Hazretleri...

— Buyurun.

Deli Kâzım, salonu dolduran sandalyeler arasından yavaş yavaş ön sıraya doğru yürüyerek ve elleriyle işaretler yaparak söylemeye başladı:

— Çok doğru olarak işaret buyurduğunuz gibi, memleket hudutlarını aşarak madenî dünyaya akseden ve Sarıpınar halkını selâm-ı şahane ile taltif kılan bir felâket gayrivaki olamaz. Hatta kanaat-i âcizanemce mübalâğalı dahi olamaz. Sarıpınar'ın yarısı, hatta dörtte üçü haraptır. Çatılar yıkılmamışsa da çatlamış, çarpıl-

mıştır. En gözde binaları alalım. Hükümet Konağı'nın hali malûm. Mekteplerde yüzlerce masumun hayatı her an tehlike içindedir. Kendini sigorta ettirmeden ve eşi, dostu ile helâllaşmadan birçok dairelere, adliye ve şer'iye mahkemelerine vesaireye ayak atmak caiz değildir. Böyle bir kasabaya zelzele de denmezse nereye denebilir? Sarıpınar için büyük para yardımları olduğundan bahis buyurdunuz. Felâketimizin büyüklüğüne göre bu ianeler dişimizin kovuğuna bile gitmez. Ben devlet mühendisiyim. Emredin, yarından tezi yok size hayat tehlikesinden dolayı derhal boşaltılması lâzım gelen yüzlerce binanın listesini, raporunu vereyim. Ve Allah'a karşı da, fenne karşı da yüzümün kara çıkmayacağından emin olarak altına kalıbımı basayım.

Sarıpınar'lıların bir kısmı bu sözleri Deli Kâzım'ın yeni ve yersiz ve zevksizliği sanarak sıkılıyorlar, homurdanıyorlardı. Fakat Vali, onun dilinin altındakini anlamıştır. Masanın önüne kadar eğilmiş olan Deli Kâzım'ın elini tutarak:

— Yetişir mühendis bey, dedi. Kalıp basmaları falan bir tarafa bırakırsak sözünün bazı doğru tarafları yok değil. Kal da seninle şu meseleyi bir kere başbaşa konuşalım.

XXXI

YA DEVLET BAŞA, YA KUZGUN LEŞE

Ertesi sabah valinin reisliğinde yeni bir komite kurulmuştu. Birçok büyük memurdan başka, kasabanın belli başlı eşrafını, avukatlarını, parlak gençlerini toplayan bir komite. Vazifeleri, Şehzade Şemsettin Efendi ile beraber gelecek heyeti ağırlamak ve zelzeleden zarar gören bina ve insanları göstermekti.

Heyet, kasabada kaldığı müddetçe komite azâların-

dan başka hiçbir kimsenin misafirlere yaklaşmalarına asla meydan verilmeyecekti.

İngiliz gazetecilerle konuşmaya, vaktiyle bir, iki sene Tarsus Kolejinde okumuş olan Eczacı Ohannes memur edilmişti. Fransız gazeteciler için Çopur Resmî'ye telgraf çekilmişti.

Belediyede sık sık yaptığı toplantılarda komite azâsına bir rejisör gibi vazifelerini prova ettiren Vali, Kâzım'la yalnız kaldığı zaman heyecanla ellerini oğuşturarak:

— Ne yapalım, diyordu. Sarıpınar'ın şeref ve menfaatı bunu icabettiriyor. Bakalım, netice ne olacak? Ya devlet, başa, ya kuzgun leşe...

İşin büyük yükü Deli Kâzım'ın üzerindeydi. Vali'nin itimadı onu bir garip diktatör haline getirmişti. Görünecek yerlerdeki bazı binaları derhal yıkılması lüzumuna dair raporlar veriyor ve formalitelerin tamamlanmasını beklemeden, peşinde taşıdığı kazmalı, kürekli birçok adamlarla icraata geçiyordu.

Fakir mahallelerdeki bazı bahçeli evlere karşı da başka bir politika kullandı. Bunlar için yalnız sakat ve oturulmaz raporu veriyor, içindekileri bir kısım eşyaları ve kab kaçaklarıyla beraber bahçeye, çadır ve çardak altına çıkarıyordu.

Muallim Ahmet Mâsum, kendi gibi birkaç muallimle mahalleleri dolaşarak şehzadenin zelzele sebebiyle sokakta kalanlara para dağıtacağını propaganda ettiği için hem hiç kimse bağırıp çağırmaya kalkmıyor, hatta bir çok fakir aileler Deli Kâzım'ın raporu olmadan kendiliklerinden sokağa taşınıyorlardı.

Bazı medreselilerin: "İki deli bir araya geldi, kasabayı yıkıyorlar!" diye ötede beride söylendiklerini

Muallim Ahmet Mâsum'dan öğrenen Vali: "Hocalara benden selâm söyleyin, medreseye gelirsem kazma kürekle değil, iple gelirim!" diye haber gönderdi. Ve bunun üzerine oradan da ses çıkmaz oldu.

*

O güne kadar Beykoz'dan uzak yola gitmemiş ve Ortaköy ile Çengelköy'den başka köy görmemiş olan Şehzade Şemsettin Efendi, Sarıpınar'ı daha uzaktan görünce karşısında oturan Valiye: "Hakikaten harabe haline gelmiş biçâre şehir... Vah, vah... Vah, vah..." dedi. Biraz sonra heyet şerefine en yeni elbiselerini giyerek ilk sokağın iki tarafında selâm vaziyeti almış olan halkı gördüğü zaman ise "Ne sefalet yarabbi, ne sefalet!" diye içini çekti, "Zelzele ne kıyafete sokmuş zavallıları."

Arabada Şehzade'nin karşısına oturmuş olan Vali sevincini saklamaya çalışarak: "Öyledir efendimiz, öyledir!" diyordu.

Deli Kâzım'ın programı üzerine, kafileyi çalgısı eksik bir sünnet alayı gibi, uzun uzun mahalle aralarında dolaştırdılar. Atla oradan oraya koşan jandarma kumandanı Niyazi Efendi hayvan mürebbileri gibi kamçısını şaklatarak: Efendi hazretleri bir şey soracak olursa, sakın olmaya ki bir zevzeklik edesiniz. "Allah ömürler versin" dersiniz kâfidir. "Sökerim dişlerinizi yoksa!" diye talimat veriyordu.

Vali, yeni yıktırılan binaların ve etrafı mangallar, tencereler, su küpleriyle çevrili çadırların önünde arabayı durduruyor, şehzade, arabadan inerek büyük bir nezaket ve şefkatle hareketzedelerin hatırını soruyordu.

Sıra, çay karşısındaki muhacir mahallesine gelince,

hiçbir sahne rejisörünün ve hiçbir Deli Kâzım'ın tertip edemeyeceği bu haraplık ve sefalet manzarası karşısında Şehzade Şemsettin Efendi'nin gözlerinden yaşlar akmaya başladı.

Ecnebi gazeteciler kapısı, çerçevesi, damı yıkılarak dört duvardan ibaret kalan, bazılarının hatta bir duvarı da çökerek içi görünen evlerin, sokakta kerevetler üzerine yatırılmış yarı çıplak hastaların resimlerini çekiyorlardı.

Deli Kâzım, bir aralık Vali'ye yaklaşarak:

— Bu zelzele hiç olmasaydı icadetmek lâzım gelmez miydi Beyefendi? dedi.

Burada bir aralık bir falso olacak gibi oldu. İşteki inceliği anlamayan, yahut da anladığı halde bu fırsatın tarihte bir daha ele geçmeyeceğini gören bazı muhacirler:

— Bakın halimize... Bizi buraya getirdiler, yer vermezler, yiyecek vermezler, para vermezler...

Diye haykırışmaya başladılar. Fakat sesler birbirine karıştığı için ne söylemek istedikleri pek anlaşılamadı.

Şehzade Şemsettin Efendi, tekrar arabasına bindiği zaman:

— Zelzelenin ne korkunç bir âfet olduğunu şimdi anladım. Birkaç dakika içinde bir mâmureyi ne hale getirmiş! dedi.

Civanbahta en ziyade tesir eden şeylerden biri de, Hükümet Konağı'nın hali idi.

Efendi Hazretleri, merdivenin alt başından yukarı katın yıkık tavanına dehşetle bakarak:

— Burada mı çalışılıyor? dedi.

Vali:

— Evet, efendimiz, dedi ve o aralık gözüne ilişen

Halil Hilmi Efendiyi parmak işaretiyle çağırarak takdim etti:

— Müsaade-i devletinizle kaymakamımızı takdim edeyim. Gazetelerin bir mucize eseri olarak ölümden kurtulduğunu yazdıkları kaymakam budur. Ağır yaralı olduğu ve yerine vekil tayin edildiği halde vazifesini bırakmamış, sürüne sürüne iş görmeye devam etmiştir. Elân da yaralıdır biçâre. Bakınız, daha hâlâ doğru dürüst yürüyemiyor, bacaklarının birini sürüyor.

Şehzade:

— Çok şayan-ı takdir fedakârlık doğrusu... Dönüşte şevketli amcama arzederek taltifini istirham edeceğim. Demek yaralı olduğunuz halde vazife başında kaldınız Kaymakam Bey?

Bir anda kefeni yırttığımı gören Halil Hilmi Efendi, iki büklüm vaziyette, gözlerinden yaşlar akarak:

— Halk memura vediatullahtır, dedi, ölmeyince hizmetinden ayrılmamalıdır.

Şehzade, eldivenli eliyle Halil Hilmi Efendi'nin sırtını okşadı:

— Bunca asırdır Âli Osman'ın yüzünü ağartan sizin gibi gayretli ve dirayetli memurlar olmuştur; var olun! dedi.

*

Bu ziyaret üzerine Sarıpınar zelzelesi yerli ve yabancı gazetelerin aktüalite sütunlarında bir kere daha çalkalandı ve yaralarının sarılması için, eksiklerine ilâve olarak, bir kere daha inanılmaz bir iane yağmuru yağdı.

Bunlarla kasabada birçok tamirler, boyalar ve yepyeni binalar yapıldıktan başka, hükümet karşısında güzel bir havuzlu park için de kâfi para artmıştı.

Toplâ yıkılmaz bir hale gelen Halil Hilmi Efendi, Şehzade'nin Padişaha vereceği rapordan hiç değilse,

çoluk çocuğu ile başını sokacak bir küçük ev parası umuyordu. Fakat günün birinde paradan daha kıymetli bir şey, hamiyetli göğsünü süsleyecek bir altın Osmanî nişanı geldi.

SON